

2023. április

fth

FELSŐ-TISZA HÍRADÓ

Különszám

A Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság dolgozóinak lapja

AZ 1947/48. ÉVI BEREGI ÁRVÍZKATASZTRÓFA TÖRTÉNELMI KERETBEN

ELŐSZÓ

Kedves Olvasó!

Immár 75 éves az évfordulója annak, hogy 1947. szilveszterén rendkívüli árhullám vonult le a Felső-Tiszán, és emiatt az azt követő téli hónapokban árvízkatasztrófa pusztított a Beregben.

Ennek az eseménynek az emlékére jelentetjük meg a **Felső-Tisza Híradó** című újságunk KÜLÖNSZÁMAKÉNT ezt a részletes, szakmai összeállítást a hét és fél évtizede történetéről. **Dr. Szlávik Lajos**, a Felső - Tisza - vidéki Vízügyi Igazgatóság egykori igazgatója örömmel tett eleget annak a felkérésnek, hogy Ő készítse el ezt a visszaemlékezést.

Az akkori hidrológiai események kezdetén a Tisza folyó bal parti gátját a hirtelen jött árvíz még a határon túl átszakította, majd a kitört víz meghágvá és átszakítva az országhatáron lévő Batár-patak töltését, december 31-én hajnalban elöntötte a Tisza-Túr közét. A továbbiakban kiterjedő árvízi katasztrófának ez azonban még csak az előjátéka volt.

Az árvíz Magyarországon három halálos áldozatot követelt. Az árvízi elöntéssel érintett 255 km²-nyi területen található 4500 háznak több, mint 20 százaléka összedőlt vagy lakhatatlanná vált. Egymást követően négy árhullám vonult le, és az átszakadt töltések elhúzódo helyreállítása miatt az újabb és újabb árhullámok ismét kiöntöttek, hatalmas pusztítást okozva. Az addig észlelt vízállás maximumokat a kialakult vízszintek Tiszabecsnél 65 cm-rel, Tivadarnál pedig 60 cm-rel haladták meg. A jobb parti tiszai töltést Tivadar fölött szilveszter éjszakáján a víz több helyen is átszakította, elöntve így a beregi öblözetet.

A továbbiakban évtizedeken át mértékadónak tekintették az 1947-48. évi árvizet a Felső-Tiszán.

Sokáig úgy élt a köztudatban a szilveszteri árhullám és árvízkatasztrófa emléke, hogy a tivadari gátszakadást a háborús károk, valamint a jégtorlasz okozta, de ezek egyike sem helytálló. A rendkívüli időjárási viszonyokban és az időjárási tényezőknek a Felső-Tiszán addig soha elő nem fordult találkozásában keresendők a legfontosabb okok.

Az is szerepet játszott a katasztrófában, hogy a Magyarországhoz visszakerült területen, 1940-ben bár meg-

kezdtek a Tiszabecs feletti öblözeteket védő töltések építését, a legjobb csatlakozó folyószakasz töltéseinek megerősítését azonban a háború miatt már nem folytathatták.

Ez volt a XX. század addigi egyetlen, töltésszakadásokkal járó árvize a Tisza magyarországi területén, de bekövetkezésének nemcsak természeti, hanem társadalmi-politikai előzményei, illetve következményei is voltak. Erre is tekintettel a tanulmány történelmi keretben mutatja be az árvízkatasztrófa előzményeit, lefolyását és következményeit.

Vízügyi szempontból is érzékeny terület volt az árvízzel sújtott vidék. A megelőző évtizedek viharos történelme, a két világháború, a trianoni békediktátum átalakította a vízügyi szervezetet. Harminc év alatt négy állam közigazgatási fennhatósága alá tartozott a Felső-Tisza vidéke. Nem véletlen tehát, hogy az utódállamok az árvízvédelmi rendszerüket anélkül fejlesztették, hogy kölcsönösen összehangolták volna terveiket, így a védekezési tevékenységet az információ- és adathiány körülményei között kellett elvégezni.

A katasztrófa ráirányította az akkori állami vezetők figyelmét az árvízvédelmi fejlesztések szükségességére, töltésáthelyezésre, töltésfejlesztésre, sőt több település áthelyezésére is sor került.

1997-ben a Tivadarban történt tiszai gátszakadás 50. évfordulójára emlékművet állítottak a Tivadarból Tarpa felé vezető közút jobb oldalán. Az emlékezésre szükség van, hiszen tudatosítani kell, hogy nagy árvizek mindig is voltak és biztosan számolni kell velük a jövőben is. Az egykori nagy árvízvédekezési tapasztalatokat pedig napjainkban is érdemes hasznosítani.

Bodnár Gáspár
igazgató

AZ 1947/48. ÉVI BEREGI ÁRVÍZKATASZTRÓFA TÖRTÉNELMI KERETBEN

Dr. Szlávik Lajos professor emeritus

1. Bevezetés

Hetvenöt esztendővel ezelőtt, Szilveszter napján az ország közvéleményének figyelme *Petőfi Sándor* kiskőrösi szülőháza felé fordult, de a Felső-Tisza népének életében mintha a nagy költő Tiszáról írott félelmetes sorai elevenedtek volna meg: *egy hirtelen jött tiszai árvíz még a határon túl átszakította a folyó bal parti gátját és a kitört víz meghágva és átszakítva az országhatáron lévő Batár-patak töltését december 31-én, szerda hajnalban előntötte Uszka, Tiszabecs, Milota és Magosliget községeket.* Ez azonban a további napokban kiterjedő árvízi katasztrófának még csak az előjátéka volt.

Mindössze két és fél év telt el a II. világháború befejeződése óta. A háború után újjáépülő ország az első jelentősebb természeti katasztrófával kellett, hogy szembenézzon, és pedig belpolitikailag kényes és érzékeny helyzetben. Azokban a hónapokban, amikor az élet számos területe átpolitizálódott – a vízügyi, mérnöki tevékenységet is más szemmel nézték. Küszöbön állt a „fordulat éve”: hetek-hónapok választották el az országot az államosításoktól. Az árvíz katasztrófának közvetlen következményei voltak a vízügyi szolgálatra nézve is: indokot, hivatkozási alapot nyújtott a szolgálat átszervezéséhez, a társulatok államosításához. Az is kétségtelen azonban, hogy ráirányította a politikai vezetés figyelmét az árvízvédelmi fejlesztések szükségességére.

Az árvízzel érintett vidék vízügyi szempontból is érzékeny terület volt. A megelőző 30 évben ez a terület viharos történelmet élt át: az első világháborút követően a vízügyi viszonyokat Trianon összekuszálta, a második világégés pedig a térséget közvetlenül pusztította. A Felső-Tisza vidéke 30 év alatt négy állam közigazgatási fennhatósága alá tartozott (*lásd a 3. fejezetet*), az árvízvédelmi rendszert összehangolatlanul fejlesztették, a védekezési tevékenységet információ- és adathiány körülményei között kellett folytatni. Az akkori külpolitikai viszonyok mellett nem mellékes az a körülmény sem, hogy a magyar területen bekövetkezett árvíz katasztrófa a Szovjetuniót részben közvetlenül is érintette: a tivadari szakadásból származó víz átfolyt a beregi öblözet szovjet részébe is, ahol a *Szernye-mocsár* előntött része gravitációsan gyakorlatilag nem volt vízteleníthető.

Fontos megemlíteni, hogy a *Tisza magyarországi szakaszán* – természetesen a többi magyarországi folyóról most nem beszélve – *ez volt a század addigi legnagyobb mentett területeket előntő, hatalmas károkat okozó, sőt emberéleteket követelő árvíz katasztrófája.* Kevésbé ismert, hogy noha a töltés az országhatár felett 1 km-re a bal parton már december 30-án átszakadt és nagy területeket öntött el, az áradás tovább folytatódott, a folyó *Tiszabecsnél*, az első töltésszakadást követően még további kb. 18 órán át intenzíven áradt és csak december 31-én 23-24 órakor tetőzött (*Katona 1949, Sík-Da-*

bolcsi 1957, TDT 1948d). Tehát a tiszabecsi tetőzés már a töltésszakadás hatásával lényegesen befolyásolt volt, mégis a kialakult vízszintek *Tiszabecs és Tivadar* között lényegesen meghaladták az addig észlelt maximumokat. Ezt követően történt töltésszakadás magyar területen, méghozzá több helyen is. És ugyancsak a köztudottal szemben nem egy, hanem négy egymást követő árhullám vonult le és az átszakadt töltések elhúzódo helyreállítására miatt az újabb és újabb árhullámok ismét kiöntöttek, hatalmas pusztítást okozva (*Szlávik 1992*).

Az 1947/48. évi szilveszteri árhullám és árvíz katasztrófa úgy él a köztudatban – még a szakmaiban is – hogy a tivadari gátszakadást háborús károk és jégtorlasz okozta. A korabeli fellelhető dokumentációk szerint ilyen okok nem játszottak szerepet a szakadások bekövetkezésében. Az 1947/48-as felső-tiszai árhullám lefolyásáról, hidrológiai adatairól – egy-két utaláson, néhány grafikon és adat közlésén kívül (*Katona 1949, Vízrajzi Évkönyv 1948*) – később sem jelent meg közlemény, magáról az árvíz katasztrófáról pedig semmiféle szakmai publikáció nem látott napvilágot. Ennek az eseménynek nem lelmi nyomát a közkezen forgó történeti monográfiákban, kronológiákban sem. Nem tesz említést erről az árvíz katasztrófáról Vágás István: *A Tisza árvizei* c. könyvének a Tisza-völgy árvizeit részletesen bemutató fejezete sem (*Vágás 1982*). Talán az akkori kiélezett politikai küzdelmeknek tudható be, hogy a hatalom igyekezett minél előbb elfelejteni és elfeledtetni az akkori katasztrófa történéseit. A vízügyi szakirodalom egészen az 50. évfordulóig adós maradt ennek az eseménynek a tényszerű ismertetésével és átfogó feldolgozásával. A Vízügyi Közleményekben, az 1998. évi 2. számban jelent meg erről az első átfogó ismertetés, elemzés (*Szlávik-Fejér 1998*).

Az események publikációjának hiánya ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az árvíz katasztrófát követően nem vizsgálták volna meg körültekintően a kiváltó okokat, a védekezés lefolyását és ne határozták volna meg a szükséges teendőket. A fellelt – korántsem teljes körű – levéltári dokumentumokból képet kaptunk a védekezési események szakmai kérdéseinek átfogó, tárgyyszerű, alapos kezelésére.

A jelen összeállításban a 75. évforduló alkalmából – az újabban feltárt forrásmunkákat és levéltári dokumentumokat is felhasználva – teszünk kísérletet az 1947/48. évi események kiváltó okainak, lefolyásának, körülményeinek és következményeinek még teljesebb bemutatására.

2. A Felső-Tisza vízgyűjtője

A Tisza kárpátaljai vízgyűjtőjét két, markánsan elkülöníthető részre lehet osztani:

- a tulajdonképpeni Felső-Tiszára, mely jobb parton a Borzsa, bal parton a Túr betorkollásáig tart;
- a Borzsa vízgyűjtőjétől nyugatra fekvő területre, ahonnan a Latorca és az Ung a Bodrogon keresztül folyik a Közép-Tiszába, a Szernye-mocsárból pedig belvízként Csapig közvetlenül a Tiszába, Csaptól északra pedig a Latorcába kerülnek a vizek (Kocsis 2002).

A Tisza kárpátaljai 13 178 km²-es vízgyűjtője (a Borzsa-torkolat feletti terület) mindössze 8,4%-át adja a Tisza teljes (157 200 km²) vízgyűjtőjének, az árvizek kialakulása szempontjából azonban mégis döntő jelentőségű. A Fekete-Tisza, a Tarac és a Talabor eredeténél az éves csapadék gyakran meghaladja a 2000 mm-t is

és az egyes záporok — a nagy esés miatt — igen hirtelen áradásokat tudnak előidézni ott, ahol a patakok, folyók a kisebb esésű szakaszokra érnek.

A Tisza kárpátaljai vízgyűjtőjének vizsgálatánál figyelemre méltó helyzetet jelent az, hogy az egyes oldal-folyók (patakok) mennyire befolyásolhatják a Tisza Tiszabecs — Vásárosnamény között kialakuló árvízszintjét. Rahótól lefelé a Borzsa beömléséig hét, közel azonos nagyságú vízgyűjtőről folyik össze a Felső-Tisza árvize (Fekete-Tisza, Fehér-Tisza, Visó, Iza, Tarac, Talabor, Nagyág) (Lászlóffy 1982). Az egyes oldalágak árvízcsúcsai és összegyülekezési idejük, a lehullott csapadékok nagysága, időbeli eloszlása, összeesése lényegesen befolyásolja a kialakuló árvízszinteket.

3. A Felső-Tisza vízgyűjtő államiségi helyzete

Az 1947/48-as beregi árvízkatasztrófa okai között minden bizonnyal jelentős szerepet játszott az is, hogy az 1918-1948 közötti három évtizedben a Felső-Tisza vízgyűjtőjének államiségi helyzete, politikai hovatartozása többször is változott és ezek a változások jelentősen kihatottak az árvízvédelmi művek fenntartásáért, fejlesztéséért felelős intézmények szervezeti struktúrájára, személyi állományára. Erre figyelemmel röviden áttekintjük a vízgyűjtő állami hovatartozásának helyzetét, illetve a továbbiakban a vízügyekért felelős társulati szervezetek történetét, tevékenységét.

Kárpátalja (a Felső-Tisza vízgyűjtője) földrajzilag a Kárpát-medence szerves része, így történetét sem lehet elválasztani a Kárpát-medence történetétől. A mai Kárpátalja területe a következő államokhoz tartozott:

- 895–1920 – a Magyar Királyság része
- 1920–1938/1939 – Csehszlovákia része
- 1938/1939–1945– a Magyar Királyság része
- 1944–1945 – szovjet megszállás
- 1945–1991 – Szovjetunió (Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság) része
- 1991-től – Ukrajna része

Az első világháború végén, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesésekor az országot irányító Károlyi-kormány a nemzetiségek közül a németeken kívül csak a magyarbarát ruszin vezetőkkel sikerült megegyeznie, aminek következtében 1918. december 21-én *Ruszka-Krajna* néven területi autonómiát kaptak.

A Tanácsköztársaság közigazgatásában Kárpátalja ügyeit a Ruszin Népbiztosság volt hivatva irányítani. A területen (melynek határai már nem kerültek kijelölésre) széles körű autonómiát szántak bevezetni, ennek székhelyéül Munkácsot szánták, ennek keretében a közigazgatás három ruszin körzeti tanácsra oszlott: a beregi (Munkács központtal), az ungi (Szerednye központtal, hiszen Ungvár ekkor már cseh megszállás alatt volt), és a máramarosi (Huszt központtal). Az első kettő meg is alakult április közepén, Husztra azonban már ekkor bevonult a román hadsereg, április 28-án pedig a cseh és román egységek Munkács közelében találkoztak, így a Tanácskormány kárpátaljai jelenléte megszűnt.

Az antant hatalmak Ausztriával 1919. szeptember 10-én megkötött saint-germaini szerződése egyike a Párizs

környéki békeszerződéseknek. A szerződés 381 cikkelye az Osztrák–Magyar Monarchiának az első világháború utáni felosztását tartalmazta és szentesítette a Monarchia helyén 1918-ban alakult nemzeti államok létrejöttét. A békeszerződés 1920. június 16-án lépett hatályba, amikor egyúttal formailag is megszűnt az Osztrák–Magyar Állam. A szerződés Kárpátalját Csehszlovákiához juttatta. Ezért cserébe a cseheknek ígéretet kellett tenniük, hogy autonómiát adnak Kárpátaljának. Ezt azonban a csehek nem tették meg, (csak 1938-ban adták meg, amikor már késő volt).

A béke értelmében 12 656 km² került Csehszlovákiához, míg Ung, Bereg, Ugocea, Máramaros vármegyék túlnyomó része (a Csaptól Pallóig eső határmenti falvak) Szlovákia részét képezték. Ezt az állapotot rögzítette az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés is. A kárpátaljai közigazgatás 1922-ig a katonai parancsnokság kezében volt, ekkor szűnt meg az ostromállapot. Hivatalos nyelvként a cseh nyelvet vezették be, a magyarok helyére cseh hivatalnokok kerültek, a tartomány hivatalos neve *Podkarpatská Rus* lett (1938-ig).

Kárpátalja területén ekkor kb. 185 ezer fős magyar közösség élt, amely a népesség 30%-át tette ki; a ruszinság aránya 56%, a németeké pedig 10% volt. A magyar lakosság száma a békekötés után nagy mértékben csökkent (elvándorlás, kiutasítás, a görögkatolikus magyarság ruszinná minősítése stb.). Ugyanekkor nagyszámú cseh bevándorlás volt, főleg Ungvárra. Az 1921-es csehszlovák népszámlálás csak 110 ezer magyart regisztrált Kárpátalja területén.

Az 1938. szeptember 29-én megkötött müncheni egyezményben a nyugati hatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy Németország bekebelezze a német lakta Szudéta-vidéket. A magyar és lengyel területi követelésekről csak az egyezmény függelékében volt szó. Eszerint Magyarországnak és Lengyelországnak a csehszlovák kormánnyal való kétoldalú tárgyalások útján kellett megkísérelni a területi problémák megoldását, s amennyiben 2 hónapon belül nem születne megállapodás, akkor az ügy a konferencia résztvevői elé kerül. A csehszlovák–magyar tárgyalások 1938. október 9-én kezdődtek Komáromban, igen feszült légkörben. A tárgyalások 4 nap után, október 13-án minden eredmény nélkül megszakadtak.

A vitatott területeken a magyar kormány népszavazást követelt, de ezt nem sikerült elérnie. Mindkét fél álláspontja megmerevedett, majd újabb huzavona következett, végül német–olasz eszmecsere után október 30-án Csehszlovákia, majd nyomban utána Magyarország felkérte a tengelyhatalmakat a döntéshozatalra. Anglia és Franciaország érdektelenséget mutatott az ügy iránt, a Német Birodalom és Olaszország lett a döntőbíró. Végül 1938. november 2-án megszületett az úgynevezett *első bécsi döntés*. Ennek értelmében Kassa, Ungvár és Munkács Magyarországhoz került. Az első bécsi döntéssel tehát Kárpátalja déli, magyarlakta sávja összesen mintegy 2 ezer km²-nyi terület, Kárpátalja több mint egyötöde visszakerült Magyarországhoz.

Ezzel párhuzamosan a cseh kormány a válságos helyzetben Kárpátaljának megadta az autonómiát. Az autonóm kormány élére rövidesen *Volosin* görögkatolikus kanonok, a ruszin irányzat vezetője került. Kárpátalja tehát mint autonóm tartomány, föderatív államot képezett – legalábbis elméletileg – a cseh és a szlovák állammal. *Volosin* hatalomra jutása után Kárpátalja előtt olyan súlyos gazdasági, vallási, közigazgatási, kulturális és kisebbségi problémák tornyosultak, amelyekkel a „kárpátukrán” kormány negyedéves uralma alatt nem tudott megbirkózni.

A magyar kormány a bécsi döntés után diplomáciai akciókat indított Kárpátalja egészének megszerzésére. A magyar kormány – bár a katonai előkészületeket beszüntette – a híres-hírhedt *Rongyos Gárda*¹ tevékenységét felerősítette. *Teleki Pál* miniszterelnökségének kezdetén, 1939 februárjában már bizonyos volt: Hitler felrúgta a müncheni egyezményt és felszámolta Csehszlovákiát. Teleki még ezen a napon a minisztertanácsi ülésen meghozta a döntést: ha a német hadsereg bevonul Csehszlovákiába, illetve kikiáltják Szlovákia függetlenségét, a

magyar hadsereg elfoglalja Kárpátalját még akkor is, ha a németek nem egyeznek bele.

Március 12-én a magyar kormány a berlini magyar követ révén értesült arról, hogy Csehszlovákia a szétesés küszöbén áll. A Német Birodalom el fogja ismerni Szlovákia függetlenségét, de a kárpát-ukrán kormánynak 24 óráig nem ad hasonló elismerést, s Magyarország ezalatt „megoldhatja” Kárpátalja kérdését. A magyar királyi honvédség 1939. március 15-én megkezdte Kárpátalja birtokbavételét, kisebb harcok után elfoglalta Nagyszőlőst, Husztot és március 18-án fejezte be felvonulását a Tisza völgyében.

Kárpátalja területe 1939-1944 között ismét Magyarország szerves része volt. 1938-ban létrehozták Ung, Bereg és Ugocsa vármegyét, majd 1940-ben Máramaros vármegyét. Az 1939-ben megszállt kárpátaljai területek nagy részét azonban nem tagolták be a megyerendszerbe, a ruszinok által lakott hegyvidéken létrehozták a Kárpátaljai Kormányzói Biztosságot. A hivatalos nyelv itt a magyar mellett a ruszin volt. A visszacsatolást jogilag az 1939. évi VI. tc. kodifikálta. A magyar közigazgatást újjászervezték.

1941-ben Kárpátalja felvonulási területté vált a Szovjetunió ellen. A szovjet Vörös Hadsereg 1944. október 2-án érte el Kárpátalja első települését. Október 26-án foglalták el Ungvárt, november 23-án Csapot. Kárpátalja szovjet megszállás alá került.

1945. június 29-én – hosszas tárgyalás után – Moszkvában a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya megkötötte azt a szerződést, amely rögzítette Kárpátalja kiválását a csehszlovák államból és a Szovjetunióhoz való csatolását.

4. Vízgazdálkodási társulatok a térségben és az általuk végzett árvízvédelmi fejlesztések (1922-től 1947-ig)

4.1. A trianoni békeszerződés vízügyi következményei

A trianoni békeszerződés gyökeresen változtatta meg az ország vízrajzi helyzetét, s ezzel együtt a társulati struktúrát. A korábbi 79 vízszabályozási társulattól 31, a 128 vízhasználati társulattól pedig csak 48 maradt az ország újonnan megállapított határai között. Számos társulat működési területét a határok kettévágták, s így – főleg az Alföld vidéke – nagymértékben kiszolgáltatottá vált az utódállamok vízügyeket komolyan vevő vagy éppen elhanyagoló magatartásának.

A trianoni béketárgyalásra 1920 elején kiutazó magyar delegáció álláspontja a vizek kérdésében a Kárpát-me-

dence vízrajzi egységének elvéből indult ki. *Apponyi Albert gr.*² január 16-án elmondott beszédében a következőket jegyezte meg: „...ez az ország oly tökéletes földrajzi egység, amely Európában egyedül áll. Folyóik és völgyeik rendszere, amelyek a határoktól kiindulva a középpont felé törekszenek, oly egységet alkotnak, amely csak egységes hatalom által kormányozható.” (Gerő 1989)

A békével foglalkozó magyar előkészítő szakértői bizottságnak több vízmérnök is tagja volt (*Dános Miklós*³, *Répássy Miklós*⁴, *Schick Emil*⁵, *Tellyesniczky János*⁶,

¹ A Rongyos Gárda 1919. április 18-án alakult meg az első világháborút megjárt hazafias érzelmű tisztekből és katonákból, szegény napszámosokból, illetve a Székely Hadosztály maradványaiából Prónay Pál vezetésével. Hírhedt szerepet játszott 1919-20-ban a fehérterror idején. 1938-ban az első bécsi döntést megelőzően a Rongyos Gárda újjászerveződött. Október első napjaiban mintegy ezer „rongyos” önkéntes szivárgott át a csehszlovák határon, hogy nyomást gyakoroljanak a cseh-szlovák kormányra és a nemzetközi közvéleményre. A Rongyos Gárda kárpátaljai tevékenysége 1938-ban szorosan összefüggött azzal, hogy a Horthy-kormányzat a második világháború közeledtével elérkezettnek látta az időt a trianoni békeszerződés revíziójára és igyekezett visszaszerezni az akkor a felbomlóban lévő Csehszlovákiához tartozó Kárpátalját. Ennek előkészítésére használta fel a Rongyos Gárda diverziós aktivitását (Wikipedia.hu).

² **Apponyi Albert gr.** (1846-1933), a dualista korszak neves kultúrpolitikus, két alkalommal is vallás- és közoktatásügyi miniszter, a magyar békelegáció vezetője, 1925-1933 között a magyar kormány fődelegátusa a Népszövetségben.

³ **Dános (Dauscher) Miklós** (1863-1924), vízmérnök, a vízügyi kérdések szakértője, a vízügyi szolgálat vezetője 1920-1921 között.

⁴ **Répássy Miklós** (1864-1955), mérnök, 1921-ben a vízügyi szolgálat vezetője. Tevékenysége elsősorban a halászat magyarországi fejlesztésére irányult.

⁵ **Schick Emil** (1865-1930), mérnök, úttörő munkát végzett a Felső-Duna kisvízi mederszabályozásának megkezdésével. 1924-1925 között a vízügyi szolgálat vezetője volt

⁶ **Tellyesniczky János** (1864-1938) folyammérnök, a felvidéki folyószabályozási munkák szakértője, az első világháborút követően a minisztérium tisztai ügyosztályának élére került, majd a Vízépítési Igazgatóság vezetőjeként az 1924-1927 közötti években a hazai vízügyi szolgálat legfőbb irányítója volt.

Viczián Ede⁷⁾, akik a vízügyi szakmai kérdésekkel foglalkoztak, valamint a tervezett nemzetközi vízügyi bizottság szervezeti megoldásait tekintették át. Közülük is kiemelendő *Viczián Ede*, aki végül a magyar delegáció vízügyi szakértőjeként kiutazott Párizsba is, s akiről nekrológiájában *Kenessey Béla* kiemelte: „Az ő eszméi és javaslatai alapján, de gróf Teleki Pál szívós és kitartó munkája folytán belekerült a békefeltételek közé a híres 293. §., ami Magyarország vízrajzi egységét mentette meg.” (*Kenessey* 1932) Ha az ország vízrajzi egységét nem is mentették meg, mindenesetre elérték azt, hogy a békediktátum tekintetével volt az ország kiszolgáltatott vízrajzi helyzetére.

A Monarchia idején kiépített magyar árvízvédelmi és belvív-levezetési rendszer összeomlásának veszélyeit a győztes hatalmak és az „utódállamok” szakértői is felismerték, s ennek köszönhetően elfogadtak egy magyar javaslatot, amely a Trianoni Békeszerződésbe is bekerült, annak 292-293. cikkébe (*Fejér* 2021). Ennek alapján életre hívták az állandó „Dunai Vízügyi Műszaki Bizottság”-ot (francia elnevezésének kezdőbetűivel a CRED-et), amely a több ország területéhez tartozó Duna-völgy vízügyeinek egységes kezelését szolgálta (*Becker* 1939). E rendelkezésnek megfelelően Ausztria, Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Csehszlo-

4.2. Beregmegyei Ármentesítő Társulat

A Szatmár-Beregi síkságon a komolyabb árvédelmi munkák a Tisza jobb partjára eső Beregi sík ármentesítésével kezdődtek 1846-ban, a Bereg vármegyei Ármentesítő Társulat megalakulásával. Az 1846. évi debreceni össz-tiszai érdekeltségi gyűlésen megalakult kilenc társulat egyike a Bereg vármegyei volt. Célja Benétől a Borzsa jobb partján a Tiszáig, majd Váritól a Tisza jobb partján Csapig kiépítendő töltésekkel a Borzsa és a Tisza jobb partjára eső 166 963 kh (1 kh=0,5755 ha, 96 087 ha) ármentesítése volt (*Sík-Dabolczi* 1957). Az alakulás tulajdonképpen abból állt, hogy az addig a beregi részeken széttagozott, csaknem falunként alakult gátépítő és -védő érdekeltségeket fogta össze, s a falvak egymástól elszigetelten és összefüggéstelenül épített gátjait kötötte össze jól-rosszul.

1846-ban elkészült a töltés a Tisza jobb partján Vári és Badaló között, 1849-ig pedig Tarpáig. A szabadságharc okozta kényszerű szünet után 1855–56-ban elkészült a gát Lónyán túl, egészen Mátyusig, majd folytatólag 1876-ig teljes hosszában Csapig, ahol csatlakozott a Bodrog-közi Ármentesítő Társulat töltéséhez. 1876-ig a Bereg vármegyei társulat az öblözetben 94,55 km hosszan készítette el a töltést úgy, hogy a Borzsa, Tisza, Latorca közötti területből csak az alsó, mintegy 18 000 kh-nyi (10 000 ha-nyi) terület volt ármentesítetlen, továbbra is kitéve a Latorca árvízi elöntéseinek. (Az akkor első ízben kiépített töltésből ma a Lónya és Tarpa közötti, kereken 63 km hosszú töltésszakasz van magyar kezelésben.) 1876-ig 2 millió 829 ezer m³ földet építettek be a védvonalba, négyötöd részét közmunkával, egyötöd részét pedig bérmunkával. Ezzel egyidőben épített ki az állam ezen a szakaszon 21 tiszai átmetszést 16 890 m hosszon. A rövidülés 61 018 m, a kanyarok hossza 77 998 m volt (*Sík-Dabolczi* 1957).

vákia képviselői a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által kinevezett elnök összehívására bizottságot alakítottak, majd 1923. május 27-én Párizsban egyezményt kötöttek a CRED hatáskörére és működésére vonatkozó szabályzat jóváhagyásáról (*Becker* 1939). Ezt az egyezményt a magyar törvényhozás 1925:VII. tc. alatt iktatta törvénybe.

A bizottság feladata volt – egyebek között – a térség országai közötti vízügyi szerződések megkötésének előmozdítása, végrehajtásuk ellenőrzése a tagországok éves jelentései alapján. Konkrét ügyekkel a bizottság – az akkori viszonyoknak megfelelően – főként árvízi kérdések esetén foglalkozott (*Prehoffer* 2004). A működése során a CRED több esetben napirendjére vette a Felső-Tisza vízszabályozási és árvízvédelmi kérdéseit is. A CRED – mint új intézmény – kezdetben kevésbé volt hatékony, hiányoztak az eszközei, hogy határozatait az érdekelt államokkal végrehajtsa, azonban később a helyzet megváltozott. Így 1929-ben a magyar földművelésügyi⁸⁾ miniszter, *Mayer János* megállapíthatta, hogy „A CRED és albizottságai működésének nemcsak erkölcsi, hanem gyakorlati értéke is van, és a CRED a magyar Alföld javára hasznos munkát végez.” (*Becker* 1939, *Kun* 1937, *Fejér* 2001, 2021, *Tellyesniczky* 1928).

A társulat még 1867-ben a Latorca-menti vidék ármentesítését és az ártér belvízrendezését is célul tűzte ki és nevét „Bereg megyei Folyamszabályozási és Ármentesítő Társulat”-ra változtatta. Rendszeresen működni azonban az érdekeltek torzszalkodása és az ebből származó pénzügyi zavarok miatt nem tudott. (1860-1876 között mindössze 15 km töltés épült.) A kormány 1883-ban a Társulat autonómiáját felfüggesztette és élére kormánybiztost rendelt ki, aki 9 évig működött.

A kormánybiztos működése alatt a társulat 2,63 millió (akkori) Ft hitelt vett fel, amely a következőkre szolgált:

- a társulat pénzügyi zavarainak rendezésére,
- a tiszai töltések 1881. évi árvízszint fölé 1,00 m-rel való emelésére,
- a Latorca töltés kiépítésére, 3 db (két tiszai – a tiszaszalkai és az eszényi – és egy latorcai) zsilip építésére,
- ártérfejlesztésre,
- belvízrendezésre.

Ebből a hitelből épült ki 1898-ig a beregi árterületet védő töltések azon formája, mely kevés változtatástól (néhány kisebb töltésáthelyezéstől) eltekintve, az 1948-as tivadari töltésszakadásig fennállott (*Sík-Dabolczi* 1957). Az 1881. évi, majd az 1888. évi árvizek ezeknek a töltéseknek az erősítését, illetve magasítását tették szükségessé. A töltés magasítása, az árvíz után az addig előfordult legmagasabb, vagyis mértékadó vízszint fölé 1 m magasságra, a töltéskorona sapkázásával fokozatosan megtörtént. Az 1947/48. szilveszterén bekövetkezett árvíz ebben az állapotban találta a töltést (*Ihrig* 1973).

1898-ban a Szernye érdekeltség 18 453 kh területtel (ami 1913-ig 44 493 kh-ra nőtt) „Szernye Vízrendező, Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat” címen kivált a Beregi Társulattól. A megmaradt rész „Bereg megyei Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat” címen működött egészen a társulatok államosításáig. A beregi ártér a Szernye kiválása után 147 803 kh volt (a trianoni békeszerződésig) (*Sík-Dabolczi* 1957).

⁷⁾ *Viczián Ede* (1872-1931) a Magyar Területvédő Ligában kifejtett tevékenységének elismeréséül a Magyar Békeküldöttségnek tagja, majd a *gr. Apponyi Albert* által vezetett delegáció szakértője lett (*Kenessey* 1932). Megbízatásának mindezekén túl az is oka lehetett, hogy a század elején ő volt a hazai vízerőmű felmérésének irányítója, s az öt éven keresztül végzett munka során alaposan megismerte a Kárpátok hegyvidékét és annak vízrajzi viszonyait, amely területek utóbb – a békeszerződés értelmében – a szomszédos államokhoz kerültek.

⁸⁾ „földművelésügyi” – a tanulmányban a korabeli forrásmunkákban használt, az akkori helyesírási szabálynak megfelelő írásmódot használjuk.

Az első világháború utáni országhatár a beregi árteret politikailag kettévágta, és ezt követően a társulat 147 803 kh összterületéből 65 637 kh, azaz 44,4% a magyar, és 83 166 kh, azaz 55,6% a csehszlovák államhoz tartozott. A társulat Tisza-menti töltésének felső 16,3 km és alsó 9,8 km hosszú szakasza, valamint a Latorca-menti töltés egész 18,8 km hosszában csehszlovák területre jutott. A társulat magyar részén a tiszai töltések hossza 63,00 km. A társulat magyar területe, a Tisza folyását tekintve, a csehszlovák részekhez képest közepes fekvésű, amiért a helyzet árvédelmi szempontból bizonytalan és ezt a helyzetet súlyosbítják még a háborús évek alatt nagy mértékben előrehaladott tiszai partomlások, melyeknek biztosításáról a háborús időszakban szó sem lehetett.

A társulat magyar részének közbenső helyzete folytán a felsőbb csehszlovák társulati terület belvizei a magyar területen át folynak le, hogy azután a magyar terület belvizeivel együtt az alsóbb fekvésű csehszlovák társulati területen vezessék tovább, részint az eszenyi zsilipen át — ha a Tisza vízállása megengedi a Tiszába —, részint magasabb Tisza víznél a Latorcába.

A felsőbb csehszlovák terület és a közbenső magyar terület egy részének belvizei alacsonyabb Tisza vízállásánál a szátkai zsilipen át is levezethetők, ez azonban igen bizonytalan volt. A magyar társulatrész, hogy a tisztán magyar területen fekvő csatornák belvizeinek levezetését biztosítsa, tervbe vette Tiszaszalkánál egy szivattyútelep létesítését, úgy, hogy ezáltal az országhatár által okozott kedvezőtlen belvízviszonyokon bizonyos mértékig segítsen (*Tellyesniczky* 1928).

Tellyesniczky János elemző tanulmányában (1928) lezögezte: „A Bereg megyei Társulat kettémetszett részeinek árvédelmét és belvízlevezetését egymástól függetleníteni nem lehet. Az egyöntetű vezetésre vonatkozólag a magyar-csehszlovák államok között kötött egyezményben megállapodás történt.”

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés alapján meghúzott országhatároknak megfelelően végre kellett hajtani a társulatok terület- és vagyonmegosztását, dönteni kellett a vezetők és alkalmazottak munkajogi kérdéseiről, meg kellett osztani az irat- és tervanyagokat. Mindez rendkívül összetett, sokrétű feladat volt.

A trianoni békekötés után a magyar vezetők jelentős része nem maradt meg a helyén. Egyesek Magyarországra távoztak, másokat elbocsátottak, mert nem tették le az új államra a hűségesküt. Az újonnan jött cseh ill. szlovák tisztviselők főleg az államigazgatásba kerültek.

4.3. Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat

A Tisza felső szakaszának árvízi helyzetét már az első világháború megindulásának évében szerették volna javítani (*Becker* 1939). A Batár és a Túr kiöntéseinek hatására 1914. január 11-én 207 664 kh. (1195,03 km²) területen megalakult a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat, beolvastva magába a régi Szamos-jobbparti árvédelmi érdekeltiséget. Keleti határa az a Túr-csatorna lett volna, amely a Túr és Batár felső vízgyűjtőjét árapasztóként vezette volna be a Tiszába. Az árapasztó építését 1914–15-ben meg is kezdték, mert egy hadifogolytábor telepítettek ide (*Kocsis* 2022).

Megindultak a területmegosztás miatt szükségessé vált tárgyalások. A szakemberek igyekeztek az új közigazgatásnál elérni, hogy a vízügyi egység megtartása érdekében a szétbontott társulatok között az együttműködés biztosítva legyen. A politika ezt a törekvést nem utasította el. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a Bereg megyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulatnak Beregszászon maradt főmérnöke, *Benda Kálmán* 1933-ig ellátta másodállásban a magyar terület főmérnöki teendőit is (*Kocsis* 2002).

A beregi társulat területén, 1922. év végéig, a vízgazdálkodás egy egységben, a Bereg megyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat keretében működött. A közgyűléseken mind a magyar, mind a csehszlovák felügyeleti minisztérium képviselője részt vett. A társulat székhelye először Beregszász maradt, majd a határ kijelölésével Tarpára, utána Gulácsra került. A magyar területen 1926-tól Beregdaróc, 1928-tól Vásárosnamény lett a székhely. A kárpátaljai társulat székhelye Beregszász maradt (*Kocsis* 2002).

A Bereg megyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat szétválasztásával kapcsolatos likvidációs tárgyalások még 1932-ben is tartottak. A két társulat közötti együttműködésben a szakmai kérdések és megoldások alapján a kölcsönös megértés dominált. Ennek eredményeképp pl. 1929 és 1931 között a Szipa-csatorna torkolatánál három centrifugális szivattyúból álló 6 m³/s teljesítményű dízel meghajtású szivattyútelep épült, a költségek 25%-át — a terület arányában — a kárpátaljai terület érdekeltjei viselték.

A társulat területén 324,5 km hosszú csatornahálózat épült ki, a Tisza mellett a szátkai és az eszenyi boltozott zsilip, a Latorca parton pedig egy nyílt betorkolás épült

A csehszlovák állam nagy gondot fordított a vízgazdálkodási tevékenységre, szervezeti kiépítésére és a végrehajtásra, felhasználva a Monarchiában 1919-ig szerzett közös tapasztalatokat, mind a mérnöki, mind a közgazdasági területekre vonatkozóan. A Kultúr- és Művelődési Minisztérium mellett a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alatt a meliorációs munkákra külön Talajjavítási Kutató Intézetet is szerveztek és 1931-ben már 93 kísérleti állomást rendeztek be, amelyből 43 kimondottan alagcsövezéssel foglalkozott, ebből 21 csak kísérleteket végzett. A vízfolyások vízminőség vizsgálatával 14 telepet bíztak meg, ezek vizsgálták a Latorca és az Ung vizét is (*Kocsis* 2002).

A magyar-csehszlovák viszonylatban történő iratcsere-re vonatkozólag a két szomszéd állam között 1927. szeptember hó 1-én létesült megállapodás, amelyet a 8000/1927. M. E. rendelettel (Budapesti Közlöny 1928. május 10.) tettek közzé, és amelynek általános része és III. függeléke tárgyalja a vízügyi iratok és tervek kölcsönös átadását. (*Kun* 1937).

A társulat feladata lett volna a Tisza és Szamos között fekvő árterületet a folyók árvizei ellen megvédeni, az árterre érkező külvizeket megfelelően elosztani és az árterületek saját belvizeinek rendezéséről gondoskodni. Tervbe vették a Tisza és Szamos mentén a védtöltések kiépítését, az összes külvizeknek a kiépítendő ún. tiszai Túr-csatorna útján az ártér keleti részén való felfogását és a Tiszába vezetését, és az árterületen belvízcsatornák építését. E munkálatok közül az I. világháború éve alatt csakis a tiszai Túr-csatorna legelső 4,5 km hosszú torkolati szakasza épült meg, és az ehhez a csatornához szükséges területeket sajátították ki (*Tellyesniczky* 1928).

A Tisza-Szamosközi Társulatot jelentősen érintette a határmódosítás. Helyzetét jól jellemezte, hogy épp csak megalakult, a trianoni határ miatt azonnal három részre szakadt. Az első világháború utáni országhatár ezt a 207 663 kh területű árteret politikailag három részre osztotta úgy, hogy abból 113 217 kh, azaz 54,52% magyar, 21 144 kh, azaz 10,18% csehszlovák, 73 301 kh, azaz 35,30% román területen van.

Tellyesniczky János elemző tanulmányában (1928) kifejtette, hogy a régi társulat által tervbe vett munkálatokban legjobban érdekelt a magyar rész, mely úgy a Tisza, mint a Szamos folyását tekintve, alsóbb fekvésű. Kevésbé érdekelt a csehszlovák rész, legkevésbé pedig a román rész, mely utóbbi a Szamos mentén már meglévő töltések által az árvizek ellen kellő védelemmel bír. *Tellyesniczky* a következőket írja: „A vázolt körülményekből már következtetni lehet a magyar résznek — minden tekintetben — súlyos helyzetére. Ma ugyanis a helyzet az, hogy az alacsony területű magyar rész az árvizek ellen sehogy sincsen megvédve. ... A magyar terület kelet és részben észak felől védetlen, ... a Tisza, Túr és Batár vizei azt évente többször is elárasztják... Ez a körülmény és a román területek csekélyebb érdeke a munkálatoknál kétségessé teszi, hogy ezek az eredeti tervek szerint végrehajthatók lesznek-e, sőt ha még azokra vonatkozólag meg is lehetne a másik két állammal egyezni, a munkálatok közös költsége oly terhet róna a magyar érdekeltségre, melyet az egyedül el nem viselhetne.” (*Tellyesniczky* 1928)

Csehszlovákiában a Társulat működési területét kibővítették a Batár felső mellékágaival és *Tisza-Batár Társulatként* szervezték újjá, azzal a céllal, hogy a már megépült árapasztót csak a Batár árvízének levezetésére veszik igénybe (*Kocsis* 2002).

A megváltozott helyzet rendezésére a három állam megbízottjai az eredeti társulat felszámolása érdekében ültek össze Szatmárnémetiben 1923. szeptember 13-án, ahol a vízrendszer egységes szabályozása érdekében hármasműszaki bizottságot hoztak létre. A bizottság határozatot hozott, hogy a teendőket egyeztessék, és hogy 1924. júniusig készítsék el a műszaki terveket.

A Hármasműszaki Bizottság végül is 1926. április 10-én ült legközelebb össze Szatmáron, ahol az új helyzet ismeretében a magyar fél bejelentette, hogy a Túr magyar területen önállóan szabályozzák. Kérte a Batár szabályozásának és töltésezésének mielőbbi megindítását. A csehszlovák megbízott vállalta a Batár szabályozás három éven belüli megindítását. A második ülésen 1929. június 19-én a magyar fél beszámolt, hogy Sonkádától a Haláborral szembeni Tisza-partig kétoldali töltéséssel árapasztót terveznek és az Óreg-Túrnál is kiépítik a kétoldali töltést a trianoni határig (*Schick* 1932). Román területen a Túr bal parti töltés építését vállalták a Cser-patakig. Csehszlovák területen a Batár Társulat kiépíti, véglegesíti a Gyula-Péterfalva nyomvonalon megépített árapasztót, a mőtárgyakat, a bal parti (alsó) töltését követve a Tisza bal parti töltésébe. A töltésépítési tervek a magyar felet is megnyugtatták és elállt attól a tervtől, hogy a határ mentén Palád és Kishódos között lokalizáló gátat építsen, és a Palád-patakot átvezesse a Túrba. Helyette kiépíti a Palád-patak Tiszába való bevezetését a kóródi zsilipen keresztül.

A bizottsági munkák irányításával a három országba került – vízügyi szempontból nagyon kényes, sokféleképpen rendezhető, fejleszthető — terület vízrendezése, — úgy látszott – megnyugtatóan alakult.

Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat legnagyobb vállalkozása az 1920-as, 1930-as években a Túr rendezése volt.

A Túr folyó, ahogy azt ma ismerjük, a vízszabályozási munkák születtje, hiszen születési éve: 1927. A szabályozás előtt a Túr „patak” kanyargó, sekély medrű, a helyét változtató, több ágra szakadozó vízfolyás volt. A Tisza és a Szamos közére az országhatáron túlról érkező jelentős víztömegeken kívül a Túr vezette le a Tisza és a Szamos kiömlő árzeit is.

A Társulat élére 1926-ban nevezték ki miniszteri biztosnak *Kövessy Győző* mérnököt. E minőségében kidolgozta a társulat érdekeltségi területére a vízrendezési munkák kiviteli terveit, amelyek jóváhagyása után a Túr szabályozási munkálatokat nyilvános versenytárgyaláson vállalatba adta, a többi vízrendezési munkát pedig a Társulat házilag hajtotta végre. *Kövessy*nek sikerült a társulat részére kieszközölnie 5 millió pengő kölcsönt és államsegélyt is. Irányítása alatt 1927-1930 között elvégezték a Túr szabályozását, megépült a Túr torkolati bukógát, a sonkádi osztómű, a Túr belvíz-főcsatorna és annak torkolati zsilipje. A Túr vízrendszerét és a Tisza-Szamosköz belvízlevezető csatornahálózatát ekkor teljesen átalakították. 1935 végére a Tisza-Szamosköz vízrendezési létesítményei is elkészültek (*Szlávik* 2014).

1933-ban a Tiszán két rendkívüli nyári árhullám vonult le. Nagyságára jellemző, hogy a tiszabecsi vízmércén június 27-én 13 cm-rel, július 9-én pedig 69 cm-rel haladta meg az addig észlelt legmagasabb szintet és a töltést Tiszaújlak felett mindkét parton, több helyen elszakította. Tiszaújlak víz alá került és több mint 300 ház dőlt össze. A bal parti szakadások közül az egyik Tiszabökény alsó részénél tört be a faluba, a nagyobbik szakadás pedig Tiszaújlak fölött keletkezett. A Batárba visszaduzzadó víz Uszkánál szakította el a bal parti töltést és magyar területen mintegy 20 km² szántót és legelőt öntött el (*Pogonyi* 1933, *Kocsis* 2002).

A Batár bal parti, tehát határ menti töltés tulajdonképpen ideiglenes jellegű volt, feladata 1934-ben úgy lett megállapítva, hogy amíg a csehszlovákok a Tisza bal parti töltésnek a határon felüli építési munkálatait be nem fejezik, addig ezen ideiglenes töltés az 1933. júliusi árvíz fölött 50 cm-es biztonsággal adjon védelmet. Méreteit 2 m koronaszélességgel, 1:2 oldalrészűkkel, a földművelésügyi miniszter 1937-ben jóváhagyta.

A Hármasműszaki Bizottság harmadik ülésén (Beregszász, 1936. szeptember 26.) értékelte a 1933-as árvíz tapasztalatait. Megállapította, hogy az addig elkészült munkák folytatásaként legsürgősebb a Veréce-Tekeháza közötti töltésépítés. A Batár torkolatára ne kerüljön addig zsilip, míg ez a töltés meg nem épül. A Tiszaújlak fölött a jobb parti töltés megerősítésre kerüljön, a Batár-övcatornán szabályozó zsilip készüljön az öreg Batár-Palád-csatorna felé való vízleeresztésre.

A Hármasműszaki Bizottság utolsó ülését Beregszászon 1938. június 10-én tartotta. Ekkor már politikailag feszült volt a helyzet, ennek ellenére a tárgyalások zavartalanul folytak, a fejlesztésekben egyezség volt.

A kárpátaljai vízgyűjtő 1938. október-1939. március között visszakerült Magyarországhoz; először a Beregszászi, később a Szatmárnémeti Folyamszabályozási Hivatalhoz tartozott.

Az 1940-ben az újra magyar kézbe került Kárpátalja nagy esésű vízfolyásainak energetikai hasznosítása hamar a szakmai figyelem előterébe került. A századforduló idején elvégzett *Viczián-féle* vízerőfelvételi munkák jó kiindulópontot je-

lentettek az újabb felmérések számára. Az alap elképzelés az volt, hogy a vizsgált területen létesített vízerőművek lehetőséget nyújtanak majd, nemcsak a térség ipari fejlesztésére, hanem az Alföldön létesített öntözőgazdaságok energiaigényének kielégítésére. Első lépésként a felvidéki területen a vízerőhasznosítás fejlesztésére 1940-ben megszervezték az Ung-völgyi Vízierőtelepek Munkálatainak Kirendeltségét. Ezt követte Földművelésügyi Minisztérium által 1942-ben megszervezett M. kir. Vízierőügyi Hivatal létrehozása. Ennek első vezetője *Benedek Pál* volt, majd az ő korai halála után 1942-ben *Mosonyi Emil* irányításával működött a hivatal. A felméréseken és tervek előkészítésén kívül a kivitelezés megkezdésére a háború nem adott lehetőséget. A szovjet csapatok gyors előrenyomulása a Hivatal működését – legalábbis a Kárpátalja térségében – okafogyottá tette. A háború után, néhány év múlva a 118.073/1947 FM számú rendelettel a Vízierőügyi Hivatalt Vízierőügyi és Folyócsatornázási Hivatallá szervezték át, amely megszüntetéséig, 1948-ig főként Tisza-csatornázási tervekkel foglalkozott (*Dóka* 2001).

Az 1939/40. évi rendkívül csapadékos téli időjárást követő gyors olvadás Kárpátalján is komoly árvizeket okozott. Az olvadást kemény és hosszú tél előzte meg, az első hó 1939. november 27-én hullott le és tavaszig, 1940. március 12-ig, összesen több mint 200 mm csapadék esett. A tél folyamán a hőmérséklet többször is

–30 °C alá süllyedt. A hirtelen olvadás és kétnapi esőzés után 1940. március 14-én indult meg a patakokon és a folyókon a jégzajlás. A jégtáblák vastagsága több helyen elérte az egy méter vastagságot is. Nehezen olvadt és a hidaknál, kanyaroknál jégtorlaszok keletkeztek. A legtöbb fahíd nem bírta ellenállni a jégtorlasznak és a fapillérek alámosása, vagy széttréése után az árvíz számos hidat sodort el (*Goda* 1941).

Bár 1940-1943 között a Csehszlovákiától visszkapcsolt területen a Társulat a bal parti töltés nagy részét megépítette, azonban a Batár-torkolatnál szükséges zsilip és a hozzátartozó 600 m hosszú töltés megépítésére már nem jutott ideje.

Az 1944-ben és az akkor ott felállított országhatár miatt még a határon lévő Batár-töltésben sem volt mód építési vagy fenntartási munkát végezni. 1947-ben a Batár-töltés megerősítési munkálatait a Társulat 5 éves tervébe 558 000 Ft költségelőirányzattal felvette, de erre a munkára a december végi árvíz előtt már nem kerülhetett sor (*Becker* 1948, *Serf* 1948, *Szent-Iványi* 1948, *Tápay* 1948, *TDT* 1948a).

4.4. A vízgazdálkodási társulatok helyzete és működési feltételei a második világháborút követően

Az ország belső életében a vízügyeket is érintő alapvető változásokat a tulajdonviszonyok átalakulása jelentette. 1945. március 17-én kihirdették a kormány 600/1945. sz. rendeletét a földreformról, majd a rendeletet 1945 VI. sz. törvényként iktatták a törvénytárba. A rendelet, ill. törvény kimondta, hogy az érintett ingatlanhoz tartozó élő és holt felszerelést, gazdasági épületeket stb. is igénybe kell venni, tekintet nélkül arra, hogy azok az egykori birtokosnak, vagy másnak a tulajdonát képezték. Ezzel a megszüntetett nagybirtokok területén lévő vízrendezési létesítményeket állami tulajdonná nyilvánították. A földreform során 3,2 millió hold földet osztottak szét 642 000 igénylő között. Ezzel a föld nélküli és az egy hold alatti földdel rendelkező agrárnépesség aránya 17%-ra csökkent (az 1941-es 46%-ról). A birtokszerkezet, a tulajdonviszonyok ilyen mértékű radikális változása rendkívüli kihatással volt a vízgazdálkodási társulatok működési körülményire, feltételeire.

A földművelésügyi miniszter 5600/1945. FM. sz. rendelete a földreform-törvény idézett szakaszára hivatkozással kinyilvánította: az elkobzott, illetve felosztott birtokok területét érintő vizek medrének tulajdonjoga az államra száll át. Ezt már csak egy lépés választotta el - „*A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról*” - szóló 1949. évi XX. törvény 6.§-ának elvi deklarációjától, amely kimondta: „*A vizek a nép vagyónaként az állam tulajdonában vannak.*”

A háború utáni helyzetben – a háborús károk helyreállítási kötelezettségei mellett – a vízszabályozási munkákat akadályozta, hogy az újonnan földhöz juttatottak anyagi erők hiányában a karbantartási munkáknak sem tudtak eleget tenni, a vízfolyások sok helyen feltöltődtek.

A Földművelésügyi Minisztérium a víztársulatok helyzetét vizsgálva megállapította, hogy működésük megbénult, ezért rendeletet adott ki önkormányzatuk ideiglenes felfüggesztéséről (41150/1945. FM. sz. rendelet). Intézkedését azzal indokolta, hogy a vízi-

társulatok vezetőinek nagy része nincs a helyén, vagy nem alkalmas arra, hogy a földreform folytán előállított új társulati érdekeltséget képviselje, továbbá, a szakszemélyzetben bekövetkezett változások miatt a szakszerű munka sok helyütt nem biztosított, végül mert a társulatok pénzügyi helyzetében helyileg le nem küzdhető nehézségek merültek fel. A társulatok ügyeinek ideiglenes igazgatására miniszteri biztost rendelt ki. Előírta a szakszemélyzet számbavételét, a hiányzó pótlását; a háborús rombolások okozta károk megszüntetését; az árvédelmi és belvízszabályozó művek helyreállításához szükséges munkaerő és anyagok (üzemanyag, zsák, rózse stb.) biztosítását; a pénzfedezet előteremtésében való közreműködést. A kormánybiztosnak a rendelet értelmében mindent meg kellett tennie, hogy a földreform folytán földhöz juttatottakat ne sújtsa olyan mértékben az árvíz, ill. a belvíz, hogy gazdálkodásuk lehetetlenné váljék. A társulatok állandó, rendes feladataként előírta a vízkárok megelőzését, megszüntetését; az új érdekeltség megállapítását; a pénzügyi egyensúly létrehozását; az ártéri járulékok behajtását. A jövőre nézve pedig előírta a vízhasznosítás kiterjesztését ott, ahol erre természeti adottság van, különös tekintettel a földhöz juttatottak gazdálkodására; talajjavítási munkák elvégzését; vízhasznosítási és talajjavítási tanfolyamok szervezését a társulati szakszemélyzet számára; valamint mintatelepek létesítését. A 6990/1946. ME. sz. rendelet a miniszteri biztosok jogkörét kölcsön felvételére is kiterjesztette, a 95.250/1945. FM. sz. rendelet pedig a miniszteri biztosok kirendelésének meghosszabbításáról rendelkezett (*Fejér* 2001).

A kormányzat a miniszteri biztosi intézmény általánossá tételével az eredetileg egy évre tervezett vízügyi szervezeti megoldást végül az államosításig fenntartotta.

A vízszabályozó és ármentesítő társulatok súlyos helyzetét jól jellemzik a Nemzetgyűlésben – alig több, mint 15 hónappal a későbbi beregi árvízkatasztrófát

megelőzően – elhangzottak. A Nemzetgyűlés 1946. szeptember 18-i ülésén *Eröss János*⁹ interpellált *Nagy Ferenc* miniszterelnökhöz, valamint *Dobi István* földművelésügyi és *Rácz Jenő* pénzügyminiszterhez (mindhárman a Független Kisgazdapárt politikusai voltak) az árvízvédelmi társulatok tárgyában (*Eröss* 1946). Az írásban benyújtott interpelláció – többek között – a következő kérdéseket tartalmazta:

- Van-e tudomása a földművelésügyi miniszternek arról, hogy – a folyó évvel a száraz évjáratok lejártak, s hogy minden emberi számítás szerint az elkövetkező 5-6 évben az árvíz-és belvízveszedelem közvetlenül fenyeget? (vateszi szavak voltak a Felső-Tisza vidékének képviselőjétől...)
- az árvédelmi és vízszabályozó társulatok a legsúlyosabb pénzügyi nehézségekkel küzdenek?
- töltéseink és védgátjaink súlyosan megrongált állapotban vannak, biztonsági telefonhálózatunk háborús kárai javíthatatlanok?
- a mindehhez szükséges anyagi eszközök mindeztideig nem állnak rendelkezésre?
- Kész-e a pénzügyminiszter a fenyegető veszedelmek elhárításához szükséges anyagiakat rendelkezésre bocsátani?
- Hajlandó-e a miniszterelnök
  - az ártéri járulékok közadók módjára való behajtását a kormányzatnál biztosítani?
  - odahatni, hogy a társulatok – addig is – hetenként előleget kapjanak?
  - az árvízvédelmi kormánybiztos sürgősen megkapja azt a 19 millió Ft-os egyszeri hitelt, amivel a fenyegető árvízveszedelem elhárításához szükséges biztonsági munkálatok elvégezhetőek?

Eröss János szóbeli kiegészítésében emlékeztette képviselőtársait az 1940-1942-es árvízi és belvízi helyzetre: „*Arra kell gondolni t. Nemzetgyűlés, hogy ha az elemi erők ránszakadnak, készületlenül fogunk itt állni. A régi kisbirtokosság mellett a hat és negyedszázézer főnyi újbirtokos ki fog-e bírni egy újabb 1940-1942-es árvízveszedelmet? Lesz-e az ország abban a helyzetben, hogy ezeket az embereket, ha késve is, legalább olyan mértékben menteni tudja, mint az 1940-1942-es években... És ehhez tudni kell, hogy ... 1028 község, 15 város volt megrongálva az árvízről, 3 900 ház omlott össze és 9 800 épület szenvedett 50%-osnál nagyobb kárt... ebben a három évben egy és félmillió katasztrális hold állott évenként víz alatt, évenként 300 000 katasztrális holdat meghaladó terület nem volt bemunkálható...*”

Felvázolta azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az elmúlt másfél évben a társulatok kifejtettek a védelmi biztonság helyreállítása érdekében: „*A nagyszerű készségű társulatok a gátortól az igazgató-főmérnökig valóban a tíz körmükkel, mondhatni minden segítség nélkül megépítettek és rendbe*

hoztak eddig 1 300 kilométernyi védőgátat. 500 kilométernyi védőgát a lövészállásokkal, tüzérségi állásokkal, futóárkokkal megrongálva, árvíz esetén órák alatt a teljes felbomlás és megsemmisülés veszélyének ki van téve. 2 000 kilométernyi belvízcsatorna szabályozatlanul és tisztítatlanul áll. 15 000 darab káros tárgy fekszik a belvízcsatornáknak, amelyeket el kellene távolítani és 30 szivattyútelep megjavításra szorul. Rendezetlen, illetőleg használhatatlan több ezer kilométer árvízvédelmi telefonhálózat. Hiányzanak a legszükségesebb árvízvédelmi felszerelések és szerszámok.”

Emlékeztette a nemzetgyűlést, hogy az árvízvédelmi kormánybiztos a kormányzattól ezeknek a munkálatoknak az elvégzésére 19 millió Ft-ot kért. „*A válasz azonban a költségvetés hiányosságaira való hivatkozással mindig kitérő, a pénzügyminisztériumon, a földművelésügyi minisztériumon és a Gazdasági Főtanácson keresztül ide-oda való sítolgatás volt és az árvíz ellen való felkészülésre gyakorlatilag egyetlen lépés sem történt.*”

Az interpelláció címzettjei (a miniszterelnök és az érintett miniszterek) nem voltak jelen a Nemzetgyűlésben, így *Eröss Jánosnak Takács Ferenc* földművelésügyi államtitkár, FKGP politikus, úgy is, mint árvízvédelmi kormánybiztos válaszolt. Ismertette, hogy 1946 januárjában – amikor semminemű szivattyúzási üzemanyaguk nem volt a társulatoknak – sikerült beszerezni kétheti mennyiséget (szenet, gázolajat, petróleumot, gépolajat, motorolajt stb.) Központi forrásból igyekeztek kiegészíteni a szükséges felszereléseket (viharlámpát, fáklyát, ásót, lapátot, csákányt, istrángot, kötelet, árvédelmi zsákot stb.). *Takács Ferenc* kifejtette: „*... mindent elkövettünk, hogy a társulatokat a lehetőségeken belül támogassuk. Amikor az infláció véget ért és a forintköltségvetésre térünk át (1946. augusztus 1-jén – a szerk.), akkor megdöbbenéssel tapasztaltuk, hogy a mi kívánságainkkal és a tényleges szükséglettel szemben mindössze 340.575 Ft-ot kapott a földművelésügyi minisztérium rendelkezésre, szemben azzal a minimális szükséglettel, amelyet mi 19 millió Ft-ban jelöltünk meg.*”

Takács Ferenc végül szólt arról a körülményről is, hogy a társulatok nem tudják tisztviselőiket fizetni. „*Hihetetlen, hogy ... milyen súlyos szenvedéseken mentek keresztül az ármentesítő társulatok alkalmazottai az inflációs időkben. Vidéken ez a baj egészen másként jelentkezett, talán még súlyosabban, mint a fővárosban... Meg kell mondanom, hogy ennek ellenére az alkalmazottak a helyükön maradtak, – minden alkalmazott, a mérnöktől kezdve lefelé a gátörökig a helyén maradt – s teljesítették kötelességüket.*” (*Eröss* 1947).

5. A hidrometeorológiai és hidrológiai helyzet 1947/48. telén

5.1. Az árhullámot kiváltó időjárási helyzet

Az árvíz megelőző három esztendő különösen meleg és száraz időjárású volt, a kortársak is kiemelik a mezőgazdasági termelést ekkortájt sújtó aszálykárokat. 1947–48 tele úgy indult, hogy a havi középhőmérséklet még novemberben és decemberben is az átlag fölött volt 1-2 fokkal és egészen december közepéig rendkívül enyhe, meleg és száraz idő volt. Ezt azonban december 15-én egy igen erős lehűlés követte, december 21. körül 9-18 °C-os fagyok voltak, melynek következtében a talaj erősen átfagyott (1. ábra). A folyók befagytak.

1947 áprilistól októberig nagy csapadéhiány volt, de novemberben és decemberben az átlagon felüli csapadék hullott. A Tiszabecs környéki csapadékadatokból következtetve feltehető, hogy az Erdős-Kárpátokban átlag 120 mm volt a decemberi csapadékösszeg. Ez az 1. táblázat szerint a sokévi átlag 12%-a, pedig a decemberi átlag általában csak az évi átlag 5,5%-át éri el. Ezek szerint az 1947 decemberi havi csapadék összeg az Erdős-Kárpátokban az átlagosnak kb. 210%-a volt.

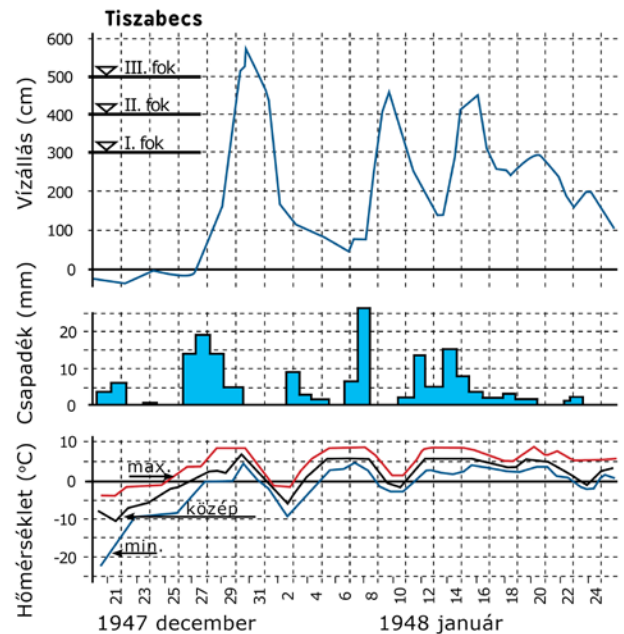
⁹ *Eröss János* (1889-1962) – jogot végzett. Polgári ellenzéki politikus, 1936-tól a Független Kisgazdapárt (FKGP) tagja. A német megszállást (1944. március 19.) követően háború- és németellenes magatartása miatt bujkálnia kellett. Szabolcs, ill. Szatmár vármegye főispánja (1945. január 4-október 27.), az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, 1946-ban a Jövátételi Hivatal elnöke, a Tisza-Dunavölgyi társulat elnöke, a Nagy Ferenc-, illetve az első Dinnyés –kormányban közellátási miniszter, 1947 szeptemberétől 1948 márciusáig országgyűlési képviselő, az FKGP jobb-oldalának egyik vezéralakja. 1948 tavaszán visszavonult a politikai élettől, majd ugyanebben az évben elhagyta Magyarországot.

Évi átlag	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1030 mm	3,3	4,1	5,6	5,9	10,3	14,8	12,8	12,3	7,8	11,2	6,4	5,5

1. táblázat. Sokévi csapadékatatok a Felső-Tisza vízgyűjtőjén Körösmezőnél (Havi megoszlás a sokévi átlag %-ában) (Katona 1949)

December 21-én enyhülés kezdődött, mely a karácsonyi ünnepekre bőséges havazást hozott. A meginduló havazás beborította a *Kárpátok* lejtőinek átfagyott talaját, s a hideg nem is engedte elolvadni a hótakarót. A lehullott csapadék *Tiszabecs* környékén a sokévi átlag kétszeresét is meghaladta, s így nagy a valószínűsége annak, hogy *Máramarosban* annak többszöröse volt. A karácsony után két napig tartó újabb erős hóesés (1. ábra) a hótakarót 1 m-nél magasabbra növelte.

December 28-29-én azután egy heves ciklon váratlanul tavaszi meleget és átlagon felüli esőt hozott a fagyott talajú vízgyűjtőkre egy nyáriás zápor formájában, s megindult a rohamos felszíni olvadás. A fagyott földön hirtelen lezúdult víz végigsöpört a *Felső-Tisza* völgyén. A szórványos hírek szerint a vízgyűjtő felső vidékén utakat, vasutakat szakított át az árvíz és így hőmpölygött le a *Huszt* alatti szélesebb *Tisza-völgybe* s idézett elő a *Felső-Tiszán* egy minden addig felülmúló árvizet. Ilyen januári „tavaszra” ezt megelőzően csak az 1919-et követő két esztendőben volt példa, de az akkor nem járt együtt ekkora árvízzel (*Dabolczi* 1950, *Szent-Iványi* 1948, *Lengyel* 1967).

1. ábra. Időjárási és vízállás adatok összefüggése a tiszabecsi szelvényben (Katona 1948)

5.2. A vízállások alakulása

A felolvadt nagytömegű hóból, s a záporból keletkező víztömeg hirtelen zúdult a Tisza völgyébe: *Tiszabecsen* december 27-én 8 cm, 29-én 22 órakor már 270 cm volt a vízállás. Az I. fokú árvízvédelmi készültség szintje itt a 300 cm-es vízállásnak felel meg. December 30-án 8 órakor a vízszint elérte az addigi (1933-as) maximumot (535 cm), 12 órakor az 570 cm-es vízállást, 24 órakor az 573 cm-t. [Ezt a leolvasott tetőző értéket több forrásban (*Dabolczi* 1948, 1950, TDT 1948d) később 600 cm-re korrigálták, mivel a hullámtéri vízmérce egy 30 cm vastagságú álló oszlopra volt szerelve úgy, hogy a mérce lap az oszlop okozta hullám-völgybe esett; a torzítást ebben a felső mérési tartományban 24 cm-re becsülték. A *Vízrajzi Évkönyv* a tetőzést 573 cm-rel jelezte, megjegyyezve, hogy szakadás nélkül 650 cm lett volna].

Tivadarnál december 27-én 70 cm, 30-án 558 cm volt a vízállás. Az árhullám indulásakor a folyón szórványosan volt jég, de ennek a továbbiakban nem volt szerepe az árvízi eseményekben. A *Vízrajzi Évkönyv* adatai szerint az 1947/48. évi felső-tiszai árhullám vízállás adatai nem voltak jéggel befolyásolt értékek.

Az áradás mértéke 29-30 között volt a legnagyobb: *Tiszabecsen* 375 cm, óránkénti átlagban 16 cm, *Tivadaron* 416 cm, óránkénti átlagban 17 cm. Az áradás mértéke *Tiszabecsnél* 14 óra alatt 300 cm volt (1. ábra).

A gátszakadásokon kifolyt víz ellenére, az árvízszintek a *Tiszabecs-Tivadar* közötti szakaszon 38-103 cm-rel haladtak meg az 1869. ill. az 1933. évi mértékadó maximumokat (2. táblázat). A *Tiszabecs* fölötti vízállások nem ismertek (*Dabolczi* 1950).

Vízmérce				Maximális vízállások				
neve	helye (part)	szelvény	"0" pont	1869	1888	1933	1947/48	vízszint-emelkedés
		fkm	mAf					
<i>Tiszabecs</i>	bal	757	115,13			535	573 (600)	38 (65)
<i>Tiszakóród</i>	bal	741	110,12			640	709	69
<i>Tarpa</i>	jobb	725	107,54	697			782	85
<i>Tivadar I.</i>	jobb	718	106,18	744	744		847	103
<i>Tivadar II.</i>	jobb	713	105,61	755			800	45
<i>Vásárosnamény</i>	jobb	686	102,65		900		888	-12

2. táblázat. Tetőző vízállások a Felső-Tiszán az 1947/48-as árhullámnál (*Dabolczi* 1950)

~~1947-48~~ Árvíz a Felső-Tiszán, 1947-48-én. 1950

1947. január 24 - 1948. január 21 közötti 3 arhullám együttesen, ~~mind~~ a Felső-Tisza Tiszalacs - Gulácsi hegycsoportján, olyan robbanó erővel arhullámot magasztalt mint a maximummal az eddig tapasztalt legnagyobb arhullámok közül, az arhullámok a Tiszalacs - Gulácsi hegycsoportban 0-103 cm-rel elaludtak melyek 1869 és 1933-ig mentőcsőként szolgáltak. Maximummal víz állásnál Tiszalacs - Gulácsi víz az alábbiak szerint alakult.

Vízmerce neve.	0-pont magassága H.F.	Sodrász km.	Maximumok			Á.V. szint emelkedési cm.	Járat.
			1869	1933	1947		
Tiszalacs.	115.13	757		533	600	65	balparti merce.
Tiszalacsról	110.12	741		640	709	69	balparti merce.
Táupa.	107.54	725	697		782	85	jobbparti merce.
Tiszaszer I.	106.18	718	744		847	103	jobbparti merce.
Tiszaszer II.	105.61	713	755		800	45	jobbparti merce.

1. kép. Dabolczi János¹⁰ 1950. augusztus 22-én készült kézírásos jelentése¹¹

Áradt a Szamos és a Túr is — Garbolcnál a tetőző vízállás 0,40 m-rel haladta meg az addig észlelt maximumot (Tápay 1947).

A december végi árhullámot kiváltó időjárási helyzet lehűlés követte, majd ciklikusan újabb, felmelegedést és esőt hozó ciklonok és lehűlések alakultak ki. 1948. január 20-ig a Felső-Tiszán négy olyan árhullám vonult le, amelynek szintje meghaladta, vagy megközelítette

az I. készütségi fokozatot, a tiszabecsi vízmérce 300 cm-es vízszintjét (1. ábra). A második és a harmadik árhullám önmagában már nem jelentett volna veszélyt az 1933. évi LNV-től 80 cm-rel elmaradó tetőző vízszinttel, de a meglevő szakadásokon kiömölve további hatalmas pusztítást okozott (Katona 1949, Szent-Iványi 1947). A három árhullám egymásra futva, egyesülve a Tisza Vásárosnamény alatti szakaszán 85-90%-ra emelte a vízszintet (Vízrajzi Intézet 1948).

5.3. Az árvíz okai

Az 1947 decemberi árvíz bekövetkezésének legfontosabb oka a rendkívüli időjárási viszonyokban (az Erdős-Kárpátokban a sokévi átlagos havi csapadék 210%-a hullott le 1947 decemberében) és az időjárási tényezőknek a Felső-Tiszán addig soha elő nem fordult találkozásában keresendő. A Felső-Tisza magas hegyeket magában foglaló vízgyűjtőjének fagyott talaján összegyűlt nagy mennyiségű hótömeget hirtelen erős felmelegedés és nyári zápor érte. Az így keletkezett nagy víztömeget a Felső-Tisza medre nem tudta levezetni és így mederből való kilépés és a védtöltések meghágása elkerülhetetlen volt.

nyán ugyancsak a Körösökön. Analóg időjárási helyzet okozta a Felső-Tisza 2001 márciusi árvizét is.

A felső-tiszai árhullám heves levonulásában és a jelentős mértékű lefolyási hányad kialakulásában minden bizonynyal szerepet játszott, hogy a húszas-harmincas években a máramarosi fenyves-erdők nagymérvű letarolása következtében megváltoztak a lefolyási viszonyok, a maradék erdő vízviszattartó képessége erősen lecsökkent, így az olvadt hóból és záporból keletkező víztömeg hirtelen zúdult a Tisza völgyébe (Dabolczi 1950).

Hasonló helyzet alakult ki 1925 karácsonyán a Körösök hegyvidéki vízgyűjtőjén, amikor a vastag hótakaróra néhány óra alatt 60 mm-es, nyári zápor jellegű eső hullott. Mindez megismétlődött 70 évvel később, 1995 karácso-

A Tisza Tiszabecs feletti szakaszáról meteorológiai és vízállás adatok nem álltak rendelkezésre, ennek következtében árvízi előrejelzés sem készült. Az árvízkatasztrófa bekövetkezéséhez bizonyíthatóan hozzájárult

¹⁰ Dabolczi (Daubner) János (1903-1985) A Műegyetemen szerez ált. mérnöki oklevelet 1929-ben. 1932-től dolgozik az Ecsediláp Társulatnál. 1940-44: társulati szakaszmérnök Szatmárnémetiben. 1945-48.: a Társulatnál Mátészalkán teljesít szolgálatot. Jelentős érdemeket szerez az 1947. szilveszteri tivadári árvízkatasztrófa kártételeinek mérséklése-, az árvíz levezetése, valamint az újjáépítés során. 1948. január 17-én ideiglenes megbízást kap Beregvármegyei Ármentesítő Társulat igazgató-főmérnöki teendőinek ellátására (átveszi az irányítást a letartóztatott Horváth Mihálytól). 1948 decemberétől 1955 novemberéig a gyakran módosuló vízügyi szervezet mátészalkai egységénél majd a FETIVÍZIG központjában dolgozik vezető beosztásokban. 1956. szeptemberétől az OVF csoportvezető főmérnöke 1964. évi nyugdíjazásáig, de nyugdíjasként is dolgozik az OVF, OVH tanácsadójaként.

¹¹ Dabolczi János 1950. augusztus 24-én kelt 4 oldalas feljegyzésének gépírási változatán kézírásos rájegyzések találhatók: „Az 1948-s Vízrajzi Évkönyv részére ezt írtam.”, illetve: „Térkép melléklet az 1948. évi Vízrajzi Évkönyvből.”

a *Felső-Tiszán* az azt megelőző évtizedekben végzett ármentesítő munkálatok hatása is. A magyar szakaszon növelte az árvízveszélyt, hogy az 1933. évben eredményesen kivédett addigi legnagyobb árvíz után a hatá-

ron túli szakaszon, a Tisza-Batár Társulat korábbi nyílt árterét és *Tiszaújlak* vidékét a hullámtérből kiiktatták, betöltészték és így az árhullám elterülésének lehetőségét lényegesen csökkentették.

6. Az árvíz levonulása, a védekezési munkák

A Tisza rohamosan növekvő árvize december 30-án reggel 6 órakor szovjet területen, Tiszaújlak és Bökény között két helyen (Lászlóffy 1982), összesen mintegy 250 m hosszban átszakította a Tiszaújlak-Királyháza közötti, az 1941–44. években épült bal parti Tisza-töltést (2. ábra). A szakadáson átzúduló víz, egyesülve a Batár-torkolat mintegy 600 m hosszú töltés nélküli kapuján át a Batár 8,5 km hosszú bal parti töltésére duzzasztott Tisza-vízzel, a Batár-töltést mintegy 4,5 km hosszban, átlagosan 20 cm-rel meghágtá. A Batár-töltés, mint a Tisza völgyének keresztgátja, a tiszai töltésnél 0,5 m-rel alacsonyabb töltésmagasságra ideiglenes jelleggel épült; 2 m koronaszélességű 1:2-es külső és belső rézsűjű volt.

A víz azonban rohamosan tovább emelkedett és még december 30-án a reggeli órákban elérte a trianoni gát koronáját és több kilométeren át, 20-25 cm magasságban folyt át a gáton. A nyúlgát emelése nem haladhatott olyan gyorsan, hogy a 8 km-es szakaszon felépülhetett volna. Az átbukó víz magassága 70 cm-rel haladta meg az addig észlelt 1933. évi maximumot. A Batár töltésén *Tiszabecs* és *Uszka* között kerekén 4,5 km hosszban átbukó víz azt a *tiszabecsi vízmérce* fölött 2,5 km-re, az 1,090-1,280 m szelvények között két helyen, 66 és 43 m-es szakaszon, összesen 109 m hosszban átszakította. A szakadások a tiszabecsi vízmérce adataiból ítélve 30-án 10 óra körül alakultak ki.

2. kép. A tivadari gátszakadás töltéscsonkjá 1948. január 1-én. (Filmhíradó on-line 1948)

2. ábra. Térképvázlat az árvízzel érinteti Tisza bal parti területről

A társulat az árvíz elleni védekezést azonnal megindította. A nem sokkal korábban elhunyt szakaszmérnök helyett — akinek a munkakörét még nem töltötték be — *Sík Jenő*, a társulat igazgató-főmérnöke ment a helyszínre és a közeli Tiszabecs és Uszka községekből kirendelt közérővel a határt képező *Batár-csatorna* bal parti (trianoni) gátján megkezdte a védekezést és a szükséges nyúlgát emelését. A közigazgatás részéről a főispán és az alispán személyesen irányították a közérőt a helyszínre. Az *Országos Árvízvédelmi Kormánybizottság* és a folyammérnöki ügyosztály vezetője azonnal a helyszínre indultak. A katonai erő kirendeléséről is haladéktalanul intézkedtek.

A védelem *Tiszabecsnél* a második vonalra szorult, a még alacsonyabb régi öblözeti töltésre, az ún. Halvány gátjára. December 30-án 11 óra tájban a medencét a víz megtöltötte és ott is áttört a töltésen hosszú szakaszon, a töltés itt is kimosódott és átszakadt. A lezúduló víz a terep esését követve nagy gyorsasággal öntötte el a *Tisza-töltés* és az új *Túr-csatorna* töltése közötti területet. A társulat az árvizet a *Túr-csatornánál* lokalizálta.

A meghágásból és a szakadásból a víz a *Tiszabecs-Kishódos* közötti *Batár-Palád* töltés, a *Kishódos-Tiszakóród* közötti *Túr* jobb parti töltés és a *Tiszakóród-Tiszabecs* közötti *Tisza* bal parti töltés által határolt belvízöblözetben, *Magosliget*, *Uszka*, *Tiszabecs*, *Milota*, *Tiszacsécsse* és *Tiszakóród* községek határában (2. ábra), mintegy 80 km² (kerekén 14 000 k. hold) területet öntött el és — *Magosliget* kivételével — részben elöntötte e községek belsőségi részeit is. Az öblözetbe betört vizet a szabályozott *Túr* folyó töltésénél (2. ábra), a kölcei szakaszon több száz méter hosszban nyúlgátat emelve a társulat megfogta és ezáltal lokalizálta a társulati ártér kb. 12%-ára. A Vízrajzi Intézet számítása szerint a gátszakadáson kifolyt vízmennyiség 78 millió köbméter volt (*Szent-Iványi* 1948, *Tápay* 1948, *TDT* 1948).

A védekezési munkák lefolyását jól szemlélteti egy 1948. január 4-én kelt kéziratos jelentés részlete: „...a *Túr* ág töltésénél keletkezett átszivárgás ellen egész nap már reménytelen küzdelmet kellett folytatni. A *Túr* régi partjánál ... ömlött a víz, ezt csak nagy nehezen sikerült megfékezni karóval, rőzsével, fával, közepén trágyával, földdel. Addig nem értünk célt, míg a töltés közepét meg nem bontottuk és ott el nem szigeteltük a vizet. Itt szakadt bele ugyanis a háttas lovam, akkor vettük észre, hogy egész üreges a töltés...” (*Nagy* 1948).

Az árvizek hullámtéri levonulásának hevesységére jellemző, hogy 30-án reggel 3 órakor ömlött át először a meghágásból származó víz az *Uszka—Magosliget* között úton (2. ábra), a töltésszakadás 10-11 óra között következett be, s a terepen levonuló víz az uszka-tiszabecsi vonal alatt 8 km-re fekvő *Tiszakóródon* 31-én reggel 4 órakor jelentkezett, 31-én 18 órára Tiszakóródot az árvíz elborította.

A kialakult helyzetet jól szemlélteti *Tápay László*¹² má-tészalkai szakaszmérnök 1947. december 31-én 23 órakor íródott kézírásos helyzetjelentése: „Nagyarral szemben a *Tisza jobb partján a Tisza meghágta 3 helyen összesen mintegy 400-450 méter hosszban az árvédelmi töltéseket. Ennek következtében ott valószínűleg gátszakadások következtek be. Nagyarránál a vízállás a gátszakadások következtében 2 óra alatt 12 cm-t apadt. A Túr, valamint a Batár által bezárt területen a Batár töltésen át betört víz mintegy 80-90 km² területen árasztott el. Az elárasztás vízrétegét átlagban 40 cm-re becsülhettük. Az ártérbe tört víz Tiszakóród, Tiszacsécsce és Milota községek felé áramlik és a belsőégeket elárasztással fenyegeti. A legsúlyosabb helyzetben Tiszabecs van, ahol a házak 60-70%-át a víz ellepte. A lakosság mentése folyamatban van... A Tarpáról Tivadarra vezető országúton — tanúk vallomása szerint — 60-70 cm-es vízáramlás van és Tarpa községet körtöltéssel próbálkoztak megmenteni. A Szatmárcseke-kisari szakaszon a maximum túllépése... és töltés ülepedések és kopások folytán majdnem mindenütt nyúlgátak emelése vált szükségessé. Szivárgások csak a mai nap folyamán jelentkeztek nagyobb mértékben... Buzgárok több helyen léptek fel veszedelmes mértékben, amelyeket a nyári rendkívüli szárazság folytán összeropcedezett töltések okoztak.” (Tápay 1947).*

3. kép. Árvízi elöntés a Beregben (1948. január)

A Batár töltésén áttört víz az elöntött mintegy 80-90 km² terület legmélyebb része, *Tiszakóród* határa felé húzódott. *Tiszakóród* lakossága a kiömlött víz gyors visszavezetése érdekében a *Tisza* bal parti töltését a 34+150 km-es szelvényben meg gondolatlanul és főként szakszerűtlenül átvágta. Ezen az átvágáson jutott vissza a kitört víz nagyobbik része ismét a *Tiszába*, kisebb része pedig tiszakóródi zsilipen át ugyancsak a *Tiszába*. A tiszakóródi szakszerűtlen töltésátvágás az

újabb árhullám következtében mintegy 120 m szélességben fejlődött ki. A tiszabecsi szakadásokban elfolyt nagymennyiségű víz ellenére a *Tiszabecs* alatti *Tisza* szakasz vízszintje még mindig az 1869. évi és az 1933. évi maximumok fölött maradt (2. táblázat).

4. kép. Csónakon mentik az embereket az első árhullám által elöntött területről (1948. január 1.)

A tiszakóródi *Tisza*-töltés átvágásnak azonban előnye is keletkezett, éspedig a *Túr-csatorna* töltésének átvágásával együtt művelés alatt álló mezőgazdasági területekről sikerült a kiömlött vizet időben visszavezetni és így a vetésben nem keletkezett számottevő kár. Ahol a víz sodrása a vetést kimosta, ott a föld újraművelése idejében megkezdődhetett. Bevetetlen terület nem maradt, csupán a holtmedrekben maradtak vissza vizek (Tápay 1948, TDT 1948a).

A további eseményekre nézve fenyegető előjel volt, hogy a bökényi gátszakadás helyreállítását január 3-ig a szovjet vízügyi szervek meg sem kezdték (Sík 1948), ezzel a második és harmadik árhullám károkozását is előrevetítették.

Dr. Szentirmay Dezső járási jegyző, a közigazgatás részéről Tiszabecs községbe kirendelt árvédelmi biztos, a járási főjegyzőnek írott 1948. január 24-i jelentésében így számolt be a mentési-kitelepítési munkákról: „Január 8-án este 22 h-kor a *Tisza* vízállása 230 cm volt. A gyenge időre, valamint a nagy esőzésre való tekintettel *Tápay László* azt a javaslatot tette, hogy *Tiszabecs* és *Uszka* kiürítését rendeljem el, tekintettel arra, hogy az áttört *Batár* töltés, valamint a *Halvány* töltésnek 15 helyen való átszakadása a kirendelt munkások teljesítő képessége után is kb. 280-300 cm magas vízállásig bírja védeni a községet... 22 óra 30 perckor azt az utasítást kaptam, hogy a kiürítést azonnal rendeljem el úgy *Tiszabecsen*, mint *Tiszakóródon*. A kiürítéshez alkalmas autók, teherautók csak részben álltak rendelkezésre, azok is úgy, hogy a MÁV személyszállító autója, valamint a termények szállítására mintegy három teherautó tartózkodott a községben. Ezen teherautókat igénybe vettem s a harang félreverésével, valamint dobszó útján *Tiszabecs* kiürítését elrendeltem, ugyanakkor telefonon utasítottam a tiszakóródi jegyzőt, hogy *Tiszakóród* községet azonnal ürítse ki s a kiürítéshez szükséges tehergépkocsikat *Tiszacsécséig* fogom küldeni, ugyanakkor a községnek másik része szekereken *Szatmárcseke* felé kezdje meg az azonnali távozást. Ez alkalommal a kiürítés az első felszólításra rögtön sikerült, mert mintegy 6 óra leforgása alatt a községből mintegy 800-900 fő lett áttelepítve *Szatmárcsekére*, illetve a *kölcsei körjegyzőségbe*. Ezen

¹² **Tápay László** (1895-?) Műegyetemi tanulmányait Budapesten végzi. 1925-ben a Nyíregyházi Folyammérnöki Hivatalnál kezdi vízügyi pályáját. 1926-tól a Tisza-Szamosközi Ártmentesítő és Belvízszabályozó Társulat mérnöke, 1929-től szakaszmérnök. 1945-ben vezeti a matolcsi Szamos-híd helyreállítási munkáit, majd ismét a társulat szakaszmérnöke. Az 1947. szilveszteri felső-tiszai árvíz idején, a Tisza tivadari szakaszán és a Batár töltésén bekövetkezett szakadások, valamint árvízkatasztrófa után Sík Jenő igazgató-főmérnök ellen fejelemi és bűnvádi eljárás indul, ideiglenesen igazgatói beosztásából felfüggesztik, letartóztatják. Ebben az időszakban – Sík Jenő 1948. május 15-ével hivatalba történt visszahelyezéseig – szakaszmérnöki beosztását is megtartva ő látja el az igazgató-főmérnöki teendőket. 1948. decemberében áthelyezik Budapestre az Országos Vízgazdálkodási Hivatalhoz, az Ár- és Belvízvédelmi Osztályra. Két évtizeden keresztül dolgozott a vízügyi szolgálat irányító szerveinél, illetve nyugdíjas szakértőként. (Szakmai pályájának erről a szakaszáról nem találunk forrásokat – a szerk.) Közreműködött pl. az 1970. évi Tisza-völgyi árvízvédekezésben. Több szakmai publikációja jelent meg az árvízvédekezéssel kapcsolatban. Kiemelkedő szakmai jelentőségű az árvízi lokalizációról 1971-ben írott tanulmánya [Tápay 1971.]

mentési munkálatok 9-én a délelőtti folyamán is folytatód-
tak mindaddig, míg a Tisza vízállása 418 cm, amit reggel 8
órákor ért el a kiöntés folytán az úttestet annyira elborított-
ta, hogy autókkal tovább közlekedni nem lehetett...

Ezen árvíz során Tiszabecs egybehangzó véleménye, hogy
Sík Jenő¹³ főmérnök emberfeletti munkát végzett, mely
munkájával a község köszönetét érdemelte ki, annál is
inkább, mert 1947. évi december 30-án reggeltől kezdve
1947. december 31. este 6 óráig Kőlcsebe való berendelés-
ségig állandóan személyesen vezette a védőmunkálatokat,
sőt a kritikus időben saját maga a védőgátak építésénél
munkálkodott. Ezen ténykedésével az emberekben önbizal-
mat keltett...” (Szentirmay 1948).

3. ábra. Térképábrázolás az árvízzel érintett
Tisza jobb parti területről

A szilveszteri nagy árhullám a Bereg-vármegyei Ármen-
tesítő Társulat Tisza jobb parti töltését is meghágtá (3.
ábra). A Vízrajzi Intézetben készült hossz-szelvény sze-
rint a tetőző vízszint általában mintegy 50 cm-rel ma-
radt a beregi társulati töltés koronája alatt. A számítá-
sok szerint azonban a töltésszakadások nélkül a vízszint
egybeesett volna a töltés koronájával, sőt a lekopott
szakaszokon át is ömlhetett. Egy ilyen hely lehetett a
felső tivadari mérce fölött 370 méterrel levő töltéssza-
kasz, ahol az áradó víz december 31-én 15:30 órakor a
töltéskoronát 100 m hosszon meghágtá (Becker 1948),
sőt a mérce felett 1640 m-rel 20 m és 2180 m-rel 30
m hosszon átszakította (3. ábra). A 20 és 30 m-es sza-
kadásokat időben sikerült elzárni, de a 100 m-es meg-
hágást, amelynél a töltés éppen egy holt Tisza-meder
feliszapolt laza talajára épült, részben a fagyos talaj,
részben emberhiány miatt elzárni nem lehetett, úgy-
hogyan az 31-én az éjjel előtti órákban robbanásszerűen
teljes szelvényében átszakadt.

Becker (1948) szerint Tivadarnál a Tisza jobb partján a
nagy kanyarban szakadt ki a töltés (4. ábra).

Lengyel István 1957-ben rögzített visszaemlékezésé-
ben így foglalta össze a Tisza jobb parti szakadásának
folyamatát:

„December 31-én délután a tivadari vízmérce 848 cm-es
vízállása mellett a beregi töltés több helyén az árvíz a töl-
tés tetejével színelt, sőt egyes helyeken megindult az át-
folyás is. A védelem megfeszített erővel dolgozott, nyúl-
gátakat építettek. A mind több helyen és mind nagyobb

hosszban meginduló átfolyással azonban nem tudtak lépést
tartani. Két szakadást a tarpai határban homokzsákokkal
sikerült betömni, de a szakaszon kimosások keletkeztek,
melyeknek továbbfejlődését szintén homokzsákokkal aka-
dályozták meg. Tivadarnál azonban, ahol több száz méter
hosszban ömlött át a víz a töltésen, már nem volt ilyen
eredményes a küzdelem. Jóllehet a gát órákon át bírta a
víz ostromát, majd ellenállása hirtelen megszűnt – a víz
teljes szelvényében átszakította. ... Az átömlő víz harsog-
gása kilométerekre elhallatszott és a kubik-gödörből fél
méter vastag törzsű fákat ágastul, gyökerestül sodort át az
egykori mentett oldalra...”

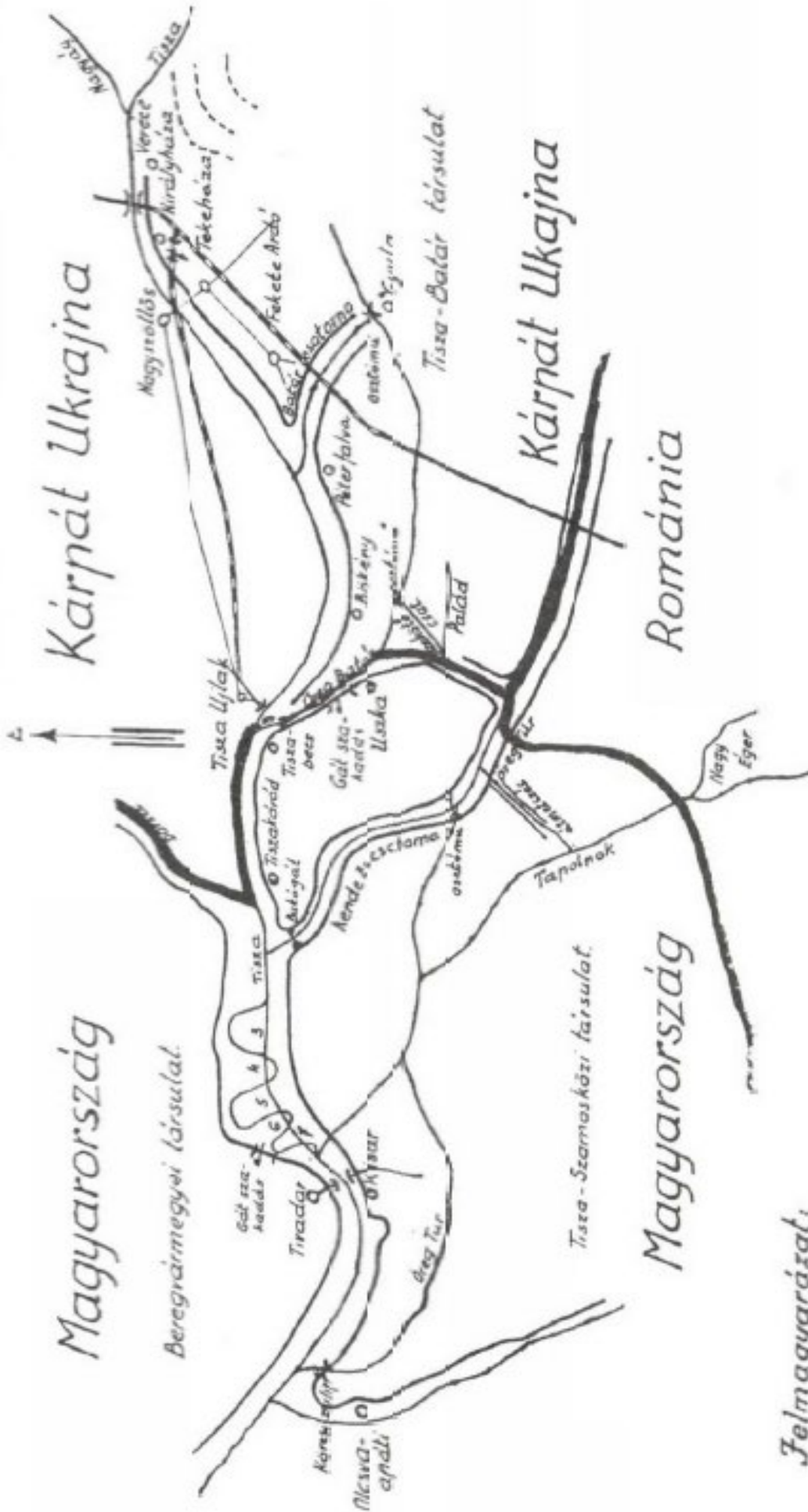
A tivadari szakadáson át a Tisza jobb parti, beregi bel-
vízöblözetébe kiömlő víz január 1-én elöntötte Tivadar,
Tákos, Gulács községeket és azok határát, valamint
Tárpa, Hete, Fejércse községek (3. ábra) határainak
egy részét, mintegy 58 km²-t, a Makócsa-főcsatorna
bal parti depóniáját, s a beregsurány-vásárosnaményi
műútba ütközött. A műút a víz gyors levonulását a szűk
nyílású hídjaival akadályozta.

5. kép. A Szipa—Csaronda összekötő csatorna
nyúlgátolt töltése (1948. január)

Január 2-án a Makócsa-főcsatorna, a Tisza jobb parti
töltés közé eső területek beregsurány-vásárosnaményi
műúttól délre eső részét öntötte el a víz, Jánd, Gergelyi
községek egy részét, mintegy 24 km²-t. Január 3-án
a vásárosnamény-beregsurányi új hídjain és átérészein
átömlő víz elérte a Szipa-főcsatorna északi depóniáját,
Vámosatya és Gelénes községek déli részét, s elöntött
újabb mintegy 20 km²-t. Január 4-én a Gelénes-Vámos-
atya-Tiszaszalka közúttól északra a tiszaszalka-barabá-
si útig nyomult előre, elöntve további 22 km²-t, január
5-én a tiszadony-hetyeni útig további 14 km²-t. Január
6-án a víz áttört szovjet területre, ott valószínűleg
Hetyent és Kisharanglábót öntötte el, magyar részen
a Csaronda bal partján 4 km²-t öntött el. Január 7-én
érte el a víz Lónya község keleti határát, s az északi
országhatárig újabb 12 km²-t öntve el szovjet terület-
re ért (3. ábra). Január 1-7 között a Tisza jobb parti
belvíztérből magyar részen összesen 156 km² került
víz alá. Az elöntött községek közül legtöbbet szenved-
ett Tivadar, Gulács, Tákos, Jánd, Gergelyi községek
belsője. Ezekben a községekben védekezésre nem is
gondolhattak. A mentési munkálatokat a rendőrség és
a katonaság végezte ladikkal.

¹³ Sík (Schick) Jenő (1896-1968). Mérnöki oklevelét 1922-ben szerzi meg a Műegyetemen. Vízügyi szolgálatát napidíjas mérnökként 1922-ben kezdi meg. 1925. augusztus 1-vel hívják meg a Fehérgyarmat székhellyel működő Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulathoz. Eleinte szakaszmér-
nöknek nevezik ki, majd rövidesen igazgató-főmérnöknek. Ebben a minőségében – Kövessy Győző miniszteri biztos irányításával – vezeti Magyarország akkori
legnagyobb szabású árvízmentesítési és belvízrendezési munkáinak tervezését és kivitelezését, a Túr szabályozását. A Társulatrészek 1939-ben történt egye-
sítése után az ismét Szatmárnémeti székhelyű teljes Társulat igazgató-főmérnökévé működik. A Batár mentén kialakuló töltésszakadás miatt méltatlanul és
igazságtalanul meghurcolják, bűnvádi eljárás indul ellene, ideiglenesen igazgatói beosztásából felfüggesztik, majd letartóztatják. 1948. május 7-én szabadlábra
helyezik, május 15-ével visszahelyezik állásába és teljes rehabilitációt kap. Mindez azonban önértétét és egészségét is megrendíti. A vizitársulatok államosítása
után 1948. év végén öt társulattól megalakuló Mátészalkai Árvíz- és Belvízvédelmi Kirendeltség vezetésére kap megbízást. Az újabb átszervezések után a Nyír-
egyházi Vízgazdálkodási Körzet mátészalkai Szakasz mérnökségének vezetője lesz. 1950. augusztus 1-től szolgálati érdekből az akkori OVGH Folyamszabályozási
osztályához helyezik át. Az 1953. október 1-én megalakuló Országos Vízügyi Főigazgatóságnál (OVF) csoportvezető, 1963-ban történt nyugdíjazásáig.

VÁZLAT; az 1947. dec. 31-i árvíz okai és tanulságai.
 című tanulmányhoz.

Budapest, 1948. február hó 5.-én.

4. ábra. Vázlatrajz az árvízi eseményekről (Becker 1948)

5. ábra. Vízborítás a Beregben (1948. január 1.)

6. ábra. Vízborítás a Beregben (1948. január 2.)

7. ábra. Vízborítás a Beregben (1948. január 3.)

8. ábra. Vízborítás a Beregben (1948. január 4.)

9. ábra. Vízborítás a Beregben (1948. január 5.)

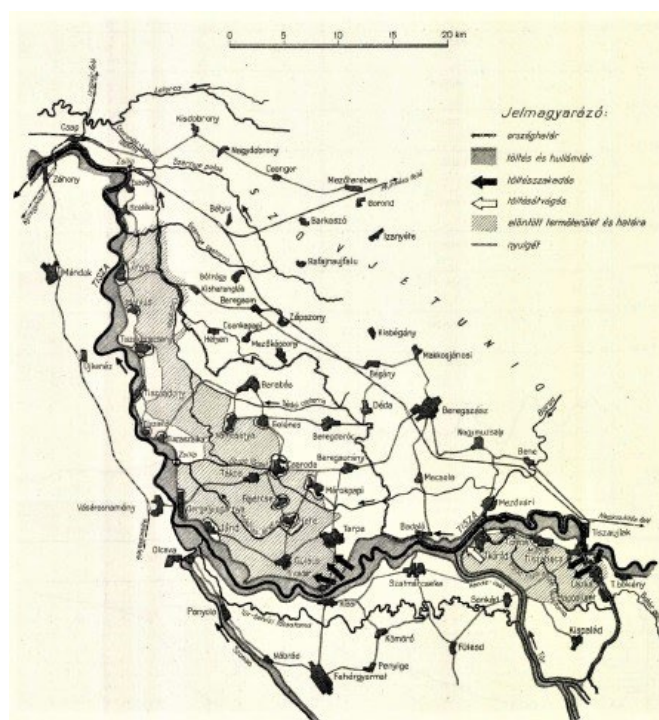

10. ábra. Vízborítás a Beregben (1948. január 6.)

11. ábra. Vízborítás a Beregben (1948. január 7.)

A beregi vízborítás térképi ábrázolását az 5-11. ábrák szemléltetik. Az ábrákat valamennyi forrásmunka adatainak feldolgozásával szerkesztettük meg. Az 1950-ben megjelent 1948. évi Vízügyi Évkönyvhöz csatoltak egy korabeli elöntési térképet (12. ábra) (Vízügyi Intézet 1948).

12. ábra. Az előltött terület az 1948. évi Vízügyi Évkönyv alapján

Az 1947/48-as beregi árvízkatasztrófa után több mint 53 évvel, a Tisza jobb parti öblözetében, a Beregben, csaknem ugyanazon a helyen ismét töltésszakadások következtek be és a terület ismét víz alá került. (Szlávik 2021). A 13. ábrán bemutatjuk a két elöntés térképi összevetését.

csékely. A szivattyúzásnak itt inkább lélektani, mint műszaki jelentősége volt.

A tivadari szakadás elzárása az első árhullám után megindult, de a második és harmadik árhullám az építést

13. ábra. Az elöntött területek összevetése a Beregben – 1948. január és 2001. március

A szilveszter éjszakai szakadáson át az árhullámból a belvízöblözetbe kitörő víz alig érte el az ártér északi, lónyai határát, mikor *Tiszabecs*nél, majd *Tivadarnál* a *Tiszán* újabb árhullám jelentkezett, s ömlött ki a területre, s az elöntést mintegy 158 km²-re növelte. A második árhullámot január 14–21. között egy harmadik követte, az elöntött terület a Tisza jobb parti belvízöblözetben 178 km²-re nőtt.

erősen akadályozta, eredményes munkát végezni nem lehetett. A *Tisza* jobb parti községek ezért kénytelenek voltak magukat külön-külön védeni, gyors tempóban emelt 0,50-1,50 m magasságú körgátakkal. A 15 község belsőségének védelmére az első és a harmadik árhullám között mintegy 58 km körgát épült (Becker 1948, Dabolczi 1950, Szent-Iványi 1948, Tápay 1947, 1948).

6. kép. A pusztító árvíz pillanatképei... (1)

A Tisza apadásával az elöntött területekről a víz egy részét részben a tiszasalkai határban lévő 2,5 m nyílású *Szipa*-zsilip vezette le, részben pedig a zsilip mellett lévő 3x3 m³/s teljesítményű szivattyútelepen emelték át. Itt január 1-február 2. között kellett szivattyúzni. A víz legnagyobb része azonban a *Csarondán* és a terepen szovjet területre jutott, ahol az *Eszenyi*-zsilipen át a *Tiszába*, a *Csaronda-Latorcán* át pedig a *Latorcába* jutott. A *Szipa* torkolati szivattyútelep három gépegysége 28 napig volt üzemben, s ez alatt az idő alatt 19 millió m³ vizet emelték át, ami a 20 km²-en 1 m-es vízborításának felel meg. Ez a vízmennyiség a nagymérvű vízborításhoz viszonyítva

Dabolczi János, a mátészalkai szakaszmérnök vezetője 1950. augusztusi kéziratosa visszaemlékezésében megörökítette azoknak a vízügyi műszakiaknak a nevét, akik az árvízvédekezési munkákat irányították. A vízügyi szolgálat számos későbbi nagy egyénisége közreműködött az árvízvédelmi és helyreállítási munkákban. A községi körgátok építési munkáit a *Tisza* jobb partján *Gergelyugornya* községben dr. *Halácsy László* főmérnök, *Tiszasalkán*, *Tiszaviden* és *Tiszakeresztyenben* *Papp István* mérnök, *Márokpapi*, *Hete*, *Fejércse* községekben *Kobza Dezső* mérnök és *Sándor Sándor* vezető technikus, *Jádon* *Töröcsik Gyula* mérnök. *Lónyan* *Jancsó Gyula* mérnök és *Kiss Miklós* mérnök, *Csarondán* és *Gelénese*n *Szepessy Árpád* mérnök. *Vámosatyán* és *Barabásban* *Csermák Béla* mérnök, *Tivadarban* és *Tarpán* *Konrád Rudolf* vezető technikus irányították (Dabolczi 1950).

7. kép. A pusztító árvíz pillanatképei... (2)

A tivadari töltésszakadás méretére jellemző, hogy a 100 m hosszú szakadás 60 m-es középső szakasza mintegy

12-15 m-rel mélyült a töltés-korona alá; legmélyebb pontja a 102,20 mAf mélységet érte el úgy, hogy a szakadás fenékszíntje a 370 m-re lévő 106,18 mAf 0 pont magasságú mérce 0 pontja alá mosódott 4,0 m-re, tehát valószínűleg a régi meder fenékszíntjét érte el.

8. kép. A pusztító árvíz pillanatképei... (3)

Olajos Ferenc, Hete község igazgató-tanítója 1964-ben elkészítette Hete község történetének „monográfiáját”. Ebben megemlékezett az 1947/48-as árvírről is: „... 1948. január 1-én a Tisza elöntötte a határt, annyira, hogy a Rákóczi, Kossuth és a Dózsa utca lakosai kiköltöztek a Fő utcában lakó rokonaikhoz és az iskola helyiségébe, mely magasabban fekvő rész volt. Ki akarták az egész falut költöztetni Barabás és Beregsurány helységekre, de a nép nem volt hajlandó, ugyanis az öregebbek emlékeztek arra, hogy a régebbi árvizek alkalmával a víz csak a templomig hatolt...” (Olajos 1964)

9. kép. A pusztító árvíz pillanatképei... (4)

Dr. Gál Elek, Szatmár-Bereg vármegye alispánja, a Mátészalkán, 1948. február 1-én kelt, a Belügyminiszternek küldött havi helyzetjelentésében beszámolt a fehérgyarmati járás északi részét, és a beregi járást, illetve a vásárosnaményi járás beregi részét ért súlyos árvíz katasztrófáról:

„A felső-tiszai részen az 1947. december 30-án kezdődő első árvíz hullám 1948. január 5-én levonult és a Tisza medrébe visszahúzódva a kiömlött víztömegek nagy része lehúzódott, aminek következtében a kimentett és kitelepített lakosság nagy része is visszaköltözött eredeti lakóhelyére... Január 8-án a kora esti órákban a fehérgyarmati járás főjegyzője jelentette, hogy ... a Tisza vize rohamosan emelkedik ... és ki fog lépni medréből. ... Az árvízvédelmi miniszteri biztossal egyetértésben már 8-án az esti órákban elrendeltük a veszélyeztetett területekről a lakosságnak, főként a nőknek és a gyermekeknek azonnali kitelepítését...

Miután a Tisza második áradása az első áradást néhány nap után nyomom követte, s ugyanígy a január 14-én kezdődő harmadik árhullám a második árhullámot, így a gátszakadások azonnali helyreállítási munkálataihoz csak az előkészítő munkálatok voltak megkezdhetők... Különösen a harmadik áradás az első áradás mértékét meghaladó vízmagasságban borította el a vármegye beregi részének déli és dél-nyugati községeit, amely helyeken az első áradás következtében keletkezett károkat jóval meghaladó mértékben felbecsülhetetlen anyagi károkat okozott. Az óvintézkedéseknek, valamint a közigazgatás, a karhatalom, a honvédség és az önkéntes mentő-brigádok szervezett és harmonikus munkájának köszönhető az, hogy a súlyos tiszai áradások egyikénél sem következett be emberéletben veszteség.” (Gál 1948).

Az alispáni jelentés szerint az áradások igen súlyosan érintették Tiszabecs, Uszka, Tizsakóród, Tizsacsécs, Csaroda, Fejércse, Gergelyi-Ugornya, Gulács, Hete, Jánd, Tákos, Tivadar, Vámosatya és Milota községeket, kevésbé érintette, illetve csak határainak egy részét borította árvíz Szatmárcseke, Magosliget, Botpalád, Tiszadony, Tiszavid, Tarpa, Lónya, Tizsakerecseny és Mátyus községeknek.

Az árvíz által érintett községek összes lakossága 22 794 fő, amelyből az árvíz által teljesen vagy nagy részben elborított községekben 13 608, míg az árvíz által csak az egyes községek határait érintett településeken 9 186 lélek lakott. Az alispáni jelentés szerint az árvíz mintegy 62 000 katasztrális holdat (35 700 ha-t) érintett, amelyből 39 540 kh volt a szántó. Az érintett területeken teljesen összedőlt 631 lakóház és teljesen lakhatatlanná vált 682. Az összedőlt, vagy használatlanná vált melléképületek száma 1 399. Az állatlományban is igen súlyos kár mutatkozott.

A hajléktalanná vált lakosság elhelyezése és étellemezése igen nagy feladat elé állította a közigazgatásági hatóságot, az egyes szakigazgatási vármegyei hivatalokat (Gál 1948).

Az alispáni jelentés részletesen taglalta az árvíz sújtotta lakosság kenyér, liszt, cukor, petróleum, hús, zsír, tűzifa, szappan és cipőtalpalási-utalvány ellátást, különös tekintettel, hogy ezekre a termékekre jegyrendszer volt érvényben.

10. kép. Ökrös szekérrel mentik vagyonukat a gazdák (1948. január) (Filmhíradó on-line 1948)

Dr. Galambos József, Szatmár-Bereg vármegye tiszti főorvosa az alispánnak küldött havi jelentéseiben részletesen beszámolt a vármegyében végzett egészségügyi munkákról, különös tekintettel az árvíz okozta többlet feladatokra. Az 1948 februári jelentés szerint az árvízzel elöntött és fertőzött kutak fertőtlenítését folyamatosan végezték. A lakosságot dobszó útján ismételtlen figyelemztették, hogy csak mélyfúrású kút vizét, ahol nincs,

forralt vizet igyon. A hastífusz veszélyének csökkentésére az árvizes községek lakosságát beoltották. Erre a lakosság oltásköteles részének mintegy 90%-a önként jelentkezett (*Galambos 1948*).

Kerekes Imre, a Mátészalkai Államépítészeti Hivatal főnöke a közlekedésügyi miniszternek 1948. február 9-én tett részletes jelentésében összefoglalta a Szatmár-Bereg vármegyében 1947 decemberében és 1948 januárjában bekövetkezett árvíz okozta közúti vonatkozású károkat. A vármegyében az árvíz következtében húsz útszakasz jelentősebb és tíz híd jelentősebb károkat szenvedett. Ideiglenes helyreállításukat elvégezték a végleges folya-

matban volt. A május 12-i jelentés szerint a közúti árvíz-károk helyreállítása kapcsán április hó végéig elkészült 9 091 m³ földmunka, 40 840 m² kőpálya helyreállítás, 76 850 fm padka helyreállítás (*Kerekes 1948*).

Szűcs Gyula, Szatmár-Bereg vármegyei hivatalvezetője a Vármegyei Közigazgatási Bizottságnak február 10-én küldött január havi jelentésében részletesen beszámolt a mezőgazdasági árvíz-károkról, az elpusztult állatállományról, a megsemmisült takarmányról, a takarmányozás nehézségeiről és központi segítséget kért a vetőmag és az állati takarmányok sürgős pótlására (*Szűcs 1948*).

7. Árvíz-károk és helyreállítási munkák

A töltésszakadások következtében jelentős árvíz-károk keletkeztek. A Tisza bal parti öblözetben elpusztult 226 lakóház, 78 melléképület, megrongálódott 106 lakóház és 169 melléképület. A beregi öblözetben összesen 423 lakóház összeomlott, 277 ház megrongálódott (*11-12. kép*). A társulat hídjai közül a víz 11-et részben elvitt. Az állami és törvényhatósági hidak közül nagy kárt szenvedtek a vásárosnamény-beregszászi út hídjai, melyek közül kettő 3-3 nyílású boltozott kőhíd beomlott (*Becker 1948, Dabolczy 1950, Szent-Iványi 1948, Tápay 1947, 1948*).

11. kép. Összedőlt ház a Beregben (1948. január)
(*Filmhíradó on-line 1948*)

Az árvízi elöntéssel érintett 255 km²-nyi területen a 4500 ház több mint 20%-a összedőlt, vagy lakhatatlanná vált. Az anyagi kár nagyságát nehezen lehet megbecsülni, különösen azért, mert ez a vidék az ország egyik legszegényebb területe volt, ahol a házak többsége vályogból épült. Az általában kevésbé értékesnek tekintett vályogépület elvesztése mégis sokkal nagyobb kárt jelentett tulajdonosának, mint amennyire esetleg a biztosító értékelte volna. Az állatállomány jelentős részét sikerült elhajtani, de igen sokat szenvedtek az állatok az árvíz nyomában fellépő takarmányhiány miatt.

A hivatalos adatok szerint az árvíznek három halálos áldozata volt. Két férfit Tiszakóród határában a mentési munkálatok idején sodort el az ár.

12. kép. Elöntött házsor a Beregben (1948. január)
(*Filmhíradó on-line 1948*)

*Takács Ferenc*¹⁴ államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos 1948 január első napjaiban¹⁵ megbízta *Durst Zoltán*¹⁶ miniszteri tanácsost a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulatnál és a Beregvármegyei vízszabályozó és Ármentesítő Társulat területén a töltésekben a december végén bekövetkezett árvíz okozta hiányok sürgős helyreállítási munkálatainak egységes irányításával. Elrendelte, hogy *Durst Zoltán* a szükséges előkészületek és szerszámok beszerzése után haladéktalanul utazzék a helyszínre. A társulatokat egyidejűleg utasította, hogy kiadandó rendelkezéseit a lehető legrövidebb időn belül teljesítsék (*Megbízólevél 1948*).

A tiszakóródi töltésszakadás elzárásának építésvezetője *Markó Jenő* főmérnök volt. 1948. március 2-án az elzárással kapcsolatos munkákról tárgyalás volt a Földművelésügyi Minisztérium vízügyi műszaki főosztályán, amelyen részt vett többek között *Pataky Béla* ügyosztályvezető, *Serf Egyed* miniszteri biztos. A fehérgyarmati árvízvédelmi miniszteri biztosságot megszüntették, *Markó Jenő*nek az eddig felmerült bérek és költségek kifizetése után a tiszakóródi munkahelyet az akkori állapotban át kellett adnia a Tisza-Szamosközi Társulatnak, építésvezetői megbízatása megszűnt (*Emlékeztető 1948*).

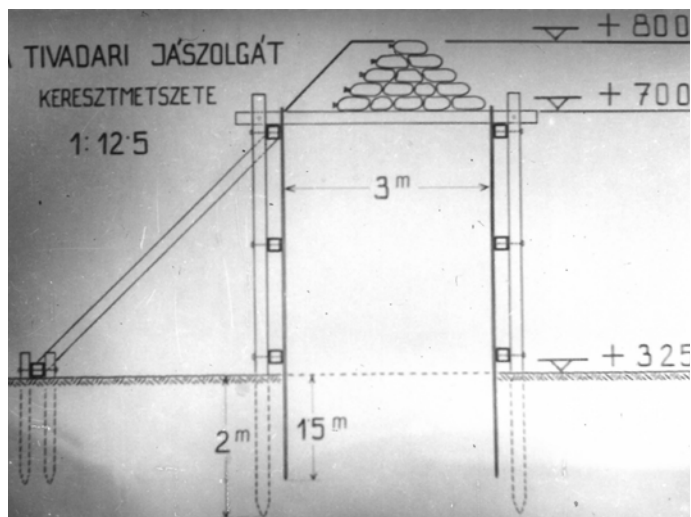
¹⁴ **Takács Ferenc** (1893-1963) kőműves, szociáldemokrata politikus Az Ideiglenes Nemzeti Kormány iparügyi minisztere (1944. december-1945. június), a Földművelésügyi Minisztérium politikai államtitkára (1945. november-1948. április), árvízvédelmi kormánybiztos. Az 50-es évek elején visszavonult a politikai élettől.
¹⁵ A 200.004/1948. sz. megbízólevelén nincs dátum, csak a fehérgyarmati Tisza-Szamosközi Ármentesítő és belvízszabályozó Társulat érkeztetési dátuma ismert: 1948. január 7.

¹⁶ **Durst Zoltán** (1894-1982). Egyetemi tanulmányait 1912-1916 között a Műegyetemen végzi, Mérnöki oklevelét 1917-ben szerzi meg. 1916-1918 között frontszolgálatot teljesít. 1916. júniusában lép be az állami vízügyi szolgálatba, kikötő-építkezéseknél tevékenykedik. 1925. októbertől 11 éven át a Nyíregyházi M. Kir. Folyammérnöki Hivatal állományában dolgozik építésvezetőként. 1936. augusztusától Szolnoki Folyammérnöki Hivatal hivatalfőnöke. 1941. novemberétől központi szolgálatra rendelik be folyammérnöki hivatalok (többek között a nyíregyházi) kerületi felügyelői teendőinek ellátásával bízzák meg. Ilyen minőségben vesz részt az 1947/48. évi felső-tiszaí árvízvédekezés irányításában. 1954-ben vonul nyugalomba. 1956-ban jelenik meg „Az árvízvédekezés gyakorlati ismeretei” című árvízvédelmi kézikönyve.

A tiszakóródi szakszerűtlen töltésátvágás újjáépítése csak 1948 novemberében készült el 18000 m³ földmunkával. A helyreállítás mintegy 190 000 Ft-ba került.

A tivadari szakadást ideiglenes jelleggel még 1948 január-február hónapban, egy 280 fm hosszú, a szakadás előtt ívelő, 3,00 m széles, átlag 4,50 m magas jászolgáttal zárták el (14. ábra), melyet a mentett oldalon sűrű dúcolással támasztottak ki (Sík-Dabolczi 1957).

A tivadari gátszakadás helyreállítását Markó Iván¹⁷ miniszteri biztos irányította. Az átbukó víz az árvédelmi töltés mögött 12-15 méter mély, és több mint száz méter hosszú kopolyát képezett. Ezt kellett betölteni és egy jászolgát építeni, melynek védelme alatt kézi erővel és lovas kordélyal épült meg a továbbiakban az új árvédelmi gát. Ezt a feladatot Markó Iván irányítása mellett éjjel-nappal végzik.

14. ábra. A tivadari töltésszakadás jászolgáttal való elzárásának vázlatlatterve

1948. február 14-én Budapesten ülésezett a Földművelésügyi Minisztérium (FM) Vízügyi Műszaki Kistanácsa (FM VMT jkv. 1948). Takács Ferenc FM államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos elnökölt, a jegyzőkönyvet Rácz Iván, az FM mérnöke vezette. Neves, rangos résztvevők voltak jelen, többek között:

- az FM részéről: Pataky Béla, Durst Zoltán, Fazekas Károly, Serf Egyed, Markó Iván, Iványi Bertalan,
- a Műegyetem részéről: Németh Endre és Szilágyi Gyula professzorok,
- a Közlekedési Minisztérium hídosztálya részéről: dr. Széchy Károly,
- a Pénzügyminisztérium, Belügyminisztérium, Építés és Közmunkaügyi Minisztérium, a Tervhivatal képviselői,
- Pichler János, a Tisza-Dunavölgyi Társulat Központi Bizottság titkára,
- Dr. Bogárdi János, a Vízirajzi Intézet igazgatója,
- Vázsonyi Ádám, a Nyíregyházi Folyammérnöki Hivatal képviselőjében,
- Görgényi Dániel ezredes (akit Vass Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtitkára január 18-án a helyszínen kinevezett a védelmi munkák tejhatalmú irányítójának) és mások (összesen 28 résztvevő).

Takács Ferenc államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos megnyitójában üdvözölte az ülésen megjelent „illusztris vendégeket” és elmondta, hogy a tiszabecsi és tivadari szakadások elzárásai ugyan elkészültek, de sürgős feladat az árvízvédelmi töltések végleges formában való helyreállítása. A tiszabecsi gátszakadásnál különösebb nehézségek nem merültek fel, nem úgy Tivadarnál, ahol a régi töltések – a körülmények kényszerítő hatása alatt – már eredetileg sem „a műszakilag leghelyesebb nyomvonalon” épültek meg.

13. kép. Takács Ferenc földművelésügyi államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos

Takács Ferenc hangsúlyozta, hogy azt a megoldást kell kiválasztani, amely műszakilag helyes, teljes biztonságot nyújt az esetleg bekövetkező újabb árvizek ellen, de tekintettel kell lenni az ország jelenlegi pénzügyi helyzetére is. „Az olcsó megoldás – jól tudom – nem a leghelyesebb megoldás, de nem feltétlenül a legjobb megoldás a drága változat kiépítése.”

Pataky Béla, az FM osztályfőnöke összefoglalta az 1947. év december legvégén bekövetkezett felső-tiszai árvíz lefolyását. Véleménye szerint: „... a Tisza tivadari vízszaduzzasztásának egyik oka a híd, a másik maga a szűkület. Ha eltávolítanánk a híd, 15 cm-es vízszintsüllyedést kapnánk, ha pedig az egész szűkületet megszüntetnénk, akkor 60 cm-es vízszintsüllyedés állna elő.” Ismertetését zárva kifejtette: „... az, hogy a töltésszakadás Tivadarnál következett be, az nem csupán a véletlenek tulajdonítható. Ha egy pillantást vetünk a térképekre, láthatjuk, hogy míg a hullámtér Tivadar felett 3 km-rel 2,5 km széles, közvetlen Tivadar felett már csak mintegy 600 m, Tivadar és Kisar között pedig 350 m-re szűkül össze, s az árvíz nyugodt lefolyását egy a hullámtérbe mélyen benyúló orr akadályozza. A hullámtéren lezúduló víztömeg szinte merőlegesen támadta azt a töltésszakaszt, a lefolyó víz felsiklott, átcsapott a töltéskoronán és bekövetkezett a töltésszakadás.” (15. ábra).

¹⁷ Markó Iván (1908-1990). 1931-ben szerzi meg mérnöki diplomáját a budapesti Műegyetemen. Részt vesz az Árpád és Petőfi hidak díjnyertes tervezésében. 1934-től 1950-ig működik vízügyi szolgálatban. Állomáshelyei Miskolc, Kassa, Kolozsvár, majd 1945-1950 között a Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Főosztálya, illetve az Országos Vízügyi Hivatal. Mint műszaki tanácsost 1948. január hó 21-én a földművelésügyi miniszter 200.483/1948.VI.A.2. sz. rendeletével kinevezik miniszteri biztosnak a Bereg megyei Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulathoz és az Ecsediláp lecsapoló és Szamos balparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat. 1950-1969. között az UVATERV osztályvezetője, 1969-től a Vízügyi Tervező Vállalat szaktanácsadója. Szakirodalmi munkássága jelentős.

A TIVADARI TISZASZAKASZ HELYSZINRAJZA.

M = 1:5000

Felvétel ideje 1948. ápr. máj.

A felvétel készítése és rajzolását
Leletkötés: *Ábrány*
műhelyben végezték.

A hivatali felvétel
munkáját végezték:
Rácz Árpád
mérnök.

15. ábra. A tivadari Tisza-szakasz helyszínrajzi felvétele (a felvétel ideje: 1948. április-május)
(Forrás: a Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság Vízügyi Történelmi Gyűjteménye)

*Dr. Bogárdi János*¹⁸, a Vízirajzi Intézet igazgatója elmondta, hogy a Tivadar körüli Tisza-szakasszal az újabb időkben 1942-ben foglalkozott először az intézet, amikor a Kisaron építendő híd terveire vonatkozó szakvéleményét terjesztette elő és a híd megépítését – az ott működő szűkület és a töltés rendkívül szerencsétlen vonalvezetése alapján – helytelennek minősítette.

*Dr. Széchy Károly*¹⁹ ellentmondott annak a véleménynek, hogy a kisari híd befolyással lett volna az árvízre. Elmondta, hogy a híd háború utáni újjáépítése előtt a vízügyi hatóságok kérésére helyszíni tárgyalást tartottak. A Vízirajzi Intézet ott benyújtott szakvéleménye szerint a híd csak 7 cm-es duzzasztás eredményez árvíz esetén. A kétoldali magaspart természetes szűkületet képez a Tisza medrében. A régi híd 1939-ben katonai jelleggel épült 21 járommal, ezzel szemben az újjáépített hídnál 11 járom van, mely körülmény lényegesen emeli a híd mederszelvényének vízemésztését.

Dr. Bogárdi János szerint a Vízirajzi Intézet megállapította, hogy megfelelő irányú víz hozzávetés esetén a tervezett hídszelvény a vízemésztést képes lenne biztosítani és a fellépő duzzasztások ebben az esetben sem haladnák túl a megengedett 10 cm-t. A hídtérben szereplő, mintegy 160 m hosszú jobb parti keresztöltést célszerű lenne ártéri nyílásokkal áthidalni. Az árvízvédelmi töltésnek a híd fölötti nagy, zsákszerű betüremlése jégtorlódás szempontjából különösen veszélyes (15. ábra). „*Veszélyes azonban a töltés helytelen vonalazása és a híd együttes hatása jégmentes árvizeknél is, mivel a felülről érkező vizek éppen a szűkület előtt csaknem 90°-os eltérést kénytelenek elszorítani, ami adott esetben az előzőekben említett duzzasztással szemben lényegesen nagyobb vízszintemelkedést eredményezhet. Ezt igazolni látszik a mostani árvíznél a Bereg vármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat vízszint rögzítése, amelynek során mintegy 32 cm-es duzzasztást észleltek.*”

Bogárdi szerint a vizsgálatoknak négy szempontra kell kiterjedniük:

- (1.) a töltés Tivadarnál mutatkozó zsákszerű beöblösödése;
- (2.) a kisari híd, s annak különösen a jobb parti ártéren lévő áttöltése;
- (3.) a Tivadartól kezdődő mintegy 3-4 km hosszú ártéri szűkület és
- (4.) közvetlenül a Tivadar feletti Tisza-szakasz elfajulása.

*Németh Endre*²⁰ műegyetemi tanár a tervezés és kivitelezés előtt a megfelelő laboratóriumi modellkísérletek elvégzését javasolja. *Szilágyi Gyula*²¹ műegyetemi tanár ezt ugyan támogatja, de előadja, hogy a műegyetemi vízépítési laboratórium üvegezés alatt áll és hat héten belül ott nem lehet modellkísérletet végezni.

Takács Ferenc árvízvédelmi kormánybiztosként január 20-án elrendelte, hogy az FM vízügyi műszaki főosztálya a tivadari meder-és töltésrész átrendezésének kérdését a végleges helyreállítási tervek elkészítése előtt a legjobb

szakértőkkel tárgyalja meg és csak azután készítse el a terveket. Ennek a rendeletnek alapján a nyíregyházi folyammérnöki hivatal a tivadari szakasz töltésáthelyezési általános tervét négy változatban készítette el²². A tervet és a javaslatot *Durst Zoltán* miniszteri tanácsos, az illetékes vízépítési kerületi felügyelő ismertette.

A – részben sérült – jegyzőkönyv szövegéből (*FM VMT jkv. 1948*) a Tivadar-Kisar közötti szűk árvízi szelvény és a tivadari híd feletti jobb parti töltésszakasz vonalának korrekciójához készített egyes változatokkal kapcsolatban a következők állapíthatók meg:

Négy nyomvonal-változatra készült terv. Valamennyi változatnál a töltések tervezett szelvénye egységes: 3 m koronaszélesség, 1:3 vízfelöli és 1:2 mentett oldali rézsú, a korona szintje alatt 2 m-rel 3 m széles padka beépítésével.

Az *I. változat* hossza: 3800 fm. Ez a változat a szűkületet teljesen megszüntetve, olyan korrekciót tervez, melynél a jobb parti töltést 800 m-rel kijebbné tolnák. Ez a változat szinte teljes Tivadar átköltöztetését igényelné (84 házat, 251 melléképületet, a templomot, a paplakot és az iskolát át kellene telepíteni). A töltésvonal a Tivadar környéki holtmedreket hullámtérben hagyná, három holtmedret kellene áttölteni és ez a körülmény kedvezőtlenül befolyásolná az árvízvédekezés biztonságát.

A *II. változat* hossza 2060 fm. Ez a vonalazás nem igényelné a töltés kijebbné helyezését, csak egy holtmeder áttöltését és egy mélyebb fekvésű tereprész feltöltését tenné szükségessé.

A *III. változat* a szakadás-elzáráshoz csatlakozó vonalkorrekcióval, kevés (11) tivadari porta áttelepítésével előírnyozza a Tivadar feletti csaknem 90°-os kanyar átvágással való megszüntetését. Ez a változat csak az árvíz rávezetését javítaná a szűk szelvényre.

A *IV. változat* az *I. változathoz* hasonló, de kikerüli a hátrányos holtmeder áttöltéseket.

A *III. változat* a legolcsóbb, de műszakilag a legkevésbé tökéletes, az *I. változat* a legdrágább, de műszakilag a legjobb megoldást hozta volna, melynél a szűkület okozta duzzasztás megszűnt volna a Tivadar alatti és feletti szakaszra.

A kialakult vita során a többség a *III. megoldás* mellett szavazott, *Takács Ferenc* összegzése szerint „*részben műszaki, részben pénzügyi okokból*”. Ugyanakkor *Görgényi* ezredes február 18-án kérte felvenni a jegyzőkönyvbe, hogy egyedüli teljes és biztos megoldást csak az *I. változat* ad (*FM VMT jkv. 1948, Sík-Dabolczai 1957*).

A Társulat részletes tervet dolgozott ki. Végrehajtása azonban a kisajátítási és áttelepítési nehézségek miatt 1949-re maradt.

A Vízügyi Műszaki Kistanács ülését követően született, a témához kapcsolódó intézkedésekről is fennmaradt néhány dokumentum. Így pl. *Takács Ferenc* FM államtitkár 1948. március 11-i, 202.771/1948. sz. levele (előadó: *Durst Zoltán*), amellyel megküldi a Bereg vármegyei Vízszabályozó Társulatnak a Vízügyi Műszaki Kistanács 1948. február 14-i ülésének jegyzőkönyvét (*Takács 1948a*) Ugyancsak *Takács* államtitkár jegyzi az 1948. március 26-án kelt, 132/1948. sz. intézkedést a tivadari töltés helyreállítására szükséges terület kisajátításáról (*Takács 1948b*).

¹⁸ **Bogárdi János** (1909-1998), okl. mérnök (1931). 1933-tól dolgozott az állami vízügyi szolgálatban. 1941-1948 között a Vízirajzi Intézet főmérnöke, majd igazgatója. 1962-től 1979-ig a BME egyetemi tanára, 1973-tól az MTA rendes tagja. Az MHT tiszteleti tagja (1978).

¹⁹ **Széchy Károly** (1903-1972). Kossuth-díjas, magyar hidépítő mérnök, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. A kor nagy hidépítéseinak részese, így részt vett a Margit híd 1935-37. évi kiszélesítésében, a mai Petőfi híd tervezésében és építésében. 1939-43 között ő készítette el az Arpád híd terveit és felügyelte annak építését. A második világháborút követően a romba döntött hidak újjáépítésében is jelentős szerepet kapott. Budapestben a Kossuth híd felépítésében vett részt, de más magyarországi hidak újjáépítésénél is ott volt, mint szervező és műszaki vezető.

²⁰ **Németh Endre** (1891-1976), okl. mérnök (1913). 1933-tól dolgozott az állami vízügyi szolgálatban. 1940-től nyugdíjba vonulásáig, 1962-ig egyetemi tanár, az I. Vízépítéstan Tanszék vezetője. Újjáépítette és továbbfejlesztette a műegyetemi vízépítési laboratóriumot. Az MHT tiszteleti tagja (1961).

²¹ **Szilágyi Gyula** (1888-1970), okl. mérnök. 1913-tól dolgozott az állami vízügyi szolgálatban. 1946-tól a Műegyetem II. sz. Vízépítéstan Tanszékén egyetemi tanár. Az MHT tiszteleti tagja (1961)

²² A tárgyalási jegyzőkönyv mellékletei sajnos nem maradtak fenn, így a négy változat nyomvonalai pontosan, helyszínráizilag nem rekonstruálhatók.

A töltésszakasz nyilvántartási tervének műszaki leírásában az szerepel, hogy 1948 tavaszán itt nyomvonal-változtatás történt: „Tivadarnál az 1947. évi gátszakadás környezetében „bellebbezést” hajtottak végre. 1949-54 között magasították és a víz felőli oldalon erősítették a töltéseket. A töltéskorona szélessége átlagosan 3,0 m. A hullámtéri rézsű 1:3, a mentett oldali 1:2-es padkás kialakítású.” Ezt igazolják azok a fényképek, amelyek a helyreállítási munkákról fennmaradtak – 14-17. kép). Annak ellenére, hogy 1948-ban a műszaki lehetőségeket igen alaposan feldolgozták, elemezték, a szóba jöhető tervváltoztatásokat elkészítették (amelyet az előzőekben be is mutattunk), azokat – pénzügyi okokból – akkor nem valósították meg.

17. kép. Az 1947 szilveszteri gátszakadás után töltéskorrekcióval épülő új töltés-szakasz építése fogatos munkával (3)

A végleges elzárás 1948 márciusában kezdődött és júniusban fejeződött be. Az elzárás szelvénye az 1948-as árvízszint fölé 1,00 m-es biztonsággal épült, 3,00 m-es koronával, víz felől 1:3-as, mentett oldalon 1:2-es rézsűkkel, az árvízszint alatt 1,00 m-rel 3,00 m-es, a terepszinten 10,00 m-es koronájú külső-belső padkával. A szakadás elzárásba – a kialakult hatalmas kopolya miatt – kordélyos munkával beépített földtömeg 68 000 m³. (Más források szerint a 100 m-es szakadás elzárásába 1948. március-májusban 100 000 m³ földet építettek be 1 520 000 Ft költséggel.) Az elzárás két oldalról épült (Sík-Dabolczi 1957, Ihrig 1973).

A tivadari 92 éves Danó Sándor a vele 2022. szeptember 28-án készített interjújában elmondta, hogy az 1947/48-as árvíznél 16 éves volt. Jól emlékszik az akkori eseményekre, a kitelepítésre, az újjáépítésre, a gátak helyreállítási munkáira. Elmondta: „...két kordé is belecsúszott a szakadásba ...Szaladtunk, hogy mentsük őket, de nem tudtunk se lemenni, se kihúzni... odaveszett a kordélyos és megdöglött a ló is. Két kordélyos is...” (Danó 2022).

1948 szeptemberében a töltés hossz tengelyében végzett fúrások igazolták, hogy a kétoldali döntéssel beépített föld a kopolya iszapját a töltés alól kiszorította és a beépített anyag igen jól összekötött a holtmeder agyagfekével (Sík-Dabolczi 1957).

A szakadás elzárásával egyidőben, de azt követően is, 1948 folyamán a kritikus Gulács-Tarpa közötti szakaszon, a 17+25031+750 m közötti 14,5 km-en a töltést ideiglenesen megemelték, 50 cm-rel az 1948-as tényleges árvízszint fölé. Az emelés 3,00 m-es koronával, 1:1,5-ös rézsűjű sapkázással készült. Ezzel egyidőben elkezdtek a 70-74 km (Mátyus-Lónya) közötti szivárgós altalajú és áteresztő anyagú töltésszakasz agyagékeléssel és külső bundázással való erősítését (Sík-Dabolczi 1957).

A Kisar-Tivadar körüli térség árvízvédelmi problémáinak végleges megoldása 1948-ban ugyan elhalasztódott, de 1949-1954 között számos intézkedés történt annak a műszaki-gazdasági vizsgálatnak és megállapításoknak a szellemében, amelyet 1948. februárjában az akkori Vízügyi Műszaki Kistanács is megtárgyalt.

Az 1949-ben meghatározott és jóváhagyott mértékadó vízszinthez (erről lásd a 13. fejezetet) készítette el a Mátészalkai Ár- és Belvízvédelmi Kirendeltség a beregi öbölzet Tisza jobb parti töltésének erősítési tervét, melyet az OVGH 40.121/1949. sz. alatt tárgyalta és hagyott jóvá. 1949-ben elkészült a tivadari töltésáthelyezés és harmadik variáns szerint, 33 940 m³ földmunkával, 11 porta áthelyezésével, valamint a vásárosnamény-tiszaszalkai alacsony szakasz emelése (Sík-Dabolczi 1957).

14. kép. A tivadari gátszakadás helyreállításán dolgozó kubikosok (1948) (Fotó: Konrád Rudolf)

15. kép. Az 1947 szilveszteri gátszakadás után töltéskorrekcióval épülő új töltés-szakasz építése fogatos munkával (1) (1948) (Fotó: Konrád Rudolf)

16. kép. Az 1947 szilveszteri gátszakadás után töltéskorrekcióval épülő új töltés-szakasz építése fogatos munkával (2)

1948-1954 között 600 ezer m³ földtömeget építettek be a jobb parti tiszai (beregi) töltésekbe. Ez azt jelentette, hogy 1947. után a Bereg megyei töltésszakaszon az addig beépített 2 430 000 m³ töltéstömeg 3 millió m³ fölé emelkedett (Sík-Dabolczi 1957).

Lászlóffy szerint a helyreállítás és a szükségessé vált töltéserősítés költségei végképp meghaladták az érintett társulatok anyagi erejét. Ez újabb bizonyága volt annak, hogy a háború után amúgy is pénzügyi válságba jutott társulatok nem képesek a mind nagyobb műszaki felkészültséget kívánó feladatuknak megfelelni. Nyilvánvaló lett az is, hogy a gazdasági fejlődés során értékében lényegesen megnőtt árterület zavartalan termelésének biztosítása országos érdek lévén, annak terhe nem hárítható a helyi lakosságra (Lászlóffy 1982).

A rendkívüli magasságú és hevedes árvíznél jelentősen károsodtak a partok is, több partbiztosítást is újjá kellett építeni (18-20. kép).

18. kép. A mezőladányi partbiztosítás építésének földmunkája (1948)

19. kép. A tiszakerecsenyi partbiztosítás helyszíne (1948)

Széles körű társadalmi összefogással valósult meg az árvízkárokat szenvedett falvak összedőlt, megromlott lakóházainak, gazdasági épületeinek helyreállítása, újjáépítése

Az újjáépítés ügyében Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtitkára 1948 január közepén értekezletet tartott. Záporoztak hozzá a kérések: szükség van állami kölcsönre és segélyre a házak felépítésére, pénz kell a megromlott utak helyreállítására, sürgősen szénre is szükség van a tég-

20. kép. A tiszakerecsenyi partbiztosítás építése (1948)

lagyártás érdekében, hiányzik az állatoknak való gyógyszer, fedezet kell az árvédekezésben részt vettek ellátási költségeire (Sz. N. 1948. I. 18.).

Az árvíz hullámok okozta többszörös károkról tekintettel Darvas József építés- és közmunkaügyi miniszter felmentette az árvíz sújtotta terület lakosságát a közmunkaváltság fizetése alól, s utasította a hatóságokat, hogy a minisztérium által kezelt keretből elsősorban az árvíz károsultak kapjanak építési kölcsönöket (Sz. N. 1948. I. 16.).

21. kép. Újjáépítés a Beregben (1) (Filmhíradó on-line 1948)

22. kép. Újjáépítés a Beregben (2) (Filmhíradó on-line 1948)

²³ Darvas (Duimitrás) József (1912-1973) író, publicista, politikus, a népi írók mozgalma egyik legjelentősebb tagja. 1945-től aktív résztvevője volt a politikai életnek. 1945-től haláláig országgyűlési képviselő volt. 1945-1956 között a nemzeti Parasztpárt alelnöke. 1947-1956 között több tárca élén állt, így 1947. szeptember 24-től 1948. december 10-ig építés- és közmunkaügyi miniszter.

A Nyírségi Magyar Nép 1948. június 8-i száma arról tudósított, hogy „... Darvas miniszter az árvízi házépítkezésekről számolt be. Október 15-ig az árvízújtott területen 570 teljesen új lakóházat kell felépíteni és 164 épületet kell helyreállítani. Ma már a javítási munkák befejeződtek és az 570 új ház közül 300 el is készült.” (NMN 1948.VI.8.).

Ugyancsak a Nyírségi Magyar Nép számolt be arról, hogy Tiszakóródon nagyszabású ünnepség keretében avatják fel az árvíz során elsodortak helyén épült új tiszakóródi házakat. „Az avatási ünnepséges megjelenik Tildy Zoltán köztársasági elnök, Rajk László belügyminiszter és Darvas József építés-és közmunkaügyi miniszter.” (NMN 1948.VI.24.).

* * *

Az 1947/48-as árvízkatasztrófa után 53 évvel, 2001. március 6-án ugyanitt, gyakorlatilag részben a korábbi okok miatt (magassági hiány, a töltések vonalvezetése, az ártéri és a Kisar-Tivadar közötti híd szűkülete) megismétlődött az árvízkatasztrófa (Szlávik 2021). 2003-ban, a Vásárhelyi terv Továbbfejlesztése (VTT) programban elvégzett kismintakísérlet alapján fontos árvízszint-csökkentő javaslatok születtek és az utóbbi 20 évben részben meg is valósultak:

- Szabad sáv kialakítása az aljnövényzet eltávolításával Nagyarnál, a 710-714 fkm-nél, a tivadari vízmércével szemközt a bal parton (705-708 fkm), közvetlenül a híd alatt a jobb parti hullámtérben, valamint Gulácsnál;
- Árvízhozam megosztása apasztó tározók építésével (2015-ben megépült a beregi, 2022-ben a Tisza-Túr árvízi tározó)
- A Tisza bal parton, Kisarnál, a szűkület alatti szakaszon a töltés áthelyezésével a hullámtér növelése.
- 2005-ben befejeződött a tivadari szűkület kezelésének első szakasza:

8. Az árvízi események a korabeli sajtó tükrében

A napilapok közül elsőként a Szabad Nép tudósított a kezdődő árvízről. A lap 1947. december 30-i számának szalagcímei: „Megduzzadt a Tisza vize és Bökénynél átszakította a gátat”, „Négy községet kiürítettek”, „A népjóléti miniszter segély-teherautója az árvízújtotta területre indult.”

Az egykori tudósító írta: „Kedd este (december 30-án) még csendes volt a folyó, de tíz órakor már segélykérő telefon jött Uszkaról, néhány perc múlva Milota jelentkezett. A parasztek hozzáfogtak a nyúlgátak emeléséhez.” (Sz. N. 1948. I. 3.) A kiáradt víznek azonban nehéz volt ellenállni, fokozatosan víz alá került Tiszacsécse, Tiszakóród és Szatmárcseke alacsonyabban fekvő része.

Az akkori megyeközpontban, Mátészalkán az ifjúság a háború utáni első szilveszteri báli mulatságra készülődött, amikor a rossz hír megérkezett. A megyei főispán és az alispán azonnal autóbába ültek és a helyszínrre utaztak. Az esti sötét úton kis híján odavesztek, egy szovjet terepjáró mentette ki őket a vízből. A báli mulatságot némi huzavona után megtartották ugyan, de a bevétel teljes összegét már az árvíz-károsultaknak ajánlották fel.

Az ünnepek kellős közepén gazdák és parasztek ezrei magasították a töltéseket, emeltek nyúlgátakat, vagy éppen településüket igyekeztek körgátakkal megvédeni. Az esetek túlnyomó többségében sikertelenül. Már az első napokban megjelent a helyszínen a rendőrség és Görgényi Dániel ezredes vezérletével a honvéd utászok gépesített alakulata, akik Takács Ferenc földművelésügyi

- tereprendezés a Tivadari ártéri híd környezetében a jobb parton (705,04 fkm),
- meglévő partbiztosítás kiegészítése a bal parton (704,8-705,2 fkm),
- mederkotrás (704,7-705,2 fkm).
- 2012-ben a Tisza 703,7-707,0 fkm közötti szakaszán, összesen 45,23 hektár területen elvégezték a cserjeborítottság felmérését; azóta közfoglalkoztatottak bevonásával minden évben elvégzik az erdőben a cserjeszint tisztítását.
- 2014-ben elkészült a Tisza nagyvízi mederkezelési terve, amely tartalmazza az árvízlevezető képesség megőrzéséhez és javításához szükséges előírásokat és a tervezett beavatkozásokat:
  - nagyvízi levezető sávok kialakítása növényzetszabályozással és a hidraulikai szempontból kedvezőtlen árvízvédelmi töltések áthelyezésével,
  - az erdőállomány jó karban tartása, a cserjék irtása, az új erdők árvízvédelmi szempontból megfelelő telepítése, a tivadari híd környékének növényzetszabályozása,
  - hidraulikai levezető sávok kialakítása,
  - árvízvédelmi töltések kiépítése az új mértékadó vízszint (MÁSZ) figyelembevételével.
- A 2001-es árvízkor veszélyben lévő tivadari híd átépítésének részletes modell vizsgálata, a híd átépítése az új mértékadó árvízszint feletti hídpálya és két hullámtéri pillér kialakításával. 2023. áprilisában megkezdődik az új híd engedélyezési eljárása, 2023. szeptemberre a kiviteli tervek is elkészülnek. Van esély arra, hogy néhány éven belül megépül a híd.
- 2019-ben a híd környékén 10 km hosszban befejeződött az árvízvédelmi töltések fejlesztése, beleértve a Tisza bal parti töltés 122,75-125,50 tkm közötti szakaszát is, ahol a töltés új nyomvonalra épült át, ezzel nagyobb teret hagyva a hullámtérnek.

A tivadari szűkületben a nagyvízi meder rendezése – ha lassan is – halad előre.

államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos utasítására az elöntött négy településről kitelepítették az embereket.

A tivadari gátszakadás, ami az egykori védekezők szeme előtt lejátszódott, félelmetes lehetett. Másfél méter magas vízoszlop tört át a mentett oldalra. A töltés előterében lévő fűzfaerdőre olyan erővel zúdult a víz, hogy az egész erdő ledőlt (Nyírség 1948. I. 3.). A legnagyobb pusztulást azonban mégsem ez jelentette, hanem az összedőlt házak, elvesztett jószágok és értékek. A mentés azonnal megindult. Több száz embert az utolsó pillanatban, már nedves ruhában menekítettek el. Nagy szerencse volt, hogy a háborúban elpusztított tivadari Tisza-hídat addigra helyreállították. Akit csak lehetett ezen a hídon szállították át a folyó bal partjára, a biztonságos túloldalra.

A tivadari gátszakadás következtében elöntött falvak között akadtak olyanok is, így például Gulács, Tarpa, Hete, Fejércse, Tákos, Jánd és Gergelyugornya, melyeknek lakói elől az áradás elzárta a Vásárosnaményba vezető utat, s csak az ellenkező irányba, Beregszász felé, a szomszédos Szovjetunióba tudtak menekülni. Sík Jenő, a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgató-főmérnöke tájékoztatta arról a helyi sajtót, hogy a január 5-én, kedden tartott értekezleten jelen voltak a szovjet fél képviselőit, akik felajánlották: adott esetben az emberek a határon túlra menekülhetnek (Nyírség 1948. I. 6.).

A védekezők január első napjaiban már kedvező híreket kaptak a Tisza felső szakaszáról. Három nap alatt 186

cm-t apadt a folyó, s a lakosság igyekezett a keletkezett töltéssérüléseket kijavítani. Lakatos Miklós építésügyi államtitkár az árvízszújtott vidékeken elrendelte a közérdekű munkaszolgálatot (Sz. N. 1948. I. 6.). A Szabad Nép beszámolt arról is, hogy a tarpai szakadásokból kettőt már betömött az a lakosság, amely a vész idején szovjet területre menekült.

A konszolidáció azonban nem tartott sokáig. Január 10-én újra átlépte a gátakat a Tisza. A legutóbbi tapasztalatok birtokában a honvéd műszaki csapatok ladikjait és rohamcsónakjait, valamint a rendőri karhatalmat gyorsan a legveszélyeztetettebb pontokra küldték. A szovjetek ismét felajánlották segítségüket nemcsak a menekülő befogadására, hanem a műszaki feladatok ellátására is (Sz. N. 1948. I. 10.). A legnagyobb pusztítás ezúttal Gulács községet sújtotta. A 370 lakóházból 300 dőlt össze. A kisebb Tákoson a házak 70%-a vált lakhatatlanná (Sz. N. 1948. I. 13.).

A második árhullám levonulása után sem tartott sokáig a békeség. Ezúttal már jelezték Ungvárról, hogy útban van a következő áradás. Ennek ellenére némi zavar állt be a közel másfél hete védekező gépezetbe, mert a karhatalom nem tudta megakadályozni Tiszabecs és Tiszakóród népét, hogy a második árhullám után ne költözzenek vissza elhagyott lakásaikba, így most harmadszor is ki kellett őket telepíteni (Sz. N. 1948. I. 15.). Tiszakóród lakosságának lelkiismeretét egyéb ballépések is terheltek, ugyanis a második árhullám elvonulása után a gátak mögött visszafolyni nem tudó, megrekedt vizektől úgy szabadultak meg, hogy önhatalmúlag megbontották a töltést és szabad utat engedtek a víznek a Tiszába (Nyírség 1948. I. 16.). A harmadik árhullám azután nem kegyelmezett nekik. A felettük lévő szakaszon hiába javították meg a sérült töltéseket, az általuk vágott nyíláson keresztül újra akadálytalanul öntötte el az áradás a településeket. Mindebből tanulva az árhullám levonulását követően is jó ideig órség vigyázta a töltéseket, nehogy még egyszer megpróbálják azt titkon átvágni.

A tiszai árvíz napjaiban a Szabad Nép címololdalán foglalkozott a természeti katasztrófával. „Bereg megyében százezer hold víz alatt. Harmincezer ember súlyos helyzetben” — címmel verték félre a harangot (23. kép). Az országgyűlés karácsonyi szünete január 8-án lejárván, az első ülésnapon felszólalt a terület kommunista képviselője, Balogh József, aki elosztatta az abban az időben közkeletű rémhírt, miszerint azért áradt a Tisza Magyarországon, mert Kárpát-Ukrajnában szétágyúzták a Tisza töltését. Beszámolójában megemlíttette képviselőtársainak, nemcsak a Tisza áradása okozta a bajt, hanem az is, hogy a vásárosnaményi járás beregi részének csatornavize is kiöntötték (Sz. N. 1948. I. 9.). Az interjúk és cikkek kiemelték a honvédek, a rendőrök és a közigazgatási hatóságok áldozatos munkáját, viszont alig tettek említést, — vagy ha igen, akkor is elmarasztalóan — a vízügyi műszaki közegekről, az ármentesítő társulatok munkájáról (Sz. N. 1948. I. 9.).

23. kép. A Szabad Nép címolddala (1948. január 17.)

A korabeli sajtó szalagcímeit idézzük:

„Élethalálharc a megáradt Tiszával. Falvakat öntött el, hidakat rombol a tengerré vált folyó. Január 2-án Budapest-Ferencvárosi pályaudvarról külön mentőszerveletet indítottak Fehérgyarmatra, amely a bajai utáskülönítménytől húsz ladikot és rohamcsónakot vitt a Tisza felső folyásához” (Világosság, 1948.I.3.)

„Házakat dönt össze, jószágot pusztít a szilveszteri árvíz Tizenkétezer hold víz alatt Megfékeztek már a veszedelmet” (Magyar Nap, 1948.I.3.)

„Jelentés az árvízfrontról: a szovjet hatóságok Kárpát-Ukrajnából közölték a földművelésügyi minisztérium vízrajzi intézetével, és az Árvízvédelmi Kormánybizottsággal, hogy a Tisza vízrendszerében bekövetkezett esőzések és olvadások hatására újabb árhullám indult el.” (Sz.N. 1948.I.9.)

„Ismét előntötte az ár a beregi községeket. A népjóléti minisztérium biztosította az elárasztott terület ellátását.” (Sz.N. 1948.I. 11.)

„Éjjel-nappal folyik a harc a megvadult Tiszával. Utászok mentik a veszélyeztetett terület lakosságát.” (Magyar Nap, 1948.I.13.)

„Megrázó jelentek között folyik az elsodort falvak lakóinak megmentése. Pánikszzerű jelenetek között folyik a mentés. Tutajok és csónakok a tengerben. Végig a pusztulás országútján. Pusztá romhalaz a falvak helyén. Halott községek a víz nyomában.” (Kossuth Népe, 1948.I.13.)

„Újabb árhullám várható a Tiszán.” (Sz.N. 1948.I.14.)

„A beregi keményen állják a sarat a tiszai gátakon” (Magyar Nap, 1948.I.14.)

„Itt a harmadik tiszai árhullám.” (Sz.N. 1948.I.15.)

„Ismét tetőpontra a tiszai árvíz. Az egész ország segítségére siet az árvízszújtotta vidék lakosságának. Ismét kiüritik a községeket.” (Sz.N. 1948.I.16.)

„Huszonegy falu víz alatt Ezer ház dőlt össze. A főváros segítése az árvízkárosultaknak.” (Magyar Nap, 1948.I.14.)

„Háztetőkön, padlásokon várja a segítséget az elöntött falvak lakossága. Vas Zoltán miniszter és Takács Ferenc államtitkár a helyszínen. Vásárosnamény megtelt menekülőkkel. Bútorokból készült tutajokon menekül a lakosság. A kormány minden segítséget megad. Rohamcsónakokat vár Lónya község” (Kossuth Népe, 1948.I.18.)

„Az árvízszújtotta lakosság súlyos árokot szenvedett, de a kár nem országos jelentőségű. Sikerült a további katasztrófát megállítani.” (Sz.N. 1948.I.18.)

„A szakadó eső megnehezíti a mentési munkálatokat az árvízterületen.” (Kossuth Népe, 1948.I.20.)

„Az eső és a meleg növeli az árvízet. Újabb községekben kondult meg a vészharang. Szigorú vizsgálat a mulasztások miatt.” (Magyar Nap, 1948.I.20.)

Negyven év múltán, 1988. január 23-án a Népszabadság hasábjain, a lap 9. oldalán Benedek István Gábor és Rácz T. János megemlékező összeállítást közölt: „Emberrek, itt az ár! – Negyven éve történt a Felső-Tisza vidéken.” címmel.

24. kép. Sajtómontázs a korabeli napilapokból

9. Hazai és nemzetközi összefogás az árvízkárosultak megsegítésére

Az aggasztó árvízi hírek hamar eljutottak Budapestre is. A Szabad Nép 1947. december 31-i száma arról tudósított, hogy „A népjóléti miniszter segély-teherautója az árvízújtotta területre indult.”

A Dinnyés-kormány kommunista tagjai: *Olt Károly*²⁴ népjóléti miniszter, majd néhány nap múlva *Vas Zoltán*, a Gazdasági Főtanács főtitkára a helyszínre utaztak az első gyorssegélyekkel. *Olt Károly* egy interjúban elmondta, az ügyben nem sokat adminisztráltak. *Vas Zoltán* egy kitépelt noteszlapon utalt ki a károsultaknak 100 ezer forintot. Ez az összeg elég volt arra, hogy 18 településen szükségkonyhát nyissanak, s a menekülők ellátásáról gondoskodjanak (Sz. N. 1948. I. 3.).

25. kép. *Olt Károly* népjóléti miniszter és *Takács Ferenc* földművelésügyi államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos a helyszínen (1948. január 2.) (Filmhíradó on-line 1948)

A Gazdasági Főtanács 8 millió forintot utal ki a nincstelené váltak talpra állítására. Új utakat, hajlékot, bútort, ruhát, fehérneműt juttatnak a mindenüktől megfosztott szegény parasztságnak (Filmhíradó on-line 1948).

Az országos napilapokban felhívást tettek közzé, segítse mindenki a kárvallottakat. Szinte minden napilap hirdette hasábjain, hogy gyűjtést indított az árvízkárosultak megsegítésére. Szinte hihetetlen, de már harmadnap a helyszínen voltak nemcsak a Nemzeti Segély és a Vöröskereszt képviselői, hanem a svájci Vöröskereszt, az UNICEF²⁵, a Redda Barnen egyesület²⁶, a kvéker segélyszervezet²⁷ és más külföldi egyesületek segélycsomagjai, élelmiszer és ruhanemű vegyesen.

A *Nemzeti Segély* a Magyar Kommunista Párt (MKP) 1945. január 9-i felhívása nyomán jött létre, társadalmi szervezatként és kezdetben négypartí (FKP, MKP, NPP, SZDP) irányítás és felügyelet alatt működött. Nagyon rövid idő alatt kiépült országos hálózata, és döntően gyermekvédelmi tevékenységet folytatott. A gyermekvédelem a Népjóléti Minisztérium szociálpolitikai csoportjához tartozott, de a sok sürgető feladat miatt érthető módon nem élvezett prioritást. 1945-48 között tevékenykedett, 1948-ban beleolvadt a Magyar Vöröskereszt szervezetébe. A *Nemzeti Segély* lapja a *Magyar Jövő* volt.

A legtöbb napilap arról is megemlékezett, a Magyar Kommunista Párt nevében *Rákosi Mátyás* táviratilag 5000 forint segélyt küldött a rászorulóknak (Sz. N. 1948. I. 4.). A kormányzati lelkiismeret furdalás jeleként kell értékelni azt is, hogy a Gazdasági Főtanács január 8-i ülésén az árvízvédelem megerősítésére 2 millió forint póthitelt szavazott meg (Sz. N. 1948. I. 9.).

26. kép. A Nemzeti Segély korabeli kisplakátja (Forrás: Magyar Jövő)

27. kép. Beregi gyerekek érkeznek Budapestre 1948. januárjában (Filmhíradó on-line 1948)

²⁴ *Olt Károly* (1904-1985) politikus, 1947. szeptember 24-től 1948. december 10-ig a Dinnyés-kormány népjóléti minisztere, 1950-1956 között pénzügyminiszter.

²⁵ Az UNICEF az ENSZ Gyermekalapja, melyet az ENSZ Közgyűlése 1946-ban hozott létre, hogy segítsen a II. világháború utáni Európában fagyoskodó, éhező és beteg gyerekeken, ételt, ruhát és gyógyszert juttasson el hozzájuk. Az UNICEF ma az ENSZ szakosított szervezete.

²⁶ A Redda Barnen egyesület egy nemzetközi gyermekmentő és segélyező szervezet, melyet Svédországban alapítottak 1919-ben. Svéd elnevezésének fordítása: „Mentsétek meg gyermekeinket”. A szervezet ma a szintén 1919-ben alapított „Save the Children” nevű, angliai székhelyű nemzetközi szervezethez tartozik.

²⁷ A kvékerizmus rögzített hitvallás nélküli vallásfelekezeti mozgalom, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban működik.

Kimagasló társadalmi karitatív munkát fejtett ki a Nemzeti Segély. Ennek keretében az árvíz sújtotta községek-ből első alkalommal 814, második alkalommal 849 3-6, illetve 10 éves korú gyermeket vittek különvonattal Budapestre és helyezték el gondozásra budapesti és környékbeli családoknál.

A Filmhíradó is tudósított arról (*Filmhíradó on-line* 1948), hogy az árvíz sújtotta terület lakosságának több mint 1600 gyermeke érkezett Budapestre, hogy három hónapra menedéket találjanak, amíg összerombolt házaikat felépítik és kiszárítják. Minthogy a gyermekek kihelyezése az elégtelen számú jelentkező miatt eleinte még nem volt biztosítva, felkérték mindazokat, akik tehettek, jelentkezzenek egy-egy gyermek átvételére. Bíz-

tak abban, hogy a fővárosi lakosok segítségére sietnek a nincstelenné vált szegényparaszti gyermekeinek, és minden árvíz sújtotta gyermek három hónapra meleg otthont talál azoknál, akiket megkímélt az árvíz a pusztulás veszedelmétől. A Magyar Jövő április 1-én arról tudósított, hogy a Nemzeti Segély vendégeként ötven árvíz károsult szülő meglátogatta gyermekét.

A Népjóléti Minisztérium által biztosított ellátmányból a szakszolgálatok, a Nemzeti Segély és az MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szervezete) aktivistái az árvíz sújtotta területen a gyermekek szociális gondozására nyolc új árvizes otthont szerveztek és működtettek. Egy-egy napközi otthonban átlagosan 40-50 gyerekről gondoskodtak.

10. A töltésszakadások okainak, felelőseinek vizsgálata

Az árhullámok levonulását követően a Földművelésügyi Minisztérium fegyelmi vizsgálatot rendelt el *Sík Jenő*, a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgató főmérnöke ellen. A fegyelmi vizsgálat iratainak jelentős része (a vizsgálat jegyzőkönyve és a vizsgálóbiztosnak küldött jelentés) fennmaradt. Rendkívül tanulságos ezek áttekintése, mivel képet alkothattunk belőlük arról a gondosságról és alaposágról, ahogy elődeink az árvízvédelmi munkákra felkészültek, illetve, ahogyan a bekövetkezett árvíz katasztrófa okait tárgy-szerűen elemezték.

A fegyelmi vizsgálatot a Tisza-Dunavölgyi Társulat árvízvédelmi albizottsága folytatta le Budapesten, 1948. május 25-én.

A vizsgálattal azt kívánták tisztázni, hogy mi volt az árvíz bekövetkezésének oka és a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat működési területén kialakult katasztrófa a gátak akkori magassága mellett emberileg elhárítható volt-e? (A vizsgálat a Bereg megyei Társulatnál történetekre nem terjed ki.)

Dr. Szent-Iványi József a következőket írja *dr. Tóth István* vizsgálóbiztosnak: „A kért szakvélemény minél alaposabb kidolgozása céljából a miniszteri biztosságom alatt működő Tisza-Dunavölgyi Társulathoz bekértük:

1. a Vízrajzi Intézet adatait,
2. a Földművelésügyi Minisztérium folyammérnöki ügyosztályának adatait,
3. a vízügyi műszaki kitanács jegyzőkönyveit,
4. az Országos Árvízvédelmi Kormánybiztos által tartott értekezletek jegyzőkönyveit,
5. a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat adatait, jelentését és árvédelmi szabályzatát,
6. a Tisza-Dunavölgyi Társulat árvíz- és belvízvédelmi albizottságának előző évi jegyzőkönyveit,
7. *Pataky Béla* min. osztályfőnök, a folyammérnöki ügyosztály vezetőjének a Tisza-Dunavölgyi Társulat 1948 februári előadássorozatában tartott előadását,
8. *Durst Zoltán* min. tanácsos, vízepítési kerületi felügyelő, felső-tiszai árvédelmi miniszteri biztos adatokkal felszerelt megállapításait,
9. *Becker Ádám* ny. min. tanácsos, a CRED magyar tagjának szakvéleményét,
10. a Tisza-Dunavölgyi Társulat titkárnak helyszíni beutazásáról tett jelentését.

Mindezen iratok gondos tanulmányozása után hívtuk össze a Tisza-Dunavölgyi Társulat árvíz- és belvízvédelmi albizottságát, amelyben a Központi Bizottság kiküldött tagjain, a Földművelésügyi Minisztérium vízügyi és vízügyi műszaki

főosztályának, a Vízrajzi Intézet, valamint az Országos Árvízvédelmi Kormánybiztosság képviselőin kívül az ország – vízfolyások szerint alakított – 9 különböző területének szakértő mérnökei vettek részt.” (*Szent-Iványi* 1948).

Jelen voltak:

Dr. Szent-Iványi József miniszteri biztos,
Dr. Domán György h. miniszteri biztos,
Serf Egyed min. osztálytanácsos – az Országos Vízgazdálkodási Hiv. Szervezési Biz. tagja,
Pataky Béla min. osztályfőnök, az FM folyammérnöki ügyosztályának vezetője,
Dr. Bogárdi János a Vízrajzi Intézet igazgatója,
Pichler János a TDT KB titkára,
és az albizottság 16 tagja, köztük: *Bolgár László*, *Dános Valér*, *Durst Zoltán*, *Ihrig Dénes*, *Tápay László*, *Ziegler Károly*
Jegyzőkönyvvezető: *Csontos László* (TDT 1948d)

A jelentés megállapítja, hogy „...a bekövetkezett árvíz katasztrófa a gátak jelenlegi magassága mellett elhárítható nem volt, mert az árvíz a védműveket messze felülmúló méretű volt... A bökényi szakadáson kiömlő tiszai árvíz a Batár-töltés 8 km hosszú szakaszából 4 és fél km hosszú gátszakaszt órák alatt több mint 20 cm magasságban meghágtott. Még ha a Társulat erre az előre nem látható feladatra felkészült volna, hogy ezen átfolyást megfelelő magasságra jászolggáttal felfogja, akkor sem állt volna elegendő idő a katasztrófa elhárítására, mert az átfolyás feltartóztatása esetén az árvíz további emelkedése következett volna be, úgy, hogy az árvíz tetőzése a Batár-töltésnél nem 20-25 cm-rel, hanem 35-40 cm-rel lett volna magasabb. Ennek következtében a jászolggát legalább 60 cm magassággal kellett volna, hogy megépüljön.

A bökényi szakadás ukrán területen 30-án reggel 6 óra körül történt, ez a víz 7 óra körül ért a Batár-töltéshez, ahol az átömlés már de. 10 órától kezdve megindult. Tehát 3 óra állt volna rendelkezésre, amely idő alatt 4500 fm jászolggátat, 9000 db karó leverésével. 12 000 db deszkának a karók mögé való helyezésével és ráerősítésével és 2700 m³ földnek a deszkák mögé való hordásával és bedöngölésével kellett volna elkészíteni. Tekintettel arra, hogy az anyagvételezés szállítási távolsága átlag 50 m, emelési magassága átlag 4 m, a vízepítkezések normái szerint 100%-os teljesítmény mellett 1 m³ kidolgozásához 3 óra és 12 perc, a 2700 m³-hez pedig 8640 munkaóra kellett volna. Ezen munkákat azonban nem hogy 3 óra alatt, hanem annak többszöröse alatt sem lehetett volna elvégezni az átázott, sáros, süppedős talajon, az eleitől kezdve veszélyeztetett töltés tövében épült községekben toborzott közerővel, akiknek mindegyike inkább családjának, tűzhelyének, ingóságainak mentésén gondolkodott. Még 1000 Csongrád megyei kubikusnak is ezer jó talicskával és a sáros terepen, a talicskák alá szükséges megfelelő mennyiségű pallóval, csak a földmunka elvégzéséhez legalább 9 munkaóra lett volna szükséges, ami du.

4-5 órát jelent, holott a gát meghágása már de. 10 órakor megkezdődött, az átszakadások pedig a déli órákban következtek be. Ilyen hatalmas felkészülés azonban sehohol az országban nem áll és nem állhat rendelkezésre. Ha pedig a Tisza-Szamosközi Társulat ezen mellékgátra koncentrált volna az átlagosnál nagyobb felkészültséget és ha Bökényben nem szakad át a gát, hanem az árvíz a Tisza medrében maradván a tiszta-szamosközi töltésen ömlött volna át, akkor méltán érhetne volna a vád, hogy miért nem a fő védelmi vonalat: a tiszai gátat készítette elő jobban. Megjegyezni kívánjuk azt is, hogy a már átbukásban lévő víz ellen csak földből készült nyúlgát úgy sem adott volna megfelelő védelmet, hanem csak a sok anyagot igénylő jászolgát. Hogy a Társulat mennyire a feladata magaslatán állt, mutatja az, hogy az új Túrnál — ahol már több idő állt rendelkezésre — töltésmagasítással meg tudták állítani az áradatot.” (Szent-Iványi 1948, TDT 1948d).

A vizsgálat megállapította, hogy az igazgató-főmérnök az árvízi előkészülethez szükséges védelmi intézkedéseket megtette és az előjelzés nélkül a társulatra zúdult árvíz elleni védekezést azonnal megindította. Ezt bizonyították a következők:

- Az árvíz elleni védekezésnél igénybe vehető közérő és a védekezésnél közreműködő társulati és köz-igazgatási alkalmazottak beosztását tartalmazó nyomatásban megjelent kimutatás, amelyet a kellő időben az összes illetékesnek megküldtek.
- A társulat jelentése szerint az előírt árvédelmi készletnek az árvédekezéshez szükséges legfontosabb árvédelmi anyagai és eszközei majdnem teljes egészében rendelkezésre álltak. Így pl. a pallódeszka 99, a karó 181, a kézilámpa és viharlámpa átlag 70, a fákyla 138, zsák 111, talicska 93, ásó 108 és kézikabak 90 százalékban volt meg.
- A társulati távbeszélő hálózat megfelelően működött és semmi akadályt nem képezett az intézkedések és jelentések lebonyolításában.
- A Társulat árvédelmi szabályzatának 15. §-a szerint a gátszakadást szenvedett töltés-szakaszon jégmentes árvíz esetén az árvédelmi készültséget a mértékadó tiszabecsi vízmérce + 300 cm-es vízállásánál kell elrendelni. A Társulat a vízállás észlelést december 29-én reggel 8 órakor a + 160 cm-es vízállásnál már megkezdte.
- A társulati telefonkönyv bejegyzése szerint Sík Jenő igazgató-főmérnök az árvédelmi készültséget december 29-én a 20 órai 328 cm-es tiszabecsi vízállásjelentése után 21 órakor elrendelte. Az igazgató-főmérnök értesítette a Tiszán és Túron elrendelt árvédekezésről a vízépítési kerületi felügyelőt, a miniszteri megbízottat, a miniszteri biztost, és a vármegye főispánját.

Tápay László írja jelentésében: „...az igazgatóság első intézkedése volt, dec. 30-án 8 h 30'-kor, hogy a posta-vezérigazgatóság azonnal rendelje el az állandó éjjel-nappali telefon ügyeleti szolgálatot a ... községekben. Ettől kezdve a hatóságokkal és az érdekelt községekkel állandó telefoni összeköttetésben állottunk, az érdeklődésekre felvilágosításokat és a szükséghez képest utasításokat adtunk. A Társulatnak benyújtott telefonszámla tanulsága szerint december 30-án és 31-én a társulati központunk saját kezdeményezésére 49 állami beszélgetést bonyolított le a budapesti kormánybiztossággal, a nyíregyházi folyammérnöki hivatallal, a mátészalkai államépítészeti hivatallal, a Kölcse községbe kiszállt kormánybiztossal. Tiszabecs, Tiszakóród, Kömörő és Botpalád községekkel. A főispán és az alispán a tiszabecsi helyszínen állottak, kikkel állandó összeköttetésben voltunk. Ezen kívül társulati telefonon is állandó összeköttetést tartottunk fenn a községekkel.” (Tápay 1948).

- Takács Ferenc árvédelmi kormánybiztos december 30-án, az esti órákban érkezett a helyszínre, állomáshelye Kölcse község volt és attól kezdve az ő utasítása alapján történt a védelmi munkálatok irányítása.
- A meghágás és ezután átszakadást szenvedett Batár-töltés magassága az 1947. december 30-i szintezés adatai szerint az előírt magasságnak megfelelő volt. Az 1947. december 30-i árvíz az addigi legnagyobb vízszintet átlag 70 cm-rel, a gátkorona előírt és tényleges magasságát több mint 20 cm-rel haladta meg.
- Az árvédelmi szabályzat 19. § /c/ pontjában foglalt indokolás szerint a Tisza nagy esésű felső szakaszán, úgyszintén a Szamoson is általában rövid ideig tartanak az árvizek, hullámverés elleni védekezésre ritkán kerül sor. Ha mégis szükség merül fel, úgy a közelben lévő számos községből a hullámverés elleni védelemhez szükséges szalma és rózse gyors beszerzése nem ütközik nehézségbe. Ez az oka annak, hogy a szalma és rózse tartalékolást az árvédelmi szabályzat nem írja elő. A kérdéses árvédekezéshez ezen anyagok nem voltak szükségesek.
- Az igazgató-főmérnök az érdekelt hatóságokat és községeket azonnal értesítette a bekövetkezett gátszakadásról, a társulati telefonon és a gátörök útján. Ettől kezdve állandó összeköttetésben volt az illetékes hivatalokkal és községekkel, a főispánnal, alispánnal.
- Sem a Társulat, sem a Vízrajzi Intézet, sem a Földművelésügyi Minisztérium semmiféle előrejelzést, vagy jelentést a közelgő árvízről nem kapott.
- A társulat árvédelmi tartalékalapja az infláció alatt teljesen elértéktelenedett. Az 1947. évi költségvetés indoklása szerint pedig az igazgatóság az artéri érdekelttség nagy megterhelése miatt a tartalékalap újból való előteremtésére nem tudott költségfedezetet biztosítani és ezért alapot nem létesített. Egy közepes árvíznél felhasználható eszközök pótlására 18 000 Ft, kifizetendő munkabérekre 12 000 Ft volt előírva.

A vizsgálat összefoglaló megállapítása szerint „...a védekezésre rendelkezésre álló idő tehát oly rövid volt, hogy ha minden anyag és a megfelelő létszám meglett volna, a védekezés akkor sem járhatott volna eredménnyel, mert az árvíz az odaérkezéstől számított 3 órán belül a gát magasságát elérte és ezáltal a környéken lakók házára, családjára már a védekezés kezdő idejében olyan veszélyt jelentett, hogy az árvédekezéshez kirendelt emberek nem dolgozhattak nyugodtan a gát emelésén, miután minden pillanatban félniük kellett a gát átszakadásától és épp ezért vagy otthagyták a munkát, hogy ingóságukat és családjukat igyekezzenek menteni, vagy ha ott is maradtak a védtöltésen, az aggodalom folytán munkájuk kicsiny teljesítményű volt. Ők is jól tudták azt, hogy a nyúlgátok csak ideig-óráig tarthatják a vizet és hogy a víz magassága a gátolás folytán mindig magasabbra emelkedik.

Megállapítható tehát, hogy a bekövetkezett katasztrófa a jelenlegi magasság mellett emberileg elhárítható nem volt. Kiténik az adatokból, hogy Sík Jenő igazgató-főmérnök az összes előírt és szükséges előkészületeket az árvédelemre megtette, továbbá, hogy a gát mérete a hatóságilag engedélyezettnek megfelelő volt.” (Szent-Iványi 1948 TDT 1948d).

Lengyel István²⁸ 1957-ben rögzített visszaemlékezésében foglalta össze az 1947/48-as árvíz gátszakadásainak okait, körülményeit (Lengyel 1967). A nagy tapasztalattal, a Felső-Tiszát jól ismerő árvízvédelmi szakember véleménye fontos adalék a korabeli események megértéséhez, értékeléséhez:

„I. Fő okok:

1. Az időjárási viszonyok kedvezőtlen egymásutánja.
2. Az időjárás-változások gyors és szélsőséges volta.

II. Mellékkörülmények:

1. A háború alatt, valamint az azt megelőző évtizedekben történt nagymértékű erdőkitermelések csökkentették a Tisza felső vízgyűjtőjében a növényzet csapadékvíz-visszatartó hatását.
2. A Tiszabecs feletti Tisza-szakaszon épített újabb árvédelmi töltések a tározásból jelentékeny területeket zártak el.
3. Az egymástól független és autonóm ármentesítő társulatok között árvíz idejére nem volt megszervezve a szoros együttműködés.
4. Abban az időben nem volt meg a Magyar-Szovjet Vízügyi Egyezmény, ezért a Tisza felső szakaszáról hiányosan és késve érkeztek az időjárás, a vízállás és a csapadék adatok, ezért nem volt lehetőség az árvíz fogadására és a kellő módon való felkészülésre.

5. Az árvízvédekezés során a nyúlgátakhoz szükséges föld kitermelését a töltésen átömlött és a töltés lábánál elterülő víz nagymértékben akadályozta, a védekezés gyorsaságát csökkentette.
6. A térszín kedvezőtlen volta [a beregi szakadással – a szerk.], amely abból állott, hogy a töltésszakadás felett egy két és fél km hosszú egyenes folyószakasz után egy viszonylag kissugarú kanyarulat következett, melyet az árvízvédelmi töltés is szorosan követett. Az egyenes folyószakaszon akadálytalanul lefutó árhullám így egy töltésöblözetbe futott bele, aminek következtében duzzasztás ált. elő.
7. A töltésszakadás helye alatt van a kisári Tisza-híd. Itt az ártéri szelvény rendkívül szűk. Ezt a szűk szelvényt abban az időben a híddhoz vezető bejáró út még 160 m-re csökkentette. Ez a körülmény is duzzasztást eredményezett.
8. A töltésszakadás a híd fölötti kanyarulatban történt, éppen azon a helyen, ahol a 6. és a 7. pontokban vázolt terhelő körülmények mellett a töltés egy régi holtmedret keresztezett.
9. A háború alatt és után pénzügyi okokból a töltések karbantartása nem volt kielégítő. Az árvízvédelmi anyagok és eszközök hiányosak voltak.
10. Nem volt kielégítő a védekezésnél alkalmazott karhatalmi erő. A közérőként kirendelt dolgozók, amikor látták, hogy a víz a töltésen átfolyik, eleinte egyesével, majd később pánikszerűen elmenekült.”

11. Az árvíz hidrológiai értékelése

Az árvíz értékelésénél — figyelemmel a töltésszakadásokra és a szórványos jégzajlásra — a vízhozamokat kell meghatározó jellemzőknek tekinteni. A Vízrajzi Intézet 1948. évi adatai szerint a Felső-Tiszán a tiszabecsi vízmércé addigi, 1933. évi legnagyobb vízállásánál (535 cm) 2900 m³/s vízhozam folyt át a folyó keresztmetszetén. Az 1947/48. évi árvíz levonulását követően a Vízrajzi Intézet azt is megállapította, hogy ha a felsőbb szakaszon gátszakadások nem következtek volna be, úgy a 650 cm-es tiszabecsi maximumnál kerekén 4000 m³/s lett volna a folyó vízhozama.

Az árvízhozam példátlan növekedésének fő oka elsősorban az időjárási viszonyoknak az áradás időpontja körüli rendkívül kedvezőtlen alakulása volt. A rendkívüliséget a decemberi igen erős fagyok, majd a példátlan december végi hirtelen felmelegedés, a vele járó olvadás és a szokatlanul nagy csapadék jellemezte (1. ábra). A szélsőséges időjárási viszonyok ilyen találkozása okozta azt, hogy a vízgyűjtő területen a lefolyás minden addig ismert felülmúló mértékű volt. Az előzőleg átfagyott talaj miatt a lefolyási hányad is az ilyenkor — tartós fagy utáni hirtelen olvadás — szokásos szélsőértéket érhetette el. Ez a két körülmény együttesen a fajlagos vízszállítás növekedését okozta.

Az áradás intenzitása Tiszabecsnél a napi 300 cm-t is elérte. Annak ellenére, hogy Tiszabecs felett a gátszakadás folytán még a tetőzés előtt hatalmas víztömegek zúdultak ki az árvízi mederből, az árvíz Tiszabecs—Tivadar között jelentősen (60-65 cm-rel) múlt felül minden addigi árvízszintet, Vásárosnaménynál viszont már csak 12 cm-rel maradt az eddig észlelt legnagyobb vízállás alatt (2. táblázat) (Katona 1949, Dabolczi 1950). A tivadari gátszakadások az

árvízi tetőzés hidrológiai paramétereinek alakulása szempontjából — súlyos következményeik ellenére — sem voltak jelentősek, mert a tetőzés környezetében következtek be. Vásárosnamény alatt, a mellékfolyók lényegesen kisebb áradásai következtében az árhullám ellapult (Katona 1949, Vágás 1982).

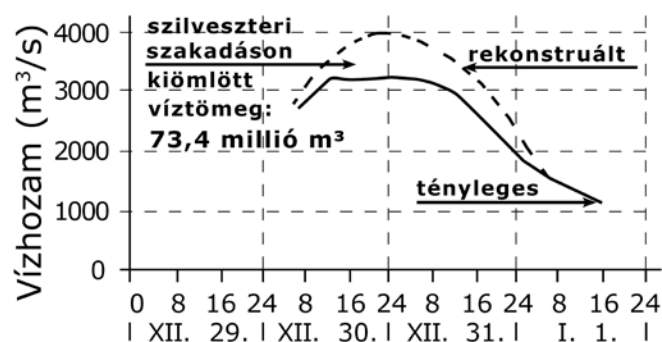
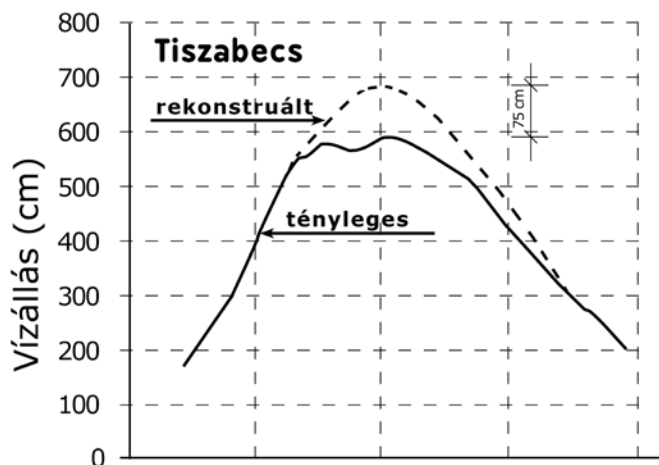
A katasztrófa azonban csak részben írható a rendkívüli időjárási helyzet terhére. Része volt benne annak is, hogy egyrészt a Tiszabecs feletti öblözetek 1940-ben elkezdett betöltésezését a háború miatt nem fejezték be, másrészt a lejjebb csatlakozó folyószakaszok töltéseinek a megerősítése nem történt meg (Lászlóffy 1982). A felső-tiszai töltések magasságát — mind a bal, mind a jobb parton — az 1933. évben észlelt LNV fölé 1,00 m-rel magasabbra, tehát a tiszabecsi 635 cm-nek megfelelően építették ki. Ha tehát az 1947. december 29-31-i rendkívüli árhullám szakítás nélkül ért volna Tiszabecshez, akkor a Tisza mindkét oldali töltésén — mind a Tisza-Szamosközi, mint a Bereg vármegyei Társulat töltésén — teljes hosszban legalább 35 cm magasságban ömlött volna át a víz. Ebben az esetben az előtött területek nagysága a ténylegesen kialakultnál sokkal nagyobb lett volna (Dabolczi 1950, Szent-Ivánvi 1948).

Az 1948. évi Vízrajzi Évkönyv szerint, ha a tivadari gátszakadás nem következik be, az árvízszint a Tisza Tiszabecs-Vásárosnamény közötti szakaszán 20-120 cm-rel meghaladta volna az addig észlelt legnagyobb vízállásokat. Az árhullám ténylegesen észlelt tetőző vízállása 1947. december 31-én 573 cm volt, a gátszakadás nélküli számított legmagasabb árvízszintként 650 cm-t tartanak nyilván (Vízrajzi Intézet 1948).

²⁸ Lengyel István (1904-1989) 1923-ban iratkozik be a M. Kir. József nádor Műegyetem általános mérnöki szakára. Anyagi nehézségek és betegség miatt mérnöki oklevelét csak 1932-ben szerzi meg. 1932. június 27-én kezdi a vízügyi szolgálatot a Sátoraljaújhegyi Folyammérnöki Hivatalnál. 1942. május 1-től áthelyezéssel a Szatmárnémetibe kerül a Folyammérnöki Hivatalhoz királyi főmérnöként. A II. világháború alatt, 1939-1944 között több alkalommal teljesít katonai szolgálatot, majd osztrák területen amerikai fogságba kerül. Hazatérte 1946. márciusában a Szolnoki Folyammérnöki Hivatalhoz osztják be, majd egy év múlva a Nyíregyházi Folyammérnöki Hivatalhoz kerül. Részt vesz az 1947/48. évi rendkívüli árvízvédekezésben is. 1954. februárjától több mint három éven keresztül a Tiszalöki vízlépcső építésénél műszaki ellenőr. Ezt követően a Miskolci Vízügyi Igazgatósághoz kerül és az Árvízvédelmi és Folyamszabályozási Osztály vezetőjeként dolgozik. 1959-ben visszatér Nyíregyházára és 1966-ban történt nyugdíjazásáig a FETIVIZIG mérnöke, a Vízrendezési és Vízhasznosítási Osztály vezetője (1962-1964), majd az Árvízvédelmi és Folyamszabályozási Osztály vezetője (1965-1966).

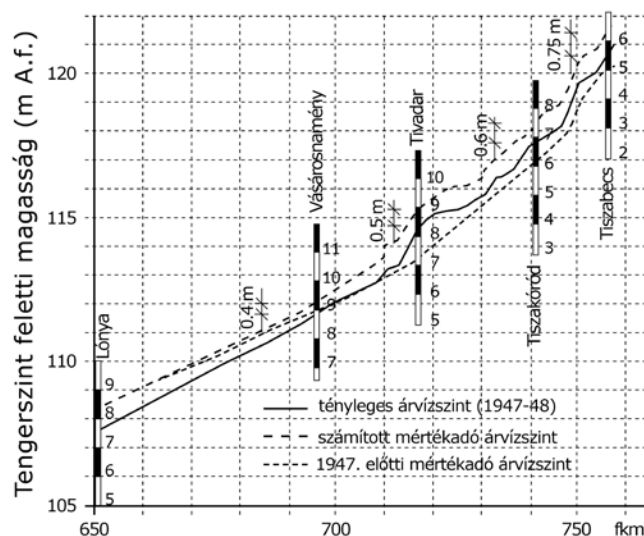
²⁹ 1950. június 9-én Ungváron kötötték meg, a magyar-szovjet határon és a Tisza vidékén az árvízkarok megakadályozására, valamint a vízfolyási viszonyok szabályozására irányuló intézkedésekről szóló magyar-szovjet vízügyi egyezményt.

A Tisza magyarországi felső szakaszán — Lónya felett — az 1947-48. évi rendkívüli árvíz számított vízszintjét a továbbiakban mértékadó árvíznek tekintették. A közvetlenül észlelt és rögzített tényleges árvízszintet a tetőzés előtt bekövetkezett gátszakadások számított hatásával korrigálták és azt a számított mértékadó vízszintet határozták meg, amelyet az árvíz gátszakadások bekövetkezése nélkül ért volna el. (Katona István³⁰ közlése szerint ezt a munkát Korbély József, Mátrai István és Papp István előzetes tanulmányai alapján végezték.³¹) A számítások eredményeit a 16. és a 17. ábra foglalja össze (Katona 1949).

16. ábra. Vízállások és vízhozamok tényleges és rekonstruált időszora (Katona 1949)

A 16. ábra a Felső-Tisza tiszabecsi szelvényében megfigyelt tényleges és rekonstruált árhullámképet mutatja. Katona Istvánék számítása szerint a tényleges és a rekonstruált tetőző vízszintek között a különbség 75 cm volt. Ugyanezen az ábrán a vízhozam-árhullámkép szerint a Bökény térségében bekövetkezett töltésszakadásra kiömlött víztömeg 73,4 millió m³ lehetett.

17. ábra. Árvízszintek a Felső-Tiszán (Katona, 1949)

A 17. ábra a Felső-Tisza Tiszabecs-Lónya közötti szakaszán három vízszint hossz-szelvényét ábrázolja:

- az 1947/48. évi tényleges árvízszintet,
- az 1947. előtti mértékadó árvízszintet és
- a számított mértékadó árvízszintet.

Az 1947-48. évi árhullám – hidrológiai szempontból – a Felső-Tisza addig észlelt leghevesebb, legnagyobb vízállást eredményező, legnagyobb vízhozamot szállító árvize volt.

12. A vízgazdálkodási társulatok államosítása, a vízügyi feladatok állami ellátása

12.1. Szemelvények a vízgazdálkodási társulatok államosítási elképzeléseiből (1880-1941)

A vízgazdálkodási társulatok csaknem másfél évszázados története során nem egyszer felmerült a társulatok államosításának gondolata. Néhány esetet említünk ezek közül.

A pusztító 1879. évi szegedi árvíz után felmerült, hogy ha az állam megszabja, milyen méretre kell a már meglévő töltéseket kibővíteni, és azt is előírja, mely töltések áthelyezése kívánatos az árvízvédelem szempontjából, akkor egyrészt felelősséget is kell vállalnia mindezen döntéseiért, illetve – ami ezzel szorosan összefügg – a

költségek viselésében is részt kell vennie (Fejér 1997). A Tiszavölgyi Társulat elnöke, Lónyay Menyhért gróf³² és a társulat akkori titkára, Darányi Ignác „A Tisza-szabályozás jövődjének szervezete”-ről írott javaslatukban (Lónyay-Darányi 1880) egészen odáig elmentek, hogy javasolták a kormányznak: a társulatok műszaki irányítását vegyék állami kézbe (azaz a társulati mérnököket léptessék állami szolgálatba). Az államosítás kérdése újra meg újra felvetődött és csak az 1884. évi „tisza törvény” és az 1885. évi vízjogi törvény elfogadásával jutott nyugvópontra.

³⁰ Az 1948. évi Vízrajzi Évkönyv szerint Katona István 1948-ban a Vízrajzi Intézet főmérnöke volt (igazgató: dr. Bogárdi János)

³¹ Szakmai érdekesség, hogy a Hidrológiai Közöny 1949. évi 9-10. számában közreadott Katona István-tanulmány az 1947/48. évi felső-tiszai árvíz esetében – meglepő módon – orosz nyelven jelent meg, magyarul csak egy rövid összegzés szerepel a cikkben. (A cikk másik része a volt borsodi nyílt ártér elgátolása folytán számítható mértékadó árvízszint meghatározását tartalmazza, ez teljes egészében magyarul jelent meg.)

³² Lónyay Menyhért gróf (1822-1884), 1871-1872 között Magyarország miniszterelnöke, 1878-tól az újjáalakított Tiszavölgyi Társulat elnöke volt.

1884. április 26-án az Országgyűlés elfogadta az 1884:XIV. törvénycikket, az ún. „*tiszai törvény*”-t, amely rendszerbe foglalta a törvényhozásnak – főleg az 1879. évi szegedi árvíz óta – a Tisza és mellékfolyóinak szabályozására vonatkozó rendelkezéseit, meghatározta a társulatok és az állam kötelezettségeit, valamint az ármentesítő társulatok igazgatásának szervezetét. A jogszabály a Tiszavölgyi Társulatot törvényileg is megerősítette azzal, hogy valamennyi társulatnak, amely a Tisza és mellékfolyói mentén alakult, kötelezővé tette a belépést a Tiszavölgyi Társulatba (Fejér 2001).

A Duna völgyében a 19-20. század fordulójára felszaporodott ármentesítő és belvízrendező társulatok csak 1909-ben alakították meg érdekképviselői szervezetüket, a Dunavölgyi Vízitársulatok Szövetségét. A trianoni békeszerződés gyökeresen változtatta meg az ország vízrajzi helyzetét, s ezzel együtt a társulati struktúrát. A korábbi 79 vízszabályozási társulattól 31, a 128 vízhasználati társulattól pedig csak 48 maradt az ország újonnan megállapított határai között.

A vízitársulatok fejlődését, a kibontakozás lehetőségét az 1923. december 13-án meghozott 1923:XL. törvénycikk segítette, amely a Tisza- és a Dunavölgyi érdekeltségeket 1924. április 7-én a közös Tisza-Dunavölgyi Társulatba (TDT) tömörítette. A törvény kötelezte az ármentesítő társulatokat, hogy az érdekeltségi területükön található belvizeket is levezzék. A vízitársulati mozgalom a két világháború közötti időben az árvíz- és belvízvédekezés első számú pillére volt (Fejér 2001).

1935-ben *Darányi Kálmán* földművelésügyi miniszter, aki egyúttal a tiszafüredi választókerület képviselője is volt, választóitól „*Elgondolás*” címmel egy emlékiratot kapott, amelynek névtelenségbe burkolózó szerzői az ármentesítési és belvízszabályozási terhek enyhítése érdekében a társulatok autonómiájának megszüntetése révén azok államosítását szorgalmazták. Ha az egész országra lehetne a vízimunkák költségeit szétosztani, akkor az egységes teherviselés elvén kívül az egységes megélhetés lehetősége is érvényesülhet. Az emlékirat szerzői szemére vetették a társulatoknak, hogy annakidején, amikor vízmentesítési terveiket elkészítették, nem vették figyelembe, vajon a felszabadítandó területek tényleg alkalmasak lesznek-e mezőgazdasági hasznosításra. Így történhetett, hogy Tiszafüred környékén olyan területeken is végrehajtották a vízrendezést, amelyek alkalmatlanok a gazdálkodásra. Az emlékirat sürgette a minisztert, vizsgálta felül az érintett területeket, s amennyiben beigazolódik gyanújuk, a társulatok működését meg kell szüntetni, s az általuk létesített csatornákat be kell húzni, hadd legyen az újra vizenyős legelő (Fejér 2001).

A miniszter az emlékiratot véleményezésre megküldte a Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának is, ahol hangsúlyozták: „*A vízszabályozásnak állami feladatát tételét a haszonaránylagos teherviselés alapelveinek megbolygatása miatt veszélyesnek tartjuk azért, mert ha a vízszabályozások költségeinek viselésébe olyanok is belekényszerítetnek, akik abból közvetlen hasznot nem élveznek: elkerülhetetlen, hogy más vidékek lakosai viszont hozzájárulást ne kívánjanak az árterek birtokosaitól olyan speciális terhek viseléséhez, amiből viszont ezek nem látnak hasznot s ebből is a teherviselések tekintetében végeláthatatlan zavarok és elégedetlenségek keletkeznének.*” (TDT Jelentése 1937)

Az említett időszakban nemcsak ez az emlékirat, hanem több más fórum is támadta a vízszabályozásokat, kárhoztatták a vízimérnököket. Az 1933-35 körüli aszályos évek alatt – akárcsak 70 évvel korábban – tele volt a sajtó a vízimérnököket az Alföld kiszáraitásával vádoló

írásokkal. Sokan már a társulatok feloszlatása mellett kardoskodtak, s újra felhangzott a régi lemez: „*a mérnökök kiszáraitották az Alföldet*” (Lászlóffy 1982).

A vádakra a természet az 1940-41. évi rendkívül magas és tartós árvizekkel felelt. A Tisza-völgy árvízvédelmi rendszere kitűnően vizsgázott, gátszakadás sehol sem volt. Az 1940-es években így aztán ezek a „*kiszáraitós*” hangok eltűntek, de ehhez egy nedvesebb időjárási periódusnak kellett bekövetkeznie. Az 1940-41. évi árvizet követően a Felső-Tiszán a Királyháza és Tiszabecs közötti bal parti öblözetet ármentesítették.

A 20. században a leginkább belvizes időszoknak az 1940-1941-1942-es esztendőket tartja a vízügyi történetírás. Az 1940 tavaszán kialakult árvizes-belvizes helyzet előzménye a rendkívül zord és havas tél volt, amelynek során a talaj fél méternél mélyebben átfagyott, s a fagyott talajra hó és jég alakjában hullott bőséges csapadék a felszínen felhalmozódott. Ezt az időjárási helyzetet március elején rövid idő alatt minden átmenet nélküli hirtelen olvadás követte. A Tisza áradása március elején kezdődött és hosszan elhúzódott. A belvízi zsilipeket sokáig zárva kellett tartani, a szivattyúk pedig nem győzték a sok vizet áttemelni. 1940-ben – az ország akkori területét figyelembe véve – 8 000 km² volt hosszabb-rövidebb ideig víz alatt. Őszre – közel 1,5 milliárd m³ víz áttemelése révén – sikerült a belvizes területek nagyságát 230 km²-re leszorítani. A legnagyobb károkat a tiszántúli megyék szenvedték el, de jelentős volt az elöntés a Duna-Tisza közén és a Felső-Tisza jobbpartján is (Pálfi 1992, Fejér 2001).

Az említett „nedves” esztendő egy sor újabb tapasztalattal gazdagították az állami és társulati vízügyi szolgálatot. Mivel nem csak az egyes birtokosok szenvedték el a vízkárokat, de – a védekezés tetemes költségei miatt – a társulatok is anyagi lehetőségeik határára kerültek, bizonyos politikai és gazdasági körökben ismét felmerült a társulatok államosításának ügye.

További tapasztalata volt a társulatoknak, hogy a belvíz helyenként jóval nagyobb veszélyt jelentett az árvíznel. Megért az idő arra, hogy a vízgyűjtőkön végzett kultúr-mérnöki munkákat, az országrészek megfelelő talajminőségi és esési viszonyait figyelembe véve az állami vízügyi szolgálat a belvízlevezető csatornákra új méretezési irányelveket készítsen. A fentiekkel kapcsolatban *Trummer Árpád*³³ a következőket jelentette ki: „*az állam közbelépése a belvízlevezetésnél éppen annyira indokolt, mint ahogyan szükséges volt az öntözőgazdálkodásnál is.*” Megítélése szerint a jó vízlevezetés költséges feladat, amelyet az érdekeltek nem tudnak csak önerőből megoldani. Nyilván ezért is vert az államosítás gondolata gyökeret egyes politikai és kormányzati tényezőkben, bár *Trummer* a megoldást némileg másként képzelte el. Mivel a külvizekbelvizek levezetésének kérdéskörében az egyes társulatok – egymással szögesen ellentétes érdekeik miatt – még a vízügyi főhatóság beavatkozása ellenére sem tudtak esetenként megegyezni, *Trummer* a kérdés egységes kezelését műszaki-jogi eszközökkel kívánta elérni. Elképzelései szerint „*az ország területét egységes vízrendszerekre (vízszervezetekre) kell felosztani. 10-12 ilyen rendszer szükséges, s egy-egy területen belül vízügyi kérdéseket a helyi érdekekre tekintet nélkül, egységesen kell megoldani.*” (*Trummer*, 1942) Az állami vízügyi szolgálat főnökének ez a véleménye érthetővé tette a társulatoknak az államosítással kapcsolatos aggodalmait (Fejér 2001).

³³ **Trummer Árpád** (1884–1961) vízpépítő mérnök. 1905-ben fejezte be mérnöki tanulmányait a budapesti Műegyetemen. A besztercebányai, majd a miskolci kultúr-mérnöki hivatalnál működött, ez utóbbinak vezetője lett. 1933-tól a Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Főosztályának munkatársa. 1937-től 1943-ig, nyugdíjazásáig az Országos Vízügyi Igazgatóság, a vízügyi szolgálat vezetője. 1945-ben ismét szolgálatba lépett, mint az Országos Vízügyi Intézet (OVI) és a Vízügyi Tervező Iroda tanácsadója. A kultúr-mérnöki és az öntözési szakterület kiemelkedő szakembere volt.

A Tisza-Dunavölgyi Társulat (TDT) központi bizottsága az 1941. február 6-i közgyűlésén foglalkozott az ármentesítő társulatok államosításának kérdésével. Ennek nyomán *Khuen-Héderváry Károly* felsőházi tag, helyettes elnök és *dr. Davida Lajos* főtitkár aláírásával egy 10 oldalas (egy elemző tanulmány mélységű és részletességű) levelet küldtek *Teleki Pál* miniszterelnöknek (TDT levél 1941). Levelük bevezető részében kifejtették:

„Az 1940. évben országos csapásként fellépett rendkívüli méretű árvíz és belvíz tanulságaként széles körben egy oly vélemény alakult ki, hogy az autonóm ármentesítő társulatok feladatuknak nem tudtak megfelelni, a bajok oka tehát az ármentesítésnek meglevő szervezetében rejlik és az orvoslásnak módja az ármentesítésnek és belvízszabályozásnak állami feladatként való ellátása.”

Kifejtették, hogy az Országos Mezőgazdasági Kamara (OMK) válaszmánya megvitatta ezt a kérdést és határozottan állást foglalt az államosítás gondolata ellen. A TDT központi bizottsága 1940. december 17-i ülésén tárgyalta az OMK átiratát az abban leszögezett álláspontot teljesen magáévá tette.

A TDT központi bizottsága az 1941. február 6-i közgyűlésén *„... élénk nyugtalanságot keltett az a hír, hogy a m. kir. kormány megfontolás tárgyává kívánja tenni az ármentesítő társulatok államosításának kérdését... A felszólalók ... kifejtették, hogy semmi szükség sincs az ármentesítés és belvíz szabályozás oly módon történő átalakítására, hogy az ármentesítő társulatok autonómiája megszüntetessék...”*

A miniszterelnöknek írott levél utalt arra, hogy *„...az ármentesítés és belvíz szabályozás jelenlegi szervezetének ilyen nagyszabású átalakítása nem történhet meg a Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának meghallgatása nélkül...”* Felhívták a figyelmet az 1884: t.c. 29.§ c) pontjára és az 1923:XL. t.c. 1.§-ára, amelyek biztosítják a TDT központi bizottságának azt a jogot, hogy a *„...társulatokra vonatkozó szerves intézkedéseknek megállapításánál és módosításánál véleménye a kormányhatóság által meghallgattassék.”*

A levél hosszan és alapos elemzéssel taglalta *„...valóban az volt-e a helyzet az 1940. évben, hogy az ármentesítő társulatok feladatuknak nem voltak képesek megfelelni. Distingválunk kell árvíz és belvíz között. ... A legszigorúbb kritikát gyakorolva sem lehet kétségbe vonni, hogy a társulatoknak az árvizek elleni küzdelme rendkívül eredményes volt... A súlyos vízkárokat nem is az árvizek, hanem a kivételesen csapadékos időjárás folytán keletkezett óriás tömegű belvizek és külvizek okozták...”* – írták.

A levél kifejti, hogy *„...a fennálló bajok orvoslása nem szervezeti, hanem tisztán pénzügyi kérdés. A bajok sokkal eredményesebben lesznek orvosolhatók a jelenlegi szervezet keretében, mint az ármentesítésnek és belvíz szabályozásnak államosításával, természetesen az államnak az eddiginél jelentékenyen nagyobb állami támogatásával.”*

A levélben konkrét javaslatokat tesznek a szükségesnek ítélt állami pénzügyi intézkedésekre. A levelet a következő gondolatokkal zárták:

„Az ármentesítő társulatok vetettek véget munkálataikkal Magyarországon a mocsárvilágnak és ezzel utat nyitottak a kultúra fejlődésének. Munkájuknak óriási jelentőségéről és hasznáról nemcsak a hazai, de a külföldi szakkörök is mindenkor a legnagyobb elismeréssel, sőt bámulattal nyilatkoztak. Ezt a munkát második honfoglalásnak szokták nevezni.

Ebben az évben van a 150-ik évfordulója a Tisza-szabályozás nagynevű kezdeményezője, gróf Széchenyi István születésének. Gróf Széchenyi István az autonómia és szövetkezés keretében látta az ármentesítés kérdését helyesen megoldhatónak. ... Gróf Széchenyi István nyomdokain haladjunk!

Ne bolygassuk meg az általa alapított, jól bevált évszázados intézményt, hanem fejlesszük azt olyan irányban, hogy hivatását a nemzet életében az eddiginél is jobban betölthesse.” (TDT levél 1941).

E levél utóéletéről nem találtunk levéltári forrásokat. Az azonban tény, hogy a társulatok államosítása ekkor lekerült a napirendről. Az államosításnak valószínűleg a legnagyobb akadályát az képezte, hogy a társulatok nagy összegű kölcsönökkel tartoztak az államnak, s egy államosítással ezek visszafizetéséről a kincstárnak egyszerűen mindenkorra le kellett volna mondania. Az is szerepet játszhatott, ha az állam deklarálja, hogy – letérve az addig széleskörűen alkalmazott vízjogi törvényi alapról – a jövőben a vízkárok elleni védekezés állami feladat, akkor minden adófizető polgára joggal elvárhatja, hogy védve legyen az árvízkiöntések és belvízkárok ellen, akár a Tisza mentén lakik, akár valamilyen kis patak partján van a földje. Az államosítás ráadásul szükségszerűen ki kell terjeszse valamennyi adófizetőre (illetve azok ingatlanaira) az egyenlő biztonság elvét, amely országos viszonylatban áthidalhatatlan műszaki nehézségeket és beláthatatlan anyagi terhet jelenthet az államnak. Valószínűleg az is közrejátszott, hogy 1941-ben ismét jelentős árvizek voltak ki; a folyókon és jelentős belvízelöntések alakultak ki; a belvízzel borított terület nagysága közel 5 000 km²-t tett ki. A csapadékos-belvízes periódus 1942-ben is folytatódott, ezért jelentősen fokozták az állami szerepvállalást a belvízmentesítésben (Fejér 1997).

Az említett „nedves” esztendőök egy sor újabb tapasztalattal gazdagították az állami és társulati vízügyi szolgálatot. Mivel nemcsak az egyes birtokosok szenvedték el a vízkárokat, de – a védekezés tetemes költségei miatt – a társulatok is anyagi lehetőségeik határára kerültek, bizonyos politikai és gazdasági körökben ismét felmerült a társulatok államosításának ügye.

A fenti megfontolások ellenére az ilyen irányba húzó törekvések – bizonyos körök számára – természetesen voltak, hiszen egyes birtokosok titokban azt remélték, hogy ily módon megszabadulhatnak a számukra terhes ártéri járuléktól. Némileg érthető is volt álláspontjuk, hiszen egy számítás szerint az addig eltelt közel száz év alatt az ártérbe eső földek gazdái átlagosan minden 21. esztendőben az ártéri járulék felhalmozott összegével újból és újból megvették saját birtokaikat, míg a szerencsésebb vidéken élők ilyen terheket nem kellett vállaljanak (TDT jegyzőkönyv 1948a).

A Tisza-Dunavölgyi Társulat ezidőtájt nem volt már oly magabiztos az államosítás gondolatának elutasításában, mint alig egy évtizeddel korábban. Az addigi tapasztalatok alapján a társulat központi bizottsága hajlandó volt a múltban bevált társulati formát a kor igényeihez igazítani, de óvatosan ellenállt a radikális változtatásokat sürgető hangoknak. Nem volt ellenükre az az elképzelés sem, hogy újragondolva a – köz- és magánérdek, az elvégzendő munka költsége és az elérhető haszon, valamint az érdekelttség teherviselő képessége – tényezők bonyolult összefüggéseit, a Tisza-Dunavölgyi Társulat erőteljes műszaki és pénzügyi integrációt megvalósítva a tagtársulatok központi igazgatóságává váljon. Mindenesetre a kiszivárgott hírek szerint a kormány komolyan fontolgatta, hogy hathatós intézkedéseket hoz ezen a téren.

A frissen kinevezett *Kállay Miklós* miniszterelnök március második felében személyesen járta be a belvízzel legjobban sújtott dél-alföldi vidéket. Útja során kijelentette: „*Olyan intézkedésekre van szükség, hogy a mai állapotok meg ne ismétlődjenek.*” (*Pálfai* 1992) Jóllehet egy ilyen mondat bármely politikus szájából elhangozhatott, de a háborúban álló ország gazdasága és politikai vezetése számára egyáltalán nem volt közömbös a vízkárok követ-

keztében beállott termés kiesés. Ráadásul magáról Kállayról sem lehetett azt mondani, hogy tájékozatlan lett volna a vízügyekben és a társulati dolgokban. Éveken keresztül volt földművelésügyi miniszter, s miniszterelnöki kinevezése előtt az Országos Öntözésügyi Hivatal elnökének tisztét töltötte be. Szándékai ellenére valószínűleg az országot egyre erősebben sújtó háború mindennapos gondjai vették le a kormány napirendjéről a kérdést (*Fejér* 2001).

12.2. A vízgazdálkodási társulatok államosítási folyamata a II. világháború után (1945-1948)

A II. világháborút követően a vízgazdálkodási társulatok államosításának kérdése egyre erőteljesebben vetődött fel, egyre konkrétabb formát öltött – összhangban a gazdaság teljes spektrumát érintő államosítási törekvésekkel és intézkedésekkel. A továbbiakban áttekintjük ezt a folyamatot, különös tekintettel arra, hogy az 1947/48. évi felső-tiszai árvíz katasztrófa ürügyet és indokot szolgáltatott az államosítás végrehajtására.

A gazdaság központi vezérléssel tervezett működtetése egyik oldalról a termelőeszközök és a pénzügyi javak megszerzését igényelte, másik oldalról pedig a piaci mechanizmust kiiktató, újraelosztáson nyugvó szabályozását. Ezt szolgálták a már 1945 végén megkezdett államosítási eljárás egymást követő fázisai. Az energiatermelő magánvállalkozások (bányák, villamos erőművek), majd a legnagyobb nehézipari részvénytársaságok – köztük a csepeli Weiss Manfréd Acél- és Féművek, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű, a Győri Vagon- és Gépgyár, illetve a Ganz vállalatcsalád – nyitották a sort. Ez 1947 őszén a bankokat államosító törvény becikkelyezésével folytatódott. Fél évvel később, 1948 tavaszán államosították a száz főnél több alkalmazottal működő üzemeket, vállalatokat (*Gyarmati* 2010). Ebben a folyamatba illeszkedett a vízgazdálkodási társulatok államosítása is.

A Gazdasági Főtanács³⁴ 1947. március 11-én kelt 1534/1947. sz. határozatával megállapította, hogy szükségesnek tartja a földadóba beolvasztható ártéri járulék bevezetését és esetleg az ármentesítő társulatok államosítását. A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottsága 1947. március 13-án tartott ülésén tárgyalta a Gazdasági Főtanács határozatát. A felszólaló központi bizottsági tagok felvetett kérdésnek csak a társulatok államosítására vonatkozó részéhez szóltak hozzá és egyhangúlag állást foglaltak az államosítás ellen.

A Központi Bizottság felkérte a társulatok miniszteri biztosait, hogy a véleményező bizottságokat sürgősen hívják össze és azok foglaljanak állást az államosítás kérdésében. A TDT kötelékébe tartozó 62 társulat közül 48 társulattól érkezett be válasz a felhívásra. 4 olyan társulat is foglalkozott a kérdéssel és küldött véleményt, amely nem tartozott a TDT kötelékébe. A választ adott 52 társulat területe a teljes terület 98%-a (5 822 456 kh) volt. Az államosítás ellen foglalt állást 37 társulat (területi arány: 76%); nem foglalt állást 7 társulat (14%).

A TDT központi bizottsága 1947. április 24-én kelt felterjesztésében – egy alapos elemzés keretében – foglalta össze a társulatok véleményét az államosítások kérdésében. Összegezték az autonómiának az előnyeit az állami adminisztrációval szemben. Kifejtették – többek között –, hogy „... *társulati autonómiának megszüntetése a mai demokratikus irányzattal össze nem egyeztet-*

hető. A demokratikus közszellem nem az autonómiák megszüntetését, hanem ellenkezőleg, azoknak fejlesztését kívánja. A valódi demokráciát az jellemzi, hogy az önkormányzatoknak minél nagyobb teret enged.”

További érveként hozták fel: az a körülmény, hogy az államnak a víztársulatokat átmenetileg támogatni kellett, nem teszi szükségessé az államosítást, mert a társulatok súlyos anyagi helyzetét nagyrészt az okozta, hogy a földreform folytán az ártéri járulékok nagy része nem folyt be. Miután pedig a földreform állami akció volt, az állam nem térhetett ki azon kötelezettsége alól, hogy a részben a földreform miatt súlyos anyagi helyzetbe került társulatokat támogassa.

Az autonóm igazgatásnak egyik fő előnye a társulati mérnököknek ugyanazon helyen való hosszas, sokszor évtizedekig terjedő szolgálata, ami rendkívüli helyi ismeretek megszerzését teszi lehetővé. A társulati mérnökök, akiket maga a társulat választ meg, szoros és közvetlen kapcsolatban vannak az érdekeltséggel. És végül – az állami központi adminisztráció bürokratikus szervezete nem biztosítja azt a gyorsaságot, rugalmasságot, amellyel a helyi autonóm igazgatás megadhat.

A vízgazdálkodás fejlesztése céljából a központi bizottság megfontolásra javaslatokat tett a kormányhatóságnak, amelyek közül a legfontosabbak:

- Készítsen a Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Műszaki Főosztálya a társulatok bevonásával az ármentesítés és belvízlevezetés megfelelő kiépítésére egy egységes átfogó tervet és állapítsa meg a fontossági sorrendet.
- A háborús károk teljes helyreállítását a kormány államsegély nyújtásával támogassa.
- Biztosítsa a kormányt, hogy a társulatok járandóságait (az ártéradót, valamint az adóvisszatérítést) az esedékesség idején megkapják.
- A beruházási terv költségeinek fedezésére létesítsen a kormány egy társulati vízügyi alapot (*TDT felirat* 1947).

A Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Főosztálya 1947. október 22-én véleményezésre megküldte a Gazdasági Főtanácsnak a vízi társulatok korszerűsítésével kapcsolatos újabb határozati javaslatát.

A Gazdasági Főtanács határozati javaslatának főbb pontjai a következők voltak:

- az ország felosztása hat vízgazdálkodási kerületre, minden kerületben szervezendő egy kerületi vízgazdálkodási tanács, vagyis az addigi egy testület (TDT központi bizottsága) helyett hat kerületi egy országos vízgazdálkodási tanács működtetése;
- a TDT központi bizottsága megszüntetendő, illetve az országos vízgazdálkodási tanács titkárságává szervezendő át;
- a társulati alkalmazottak „államosítása”, amely megfosz-

³⁴ A gazdasági élet központi irányításának csúcsszerve, a Gazdasági Főtanács volt, amelyet 1945. decemberében hoztak létre. A megalakításakor a három főből álló irányító testület tagja volt a miniszterelnök (*Tildy Zoltán*), az iparügyi miniszter (*Bán Antal*) és a közlekedésügyi miniszter (*Gerő Ernő*). Hatáskörébe tartozott a pénz- és anyaggazdálkodás irányítása mellett az árak és bérek szabályozása is. A Gazdasági Főtanács operatív szerve a Titkárság volt, amelynek vezetését *Vas Zoltán* látta el a testület 1949-ben történt megszüntetéséig.

taná a társulatokat attól a törvény biztosította joguktól, hogy tisztségviselőiket nagy gyakorlattal és helyismerettel rendelkező személyekből maguk választhassák ki;

- egy-egy vízgazdálkodási kerületen belül az ártéri járulékok egységesítése;
- a társulati tagoknak az adminisztratív és fenntartási költségeken kívül a beruházások költségeit is viselniük kellene.

Ezt a javaslatot a TDT központi bizottságának titkársága azonnal véleményeztette a tagtársulatokkal és az anyagot november 11-i ülésén megtárgyalta. Az a vélemény alakult ki, hogy a Gazdasági Főtanács javaslata „...a társulati igazgatásnak ma fennálló és kitűnően bevált szervezetét kívánja megváltoztatni az állítólag fennálló, de semmiféle konkrétummal meg nem jelölt hibák kiküszöbölése céljából.” A TDT központi bizottsága tételesen érvelt az egyes határozati javaslatokkal kapcsolatban és javaslatokat tett a társulatok működési feltételeinek korszerűsítésére.

Felterjesztésüket a következőkkel zárták:

„Tisztelettel kéri ennélfogva a Központi Bizottság, hogy a Gazdasági Főtanács határozati javaslatában tervezett intézkedések mellőztessenek és a vízi társulatok szervezeti módosításának kérdése most már véglegesen levétessék a napirendről.

Amennyiben azonban a Központi Bizottságnak ez a kérése meghallgatásra nem találna, úgy nyomatékosan rámutat a Központi Bizottság arra, az 1984:XIV. tc. 29. §-ának a) és c) pontjai szerint a Központi Bizottság jogosítva van véleményt mondani a társulatokat közösen érdeklő ügyekre vonatkozó intézkedések végleges megállapítására és a társulatok szervezetének módosítására vonatkozó intézkedések megtétele előtt.” (TDT felterjesztés 1947).

Az 1947/48. évi felső-tiszai árvízkatasztrófának nemcsak természeti, hanem társadalmi-politikai előzményei, illetve következményei is voltak.

A háború alatt megsérült árvédelmi töltéseket a háború befejezése után nem állították maradéktalanul helyre, korszerűsítésükkel nem foglalkoztak. Az árvédelmi társulatokat a háború vége szinte teljesen kifosztott állapotban találta, az 1945-ös földreform pedig végképp tönkretette. A nagybirtokokat – amelyek addig a társulati mozgalom pilléreit jelentették – szétszortatták a földnélküli parasztság között, az új gazdák nem voltak abban a helyzetben, hogy a rájuk eső ártéri járulékot pontosan és maradéktalanul fizessék (Fejér–Koltay 1992). Ráadásul az aszályos évek alatt nemcsak a gazdáknak, de a mindenkori kormányzatnak nagyobb gondja is volt, mint hogy a töltések állapotával foglalkozzon. Azt csak a műszakiak tudták, hogy a hosszú szárazság legalább annyi kárt tud okozni a töltésben, mint a tartós árvíz. A kormányzat a leromlott járulékfizetési morál miatt ugyan némi támogatásban részesítette a társulatokat, de ez közel sem volt elég ahhoz, hogy a töltéseket megfelelő állapotba hozzák, s a védelmi készültséget pedig magas színvonalon biztosítsák.

A helyzetet jól jellemzi az Ecsdiláp Leccapoló és Szamosbalparti Ármentesítő Társulat igazgató főmérnökének feljegyzése: „ nehezebb feladat volt az árvédelmi szertárak hiányzó felszerelésének pótlása. Főleg a szerszám, palló- és kötélanyag ment tönkre a háború alatt. A kötélárut úgy pótoltam, hogy a Krasznában engedély nélkül kender áztató embereket megvámoltam és az így nyert kenderből feldolgozás után kiegészítettem a társulati szertárak hiány-

zó készletét. Tudom, hogy ez tulajdonképpen törvénytelen cselekedet volt, de szükség törvényt bont és más mód nem állt rendelkezésre, hogy a hiányokat pótoljam.” (Reviczky 1948). Azt már a Nyírség című lap követelte január 16-i számában, hogy a jövőben szigorúan büntetni kell a véderdők irtását, a karók és a rözse lopását. Milyen jól jött volna az árvízi védekezésnél, ha nem tüzelik el a társulati karókat!

A letűnt feudális kor támaszának tekintett társulatokat a – mindinkább a kommunista párt befolyása alá kerülő – kormányzat meg-megújuló államosítási szándékai erkölcsileg is felőrölték. Az árvíz idejére a társulatok a támadások célpontjába kerültek. Mozgósították a kormánypárti sajtót a társulatok ellen.

Ennek érzékeltetésére felsoroljuk a Szabad Nép január 11-i számának csak szalagcímeit: „*Ismét előtötte az ár a beregi községeket. Súlyos mulasztásokat követ el az árvízvédelmi kormánybiztosság!*”, „*A belügyminisztérium segít – az árvízvédelmi kormánybiztos nem veszi igénybe!*” stb. A cikkekből kiderül, hogy a kormánybiztosságtól a kubikos földmunkások még egy fillér fizetést nem kaptak, s a védekezésre kiküldött teherautók közül nyolc állt üzemenyaghiány miatt. Más lapok is hasonló „bombasztikus” szalagcímekkel jelentek meg:

„Letartóztatták mulasztásaikért a tiszai ármentesítő társulat vezetőit” (Új Dunántúl, 1948.I.18.)

„Katonák a gáton! Ki a felelős a tiszai árvízkatasztróféért?” (A Reggel, 1948.I.19.)

„Ki a felelős az árvízkatasztróféért? A jelenlegi felsőtiszai gátrendszer nem nyújt védelmet Vita a felelősség kérdéséről. Nincs biztonságban a tiszamenti nép” (Kis Újság, 1948.I.20.)

A Filmhíradóval is előkészítették az államosítást. Részlet a filmhíradó szövegéből:

„Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtitkára az árvíz sújtotta vidékre ment, hogy azonnali intézkedéseivel segítse a nincstelené vált rászorulókat, és vizsgálatot indítson, mi az oka annak, hogy már a harmadik árhullám önti el a beregi földeket. Az azonnali megindult vizsgálat megdöbbentő eredménnyel járt. A háború idején védőállások építésénél több helyen kimélyítették a gátat, amelyek helyreállítása még most, a harmadik évben sem történt meg... A Beregen 3, az országban 72 árvízmentő társulat működik önállóan, egyik sem tudja, mit csinál a másik. Ez a rosszul értelmezett autonómia csak katasztrófát okozhatott, rossz a mai árvíz-társulati-rendszer. Az állami mérnökök csak akkor jelenhettek meg a védőművek környékén, amikor a baj már bekövetkezett... Múlhatatlanul szükséges az árvízmentesítő társulatok államosítása, amelyeket központilag kell irányítani, és be kell állítani a 3 éves terv vonalába. Azokra pedig, akik mulasztásokért felelősek, könyörtelenül lesújt az igazságszolgáltatás keze. A demokrácia nem hagyja cserben a felső-tiszai árvíz-károsultakat. De nem feledkeznek meg a jövő feladatairól sem, tervszerű intézkedésekkel központi szervezet keretében egyesítik a vízügy összes kérdéseivel foglalkozó intézményeket. Ez az új állami apparátus fogja elejét venni, hogy egész falvak, templomaikkal és a parasztság házaival még egyszer víz alá ne kerülhessen.”
(<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6621>)

A szilveszteri árvíz, s a nyomában járó gátszakadások (a Szabad Nép – tévesen – hét szakadásról tudósított) jó alkalmat kínáltak arra, hogy az árvédekező műszakiakat (többek között Horváth Mihályt³⁵, Sík Jenőt és Durst Zoltánt) a társulatok államosításának egyik fő szorgalmazója,

³⁵ Horváth Mihály (1892-1975) gépészmérnök. A Kir. József nádor Műegyetem gépészmérnöki fakultásán elkezdett tanulmányait az I. világháborús események miatt 1914-ben megszakítja. 1915-1920 közötti orosz hadifogságból szökve kerül haza. Mérnöki diplomáját 1922-ben szerzi meg. 1925. június 22-én napidíjas társulati mérnöknek veszik fel a Beregvármegyei Vízsabályozó és Ármentesítő Társulathoz, majd 1925. júliusában a társulat szakaszmérnökévé választja. Több mint 20 éven át folyamatosan társulat alkalmazottja. A Társulat igazgató-főmérnöki tisztségét 1947. május 1-től 1948. június 2-ig tölti be. A Tisza tivadari gátszakadása miatt bekövetkező árvízkatasztróféért őt teszik felelőssé. Ezért a Földművelésügyi Miniszter 1948. év január 21-én 200.627/1948.VI.A.2. sz. rendeletével felfüggesztik állásából, letartóztatják és a nyiregnyázi törvényszék fogdája alá viszik. 1948. május 7-én engedik haza a fogházból, az ellene indult fegyelmi eljárást megszüntetik és visszahelyezik korábbi munkakörébe. Ezt követően beosztott mérnökként működik az államosítás utáni állami hivatalok keretében. 1952. december 31-én vonul nyugdíjba.

Vas Zoltán³⁶, a Gazdasági Főtanács nagyhatalmú főtitkára a helyszínen leváltta, Horváth Mihályt és Sík Jenőt letartóztassa. (Sz. N. 1948.1. 18.) A lap január 20-án a következő címekkel jelent meg: „Az árvízújtotta lakosság súlyos károkat szenvedett, de a kár nem országos jelentőségű – Államosítani kell az árvízmentesítő társulatokat — Bűnös mulasztások — 72 ármentesítő kiskirály — Az állam segít” stb.

28. kép. Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtitkára helyszíni szemlén a Beregben (1948. január 17.) (Filmhíradó on-line 1948)

Vas Zoltán kilátásba helyezte, hogy 20 társulatnál szigorú vizsgálatot fognak indítani annak kiderítésére, mire költöttek a társulatok az állam által kiutalt pénzeket. A főtitkár az árvízzel foglalkozó sajtóértekezletén nem kímélte az állami mérnöki szolgálatot sem, mondván, hogy a társulati autonómiára hivatkozva azok is csak akkor tudnak beszélni a társulatok ügyeibe, ha már megtörtént a baj³⁷. Lehetetlen állapotnak nevezte, hogy miközben a társulatok a munkához a pénzt az államtól kapják, az állam csak az általa adott pénzek felhasználását ellenőrizheti, a legtöbb esetben azt is csak formálisan. Vas Zoltán arra is utalt, hogy a Gazdasági Főtanács elé fogják terjeszteni azokat a javaslatokat, amelyek a jelenben 8 hivatal hatáskörébe tartozó vízügyeket egy kézben összpontosítani segítenek. A társulatok elleni kirohanás hátterében az is megbújt, hogy a minden önszerveződést, önkormányzatot ferde szemmel tekintő kommunista államvezetési elölbb fel kívánta számolni a társadalomirányítási rendszerbe nem illő szervezeti elemeket, így a társulatokat is.

Az országosan 3830 km hosszú árvízvédelmi gátrendszer felügyeletét 60 társulat 579 gátőre látta el, a 150 szivattyútelep és 215 hordozható szivattyú kezelésére csak 74 gépésze volt

a társulatoknak, a 20 600 km-es belvízcsatorna hálózaton 352 csatornaőr dolgozott ebben az időben. De nem csak a gátőrök és csatornaőrök voltak a munkával túlterhelve.

Egy társulati mérnök felügyelete alá átlagban 330 km² (57 000 kh) ártéri terület, 57 km védtöltés, 36 km távbeszélő vonal, 8 távbeszélő állomás, 20 zsilip, 150 csatorna-műtárgy, 200 km belvízcsatorna, 5 gátórház és ugyanennyi szertár, valamint — átlagosan — 1,5 szivattyútelep és 2 hordozható szivattyú tartozott. Ezeken felül a társulati mérnök feladata volt az árvízvédelmi, belvízvédelmi és vízhasznosítási tervek elkészítése, az építési munkák vezetése, az engedélyezési tárgyalásokon, hatósági felül vizsgálatokon és az azokkal kapcsolatos helyszíni bejárásokon való részvétel, továbbá a különböző minisztériumi szervekkel, a közmunkaügyi felügyelővel, a gazdasági felügyelővel, a vármegyével, a járási vezetőséggel, a községi előljárókkal való tárgyalások lebonyolítása (TDT 1948a).

A felsorolást ki lehet egészíteni azokkal a feladatokkal, amelyeket a társulatok — terheik csökkentése céljából — az 1940-es évektől egyre komolyabban folytattak. Ezek közé tartozott a társulati véderdők és gátkaszálók értékesítése, fűzfavessző telepek, gyümölcsösök, szeszlepárló üzemek és rizstelepek létesítése. Ez a gazdasági működés jelentős bevételhez jutatta az egyes társulatokat. Akadt olyan társulat is, ahol az éves ártéri kirovás egyharmadát is elérte a gazdálkodás haszna (TDT 1948b). A társulatok gazdálkodási tevékenységének is köszönhető volt, hogy alkalmazottaikat — a nehéz háborús és azt követő időkben — rendszeresen tudták fizetni.

Az egyes társulatok gazdálkodási tevékenysége szintén szálla volt egyes politikusok szemében.

Ugyancsak letartóztatják Reviczky Györgyöt³⁸, az Ecse-diláp Leccsapoló és Szamosbalparti Ármentesítő Társulat igazgató-főmérnökét is, a társulat gazdálkodásával kapcsolatos visszaélések vádjával.

Vas Zoltán a felső-tiszai árvíz kapcsán heves kirohanást intézett a Tisza-Szamosközi Ármentesítő Társulat ellen, mondván: „ ... A Felső-Tiszánál megnéztem, mit csinálnak az ottani ármentesítő társulatok. A legjobb hites állami revizorokkal vizsgáltattam meg a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó társulat működését. ... Ez a társulat nem a töltések javításán és emelésén dolgozott, hanem személyzetét 70 holdnyi gyümölcsösének megmunkálására használta fel. ... A hároméves terv keretén belül elsősorban a gyümölcsösének öntözésére szolgáló berendezések fejlesztésére igényelt a társulat hitelt. Érthetetlen, hogy egy ármentesítés és belvízszabályozás céljaira alakult társulatnak saját gyümölcsösének korszerűsítése legyen az egyetlen [gondja], míg ... ideiglenes védtöltésének véglegesítésé való átépítése a hároméves terv munkái között nem szerepelt.” (TDT 1948a).

³⁶ Vas Zoltán (eredeti neve: Weinberger) (1903-1983) kommunista politikus, író, újságíró. Fiatalon, a Tanácsköztársaság idején csatlakozott a kommunistákhoz. A Horthy-korszak nagy részében börtönben vagy emigrációban volt. 1940-ben a Szovjetunióba emigrált, ahonnan 1944 végén szovjet katonatisztként tért haza. 1945 februártól májusig Budapest közelletési kormánybiztosa, majd májustól novemberig a főváros polgármestere volt. Ezután országos jelentőségű pozíciókat kapott: ő lett a jóváételei ügyeket és újjáépítést koordináló, a gazdaság terén rendeletalkotási jogosultsággal rendelkező Gazdasági Főtanács főtitkára (1945-1949), így személyében az MKP döntő befolyást szerzett e létfontosságú területen. (Tisztségével címzetes miniszterelnökségi államtitkári rang járt.) A testület 1949-es megszüntetésekor az állami gazdaságirányítás kulcsszervevényének az Országos Tervhivatalnak az elnöke lett (1949-1953), amelynek feladata ekkoriban az ötéves terv kidolgozása volt. Ekkoriban a párt legbefolyásosabb tagjai közé tartozott, de 1953-ban kegyvesztetté vált, és Nagy Imre köréhez csatlakozott. 1956-os szerepvállalása miatt kiszorult a politikából, és haláláig írással töltötte az idejét.

³⁷ Az árvíz kapcsán először a közvetlenül résztvevő mérnökökkel szemben indult eljárás, ami azután az egész Földművelésügyi Minisztérium egyes vezető tisztviselői ellen (pl. Hallóssy Ferenc) induló perbe torkollott.

³⁸ Reviczky György (1895-1961). 1914-ben beiratkozik a Kir. József nádor Műegyetemre. 1915-1918 között lovastüzéreként katonai szolgálatot teljesít, majd tartalékos főhadnagyként szerel le. 1918-tól folytatja műegyetemi tanulmányait és 1922-ben szerez mérnöki oklevelet. 1922-1924 között tanársegéd a Műegyetem geodéziai-, 1925-1928 között a vízépítési tanszékén. 1933. szeptember 12-től a mátészalkai székhelyű Ecse-diláp Leccsapoló és Szamosbalparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgató-főmérnökévé választják. Ezt a munkakört 1948-ig tölti be. A Földművelésügyi Minisztérium 204.387/1948.Vi.a2. számú rendeletével 1948. április 30-án állásából felfüggeszti és fegyelmi vizsgálatot indít ellene. 1948. május 1-től a Társulat ügyeinek igazgatását helyettesének, Mokos Sándornak kell átadnia. 1948 augusztusában az Országos Vízgazdálkodási Hivatal által kiadott rendelet megszünteti tényleges szolgálati viszonyát. 1948-1952-ben a Népbíróóságok Országos Tanácsnak (NOT) határozata alapján négy évet börtönben tölt (elítélésekor vagyonefelkobzásban részesül), az utolsó évet már mérnöki beosztásban. 1952-től 1954-ig a Betonútépítő Vállalatnál építésvezető különböző vidéki helyszíneken. 1954-től a Szombathelyi Vízügyi Igazgatóság Zala megyei főmérnöke. 1956-ban nyugdíjba vonul.

1948-ban a politikai életet már megülte a mindenhol szabotőrök, panamistákat és hazaárulókat kereső diktatórikus légkör, így nem is csoda, hogy nem egészen egy hónap múltán immár – a „kvázi” kiszáraztatás vezetői alatt álló – Földművelésügyi Minisztérium özszeesküvőinek szabotázsával magyarázták a tiszai árvizet (Fejér 1997).

A Tisza-Dunavölgyi Társulat alig néhány héttel a felső-tiszai árvízvesztését követően, 1948. február 7-én tartotta évi rendes közgyűlését, amelynek egyik központi témája a társulatok államosítása volt. A közgyűlésen részt vett és felszólalt Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtitkára. Az 1947 szeptemberi, 1948 januári árvízi események hatására a hangneme változott, Vas Zoltán személyes árvízi tapasztalatai egyértelműen ürügyül szolgáltak az államosítás deklarálásához. Vas Zoltán bejelentette, hogy az ármentesítő társulatokat a kormányzat a legközelebbi időn belül államosítani fogja: „Erre van gazdasági főtanács határozat, és amint azt mindenki láthatta az elmúlt három esztendőben, a kormány szilárd és kemény gazdaságpolitikát folytat és elhatározásait meg szokta valósítani... A kormányzat számára az ármentesítés kérdése országos kérdés... Ezért halad a kormányzat az államosítás útján és ezért fogja megvalósítani az ármentesítő társulatok államosítását.”

Vas Zoltán kifejtette továbbá, hogy azért is államosítani kell, mert az elmúlt hetek eseményei megmutatták azt a felelőtlenséget, amely egyes társulatok működését jellemezte. Elmondta, hogy bejárta az árvíz sújtotta vidéket és olyan jeleneteket, olyan pusztulást látott, amelyek nem hagyhatták közömbösen. A Felső-Tiszán megnézte, mit csinálnak az ottani ármentesítő társulatok. Azt tapasztalta, hogy a Tisza-Szamosközi Ármentesítő Társulat 20 éve nem élvez autonómiát, hanem miniszteri biztos irányítása alatt áll, tehát az önkormányzat látszólagos volt. A társulat nem a töltések javításával és emelésével foglalkozott, hanem személyzetét 70 holdnyi gyümölcsösének a megmunkálására, öntözőművel való ellátására vette igénybe.

„Az építés- és közmunkaiügyi minisztérium 160 000 Ft-ot utalt ki a társulat részére töltésemelési munkálatokra. Az úgynevezett «Batár» töltésrészeket kellett volna megerősíteni, amelyek az országhatáron húzódnak. A társulat ennek a munkának az elhalasztását kérte, annak ellenére, hogy a pénz már az 1947. év őszén megvolt. A jelenlegi árvízvesztésről erről a töltésrészről indult ki.”

Ugyanakkor „A Tisza – Dunavölgyi Társulat kötelékébe tartozó tagtársulatok nevezetesebb adatairól készített kimutatások” szerint már 1941-ben az volt a helyzet, hogy a 37 Tisza-völgyi társulat évi zárszámadásában az államsegélyek a bevételek 46%-át képviselték. További 7,4%-ukat államkölcsönök és 3,8%-ot adóvisszatérítések fedezték. Az ártérado („ártéri járulék”) csupán 23,5%-kal szerepelt. A háború után teljes fizetőképességbe sodorta a társulatokat (TDT 1943) államosításuk tehát voltaképpen kész tény rögzített.

Vas Zoltán elmondta, hogy a Bereg vármegyei Vízsabályozó és Ármentesítő társulatnál megtartott vizsgálat még komolyabb megállapításokra jutott. A társulat saját bevételei még adminisztrációs költségeire sem voltak elegendők,

úgy, hogy az építés- és közmunkaiügyi minisztérium kölcsöneiből tartotta fenn magát, tehát ez a társulat is állami pénzből működött. Megállapítást nyert, hogy a védekezésre adott hiteleket nem az előirányzott célra használták fel. A hamis adatokat tartalmazó pénztárkönyvet Horváth Mihály igazgató-főmérnök igazolásával ellátott okmányokkal a valóságnak nem megfelelően vezették.

Vas Zoltán a következőkkel indokolta az állami vezetés lépését: „Kétségtelen, hogy amikor az ármentesítő társulatok megalakultak, ez az alakulás az önszervezés alapján történt, de az az idő, amikor a parasztság kénytelen volt az államtól elhagyatottan csak az önszervezésre támaszkodni, egyszer s mindenkorra elmúlt. A kormányzat számára az ármentesítés kérdése országos kérdés. Ezért halad a kormányzat az államosítás útján, és ezért fogja megvalósítani az ármentesítő társulatok államosítását. Nem az a fontos, hogy mi lesz az ármentesítő társulatokkal, mint jogi fogalmakkal, hanem hogy mi lesz az országgal és az ármentesítéssel. Lehetetlen, hogy Magyarországon a társulatokkal, a vízügyekkel több hivatal foglalkozzék. A kormányzat létre fog hozni egy olyan vízügyi szervezetet, amely a vízgazdálkodás minden kérdésével egységesen fog foglalkozni. Az, hogy a kormányzat a vízkérdést megoldja, éppen olyan fontos, mint ahogy gyárakat épít, vasutakat épít és így tovább. A vízgazdálkodást be kell építeni a hároméves terv gondolatába, mint országos programot.”

Vas Zoltán a következőkkel zárta hozzászólását a TDT 1948. február 7-i közgyűlésén: „A kormányzatnak és az egész magyarságnak nem az a fontos, hogy mi lesz az ármentesítő társulatokkal, mint jogi fogalmakkal, hanem az a fontos, hogy mi lesz az országgal és az ármentesítéssel... Azért is meg kell szüntetni a mai helyzetet és meg kell csinálni az államosítást, mert a víztársulatok mai rendszere az elmúlt nagybirtokrendszerre épült rá... A kormányzat létre fog hozni egy olyan vízügyi szervezetet, amely a vízgazdálkodás minden kérdésével egységesen fog foglalkozni.” (TDT jegyzőkönyv 1948, Fejér-Koltay 1992).

A társulatok felszámolása ezek után nem sokat várható magára. Az 1948. június 2-án kihirdették a Dinnyés-kormány³⁹ 1948. évi 6060. számú kormányrendeletét, amely a hazai vízügyek államosítását rendelte el, pontot tett az akkor már közel 140 esztendő óta tartó társulati mozgalom történetének végére. A kormányrendelet senki számára nem jelenthetett meglepetést azok után, hogy Vas Zoltán már a Tisza-Dunavölgyi Társulat februári közgyűlésén – mint az előzőekben idéztük is – bejelentette a kormányzat államosítási döntését.

1948. június 3-i számában vezető helyen tudósított az ármentesítő társulatok államosításáról – többek között – a Szabad Szó, a Nemzeti Parasztpárt központi napilapja és a Független Újság, a Független Kiszáraztatás, Földmunkás és Polgári Párt Hódmezővásárhelyen megjelenő napilapja.

„A vízügyi feladatok állami ellátásáról” szóló 6060. sz. kormányrendelet intézkedett az új Alkotmány által deklarált elv érvényesítéséről, a vizek köztulajdonba vételéről és az egységes vízügyi szolgálat megszervezéséről. Az 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) 6.§-a is megerősítette, hogy „A vizek a nép vagyónaként az állam tulajdonában vannak” (Dóka 2001).

³⁹ Dinnyés Lajos (1901-1961) Magyarország miniszterelnöke (1947. május 31.–1948. december 10.), a Független Kiszáraztatás politikusa. 1931-től képviselő, ideiglenes nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. 1947 márciusában a honvédelmi tárca élére került. Nagy Ferenc lemondása után lett miniszterelnök. A kormányt öt párt koalíciója alkotta: Független Kiszáraztatás, Magyar Kommunista Párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt, Független Kiszáraztatás-, Földmunkás- és Polgári Párt. Miniszterelnöksége idején került sor a kékcédulás választásokra (1947. augusztus 31.), államosították a 100 főnél többet foglalkoztató üzemeket, megalakult a Magyar Dolgozók Pártja (1948. június 12.), elkezdődött a mezőgazdaság kollektivizálása, és az első koncepciók is ebben az időben folytak (Wikipedia.hu).

29. kép. Dinnyés Lajos miniszterelnök

A kormányrendelet értelmében létrehozott főhatóság, a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt álló az Országos Vízgazdálkodási Hivatal és a neki alárendelt vízügyi körzetek 1949. január 1-vel kezdték meg működésüket. A rendelet egyúttal megszüntette a helyi vízi érdekek érvényesítésére közel másfél évszázada szervezett ármentesítő és vízszabályozó társulatokat és azok központi szervezetét a Tisza-Dunavölgyi Társulatot.

A rendelkezés része volt annak a folyamatnak, melynek során az ország termelőkapacitása, nyersanyagbázisa, infrastruktúrája is állami kezelésbe került.

A vízügyi feladatok állami ellátásáról és a vízügyi igazgatás átszervezéséről szóló kormányrendelet kimondta, hogy az állam addigi feladatain kívül gondoskodik a mezőgazdasági termelés fejlesztését szolgáló tervszerű vízgazdálkodásról, ennek keretében az öntöző vizek beszerzéséről és szétosztásáról; az árvíz- és belvízvédelemről; az állami kezelés alatt nem álló folyók, patakok s egyéb vízfolyások kártételeinek elhárítását célzó és közérdekből is szükséges vízszabályozási, partvédelmi és más nemű vízmunkálatokról; a vízhasználatra addig alakult társulatok által végzett vízmunkálatokról; a közérdekű vízierőművek és a mesterséges víziutak építéséről és fenntartásáról.

A rendelet szerint a földművelésügyi miniszter e feladatokat a létesítendő Országos Vízgazdálkodási Hivatal (OVGH) útján látja el. Az OVGH felállításáról szóló fejezet előírta a Hivatal szervezeti felépítéséről, működési rendjéről, a költségek fedezéséről, valamint a felügyeletéről. Önálló fejezet foglalkozott a vízi társulatok államosításából fakadó teendőkkel. Kimondta, hogy a megszüntült társulatok vagyona – minden térítés nélkül – az államra száll, s egyúttal rendelkezett a társulati alkalmazottak felülvizsgálatáról, s állami szolgálatba vételéről, valamint az Árvízvédelmi Készenléti Szervezet létesítéséről. (Ezt a következő évben külön rendelet szabályozta.)

30. kép. Magyar Közlöny 1948. június 2.

A magyar köztársaság kormányának 6.060/1948. Korm. számú rendelete a vízügyi feladatok állami ellátásáról és a vízügyi igazgatás átszervezéséről szól. A Kormányrendeletet Dinnyés Lajos miniszterelnök írta alá 1948. május 28-án és a kihirdetésének napján, 1948. június 2-án lépett hatályba (Közlöny 1948.06.02.) A kormányrendelet hat fejezetből állt:

- I. A vízügyek állami ellátása.
- II. Az Országos Vízgazdálkodási Hivatal felállítása⁴⁰.
- III. A vízitársulatok államosításából folyó rendelkezések.
- IV. Árvédelmi készenléti szervezet létesítése.
- V. A megszüntült vízitársulatok kötelékébe tartozott alkalmazottak állami szolgálatba való átvétele.
- VI. Vegyes és hatálybaléptetéssel kapcsolatos rendelkezések.

E kormányrendelet alapján az addig különféle regionális érdekből végzett munkálatok egységes, kizárólagos állami irányítás alá kerültek. Ez volt az államosítási alaprendelet, amelyet számos más, a vízügyi terület minden részére kiterjedő további részletes szabályozás követett. Történetileg részét képezte annak a folyamatnak, amely a legnagyobb pénzügyi területek és iparvállalatok államosításával indult az előző években, majd a összes pénzügyi területek, közép- és kisüzemek, a nagy- és kis-kereskedelem csaknem teljes állami tulajdonba, vagy kezelésbe vételét jelentette.

⁴⁰ Az Országos Vízgazdálkodási Hivatal (OVGH) élén a köztársasági elnök által kinevezett elnök és két főtitkár állt. Az elnök állását egyelőre nem töltötték be a főtitkári feladatokat *Domány György*, a műszaki főtitkári teendőket *Mosonyi Emil* (a korábbi Vízerőügyi és Folyócsatornázási Hivatal korábbi vezetője látta el. A hivatal hét szervezeti egységre tagolódott. A vízügyi igazgatás területi szervei 1948 augusztusától a vízgazdálkodási körzetek lettek – tíz ilyen körzetet szerveztek (Budapest, Győr, Szombathely, Székesfehérvár, Pécs, Miskolc, Debrecen, Szolnok, Szeged, Gyula). 1949 decemberében, majd 1950 májusában az OVGH-t újra meg újra átszervezték. Az 1951-1953 közti időszak a vízügyi igazgatás történetének legnehezebb periódusa volt. Végül 1953. október 1-jén megkezdte működését az Országos Vízügyi Főigazgatóság (OVF) és a területi munkát végző 11 (1955. január 1-től 12) vízügyi igazgatóság. Az egységes vízügyi szervezet alapvető struktúrája 75 éve változatlan (*Dóka*, 2001).

A 12.580/1948. Korm. sz. rendelet az árvíz- és belvízvédekezés körébe tartozó összes hatósági jogkört az ország egész területén az ár- és belvízvédelmi készültség beálltától annak megszűnéséig az országos árvízvédelmi kormánybiztos kezébe tette.

Ami az egykori vízkárelhárítási kulcsszervezeteket, a víztársulatokat illeti, csaknem tíz évet kellett arra várni, hogy a politikai döntéshozók számára is bebizonyosodjon, az állam nem képes a vízgazdálkodással kapcsolatos valamennyi feladatát maradéktalanul ellátni. Különösen így volt ez a helyi érdekeltségű vízimunkák tekintetében. Így azután más tartalommal és egészen más tulajdonviszonyok alapján, a vízgazdálkodási társulatok alakításáról szóló 1957. évi 48. számú tör-

vényerejű rendelettel a társulatokat újrászervezték, s bizonyos területi vízgazdálkodási feladatokat ismét érdekeltségi alapon végeztek el. Ezek között azonban már nem szerepelt az árvédekezés helyi végrehajtása, s a belvizek eltávolításában is csak korlátozott feladatot kaptak (*Fejér* 2001). A kormány 19/1958. sz. rendelete foglalkozott ennek a törvényerejű rendeletnek a végrehajtásával. A feladatok tisztázása érdekében a társulatok 1958. március 18-án megtartották első országos tanácskozásukat.

A társulati mozgalom újjászületett.

13. Az árvíz értékelése a védelmi rendszer és szervezet fejlesztése szempontjából

A Felső-Tiszán 1947–48 fordulóján végigsöpört árvíz a század addigi legnagyobb ilyen katasztrófája volt azon a vidéken. A becsült átlagos fajlagos kár — akkori forint értékben — 1190 Ft/hold (208 ezer Ft/km²) szántó és 360 Ft/hold (62,5 ezer Ft/km²) a rét-legelők esetében. A mezőgazdasági kár összegét Babos (1953) több mint 40 millió Ft-ra becsülte. Ehhez járult hozzá a 661 öszszedőlt, vagy súlyosan megrongálódott épület, a tönkrement utak, az összeomlott vagy megsérült számos híd miatt — az akkori becslés szerint — további 20–30 millió Ft kár. Ezzel szemben a magassági és keresztmetszeti hiányos töltéseknek olyan mértékű megerősítése, amely még a kivételesen magas árvizeknek a kivédését is lehetővé tette volna, már 16 millió Ft-ból fedezhető lett volna (*Babos* 1953, *Ihrig* 1953).

Hasonló következtetésre jutott *Szent-Iványi* (1948) is közvetlenül az árvíz levonulása után: „... a bekövetkezett árvíz szomorúan igazolta a folyammérnöki ügyszertály és Tisza-Dunavölgyi Társulat álláspontját, amely szerint az árvízvédelmi munkák feltétlenül nagyobb mértékben dotálandók, hogy a termelésnek minél nagyobb biztonságot tudjunk nyújtani. A társulatok az 5 éves tervükbe felvették a szükséges munkálatokat. A Tisza-Szamosközi Társulat 81 650 m³ földmunkát 713 470 Ft költséggel, a Bereg megyei 259 530 m³ földmunkát 2 448 365 Ft költséggel. Tehát a két társulat árvízbiztonságát mintegy 3 millió forinttal helyre lehetett volna állítani, ezzel szemben csak az átszakadások sürgős helyreállítása 1 millió Ft-ba került és az ingatlanokban, ingóságokban okozott kár ennek az összegnek legalább a tízszerese volt.”

E megállapítások ma is érvényes tanulságokat jelentenek.

A vízügyi szolgálat ekkor ismét felmérte a teendőket az árvédelmi berendezések szükséges fejlesztése terén, azonban az ország anyagi eszközei — elsősorban a feszített iparosítási program miatt — sokáig nem tették lehetővé a fennálló hiányok megszüntetését. (*Babos* 1953, *Ihrig* 1953). Így történhetett, hogy az 1950-es években bekövetkező árvizek ismét súlyos pusztításokat okoztak.

1954 júniusában az addig legmagasabb dunai jégmentes árvíz a Szigetközben négy töltésszakadást okozott és 21 900 ha termő- területet öntött el. A tenyészidőben bekövetkezett árvíznél a fajlagos kár 16 200 Ft/ha volt. 1956 februárjában és márciusában a Dunán ismételtén jégtorlaszok keletkeztek, s bár a felső és középső Dunán a védeke-

zés eredményes volt, az alsóbb szakaszokon a gátak koránján több km hosszúságban átbukó víz 52 helyen okozott töltésszakadást és 74 700 ha védett árterületet borított el. Az árvíz 11 községet teljesen, 28-at pedig részlegesen öntött. (*Ihrig* 1973)

A Tisza vízrendszerében működött ármentesítő társulatok eredményességét, az érdekeltség anyagi áldozatának nagyságát sajnos nem tudjuk megállapítani, de a 19. század közepe óta folytatott védmű építési munkálatok „eredményeként megrikkultak a gátszakadások, ill. csökkent a mégis előfordult szakadásokon és a korábban biztonságot nyújtó magaspartokon át elöntött területek nagysága. ...Amíg az 1851-1900 közötti fél-század folyamán 130 tiszai gátszakadás és 35-nél több magasparti átömlés volt, és 11 alkalommal öntött el a folyó 50 ezer hektárt (500 km²) meghaladó területet, századunk első feléből 16 tiszai gátszakadást tartunk nyilván (közülük 6 idegen területen volt), és — az 1947. évi árvizet kivéve — csupán kétszer közelítette meg az elárasztás a 9 ezer hektárt. (Ebből is az egyik eset 1919-ben volt, amikor a Tisza mentén hadműveletek folytak.)” (*Lászlóffy* 1982).

Az 1947. évi szilveszteri árvíz okait és tanulságait elemezve *Becker* (1948) – többek között — szükségesnek látta, hogy diplomáciai úton szorgalmazni kell a Bátor-torkolatánál még hiányzó töltésnek és zsilipnek a megépítését. Javasolta továbbá ezen a Tisza-szakaszon a Kárpát-Ukrajnával közösen megtervezendő és végrehajtandó egységes mederrendezést a folyó természetének megfelelő vonalazású művekkel. Végül felvetette egy, a korábbi CRED-hez hasonló szervezet és a hozzá tartozó műszaki vegyes bizottságok életre hívását.

Az árvíz tapasztalatai tehát siettették a határvízi együttműködés felújítását. A második világháború alatt és azt követően az árvízi biztonságot szolgáló munkálatok egymástól függetlenül folytak. Magyar kezdeményezésre, 1950. május 29–június 9. között Ungváron került sor a két fél kormányküldöttségeinek tárgyalására, amelynek eredményeképpen megkötötték Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya között a magyar-szovjet határon, a Tisza folyó vidékén, az árvízkarok megakadályozására és a vízlefolyási viszonyok szabályozására irányuló intézkedésekről szóló egyezményt. Ennek szerves folytatása a ma hatályos magyar-ukrán határvízi vízgazdálkodási együttműködés és egyezmény (*Szlávik-Buzás-IIIés-Tarnóy* 1997).

Érdeemes visszaidézni a Tisza-Dunavölgyi Társulat miniszteri biztosának (Szent-Iványi 1948) jelentését, melyben megállapítja, „hogy a határon túl milyen munkák építése maradt el s hogy ennek következtében a Társulat árterének árvízvédelmi biztonsága elsősorban a határokon kívüli tényezők függvénye. Ezért szükségesnek tartja, vagy a határon túl még szükséges árvédelmi művek megépítését, vagy ha erre mód nincs, úgy akkor a saját területen lévő ideiglenes mű véglegessé való átépítését. A Társulat vezetősége tehát még az esetleges rendkívüli körülmények találkozásánál feltételezett árvízveszélyre is gondolt, javaslati azonban a rendkívüli nemzetközi helyzet és a pénzihiány

egész Tiszára) új mértékadó árvízszintet állapított meg, amit 40.083/1949.III.OVgH. szám alatt közölt.

Ez az árvízszint Tiszabecsnél 77 cm-rel, Tivadarnál 47 cm-rel magasabb a ténylegesen észlelt 573 cm-es, illetve 848 cm-es tetőző vízállásnál. A számított új mértékadó árvízszint Tiszabecsnél 115 cm-rel magasabb az addig mértékadó 1933-as, Tivadarnál 151 cm-rel magasabb az addig mértékadó 1869-es vízállásnál. Vásárosnaménynél az emelkedés 23 cm, az 1888-as addigi mértékadó vízállás fölött (3. táblázat).

Vízmérce	1947-ig mértékadó	1947/48-ban észlelt	1947/48 utáni mértékadó
Tiszabecs	535 (1933)	573	650
Tivadar	744 (1869)	848	895
Vásárosnamény	900 (1888)		923

3. táblázat. Az 1947/48-as árvíz nyomán számított új mértékadó árvízszintek összevetése a korábbi mértékadó árvízszintekkel és az 1947/48-as észlelt maximumokkal (cm) (Sík-Dabolcsi 1957).

miatt nem kerülhettek kivitelezésre. ... Mindezekből az árvízvédelmi albizottság azt a következtetést vonta le, hogy a Társulat vezetősége nem csak az 1947. december 30-i árvíz elleni védelem előkészítésére, valamint a védekezés vezetésére tett meg mindent a legnagyobb gondossággal és körültekintéssel, hanem igyekezett megfelelő műszaki körültekintéssel a Társulat általános árvízvédelmi helyzetét a rendelkezésre álló lehetőségek korlátain belül előkészíteni és biztosítani.”

A számított árvízszint Tiszavid-Tiszakerecsény között a 676,3 km-es folyósodornál, a 62,0 km-es töltésszelvényénél éri el a régi mértékadó árvízszintet

A fejlesztésekkel egyidőben felvetődött a tiszabecs-vásárosnaményi szakaszon az új mértékadó árvízszint megállapításának a szükségessége. Ugyanis az országhatár felett, szovjet területen levő nyílt ártereket 1953-ig bevédtek és ezért az árvízszintek emelkedésével kellett számolni (Ihrig 1953). Az 1950-es évek elején a Szovjetunió kiépítette a jobb parti nagyszőlős-tiszaúj-laki (Vinogradov-Vilok) öblözet töltéseit is, amivel a Tisza-völgy ármentesítésének kerekén 200 éves időszaka lezárult (Lászlóffy 1982).

Az ötven évvel ezelőtt történtek tanulságul szolgálnak a jelen generációnak is. Magyarország jelentős része, de különösen a Tisza völgyének népe, továbbra is ki van téve az árvíz veszélyeinek. Annak, hogy az egykori ártéren ma mezőgazdasági termelés, ipari tevékenység folytatható, az az ára, hogy az ár- és belvízvédelmet, a megelőzéssel kapcsolatos műszaki feladatokat mindenkor becsületesen el kell végezni. Nem szabad sajnálni a „békeidőben” erre fordított forintokat, mert a késlekedésnek, nemtörődömségnek soha nem egy-egy ember, de az egész közösség láthatja kárát. Ne feledjük, árvizek mindig voltak és lesznek a jövőben is.

Az 1947 szilveszteri felső-tiszai árvíz hatására — az elkövetkező szárazabb időjárási periódus ellenére — a szakmai figyelem középpontjába került az árvízvédelem — és azon belül is a tiszai védműrendszer — fejlesztésének kérdése (Babos 1953, Ihrig 1953). A Tisza hazai legfelső szakaszán, Tiszabecs és Vásárosnamény között, valamint ennek a szakasznak a mellékvizei mentén, az 1947/48. évi árvíz tapasztalatai alapján jelentékeny fejlesztő munka kezdődött el, mely — Babos Zoltánnak a II. világháborút követően, az árvízvédelem tárgykörében első ízben publikált átfogó elemzése szerint (Babos 1953)— 1953-ra jórészt már el is készült.

Még 1948-ban az Országos Vízgazdálkodási Hivatal (OVgH) vízrajzi osztálya a rögzített 1947/48-as árvízszint és tiszabecs-uszakai szakadásokon elfolyt vízmennyiség figyelembevételével (a tivadari szakadás a tetőzés idején következett be!) a Felső-Tiszára (de ezzel egyidőben az

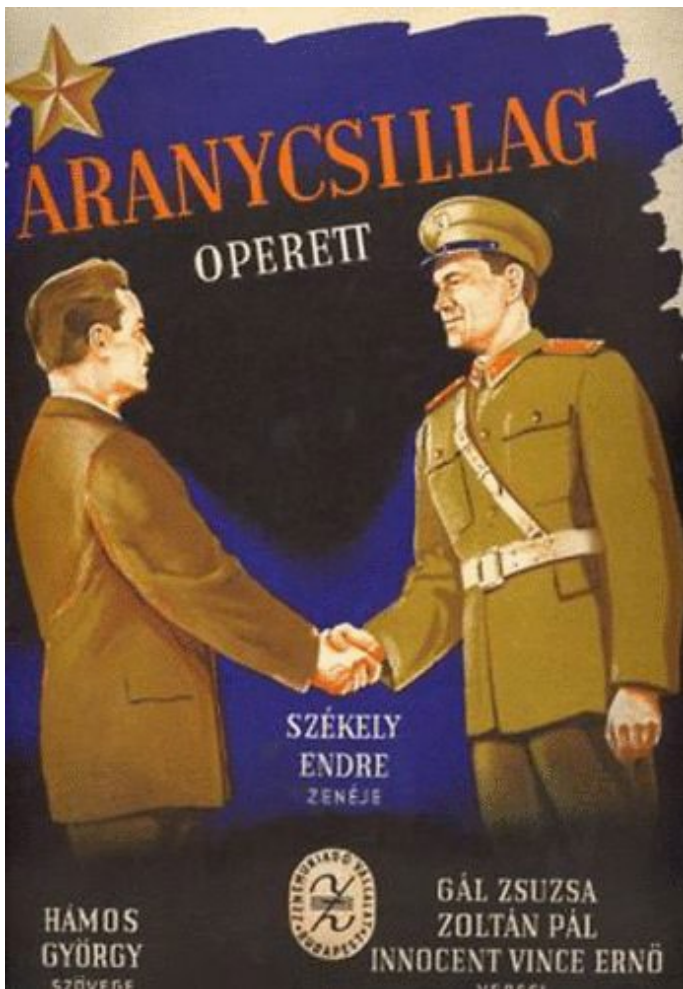
14. Az árvíz az operett színpadon

A klasszikus bécsi-magyar nagyoperett születése óta virágkorát élte, még a két világháború sem ártott neki. És az új rendszer éppen ezt, az apolitikusságot nem bocsátotta meg az operettnek! Olyan támadásban volt része a műfajnak, amely még abban az időben is ritkaságszámba ment. A Magyar Nemzet az operettet „okád-nivaló pornográfiának” minősítette... Csupán a közönség tartott ki mellette, elsősorban azért, mert Honthy Hanna, Latabár Kálmán és társaik produkcióján jól szórakozott. Csak úgy eltörölni az operettet nem lehetett, át kellett hát „nevelni”, ahogy akkoriban szokás volt.

akkorra államosított színházakban. A színházi emberek ezért „előre menekültek”: új műfajt alkottak, s ez az úgynevezett „szocialista operett” lett.

A Fővárosi Operettszínház 1950. november 3-án mutatta be az „Aranycsillag” című „szocialista operettet” (Kaján 2005). Ez a darab műfajának elsőszülötte volt Magyarországon. A librettó alapjául egy megtörtént esemény szolgált, ugyanis a darab árvízi védekezésen játszódik, az 1947 szilveszteri felső-tiszai, tivadari gátszakadás alkalmával, amikor egy kis Tisza-menti falu gátjain vívja meg harcát az új rend az „ellenséggel”. Hófehér és éjfékete jellemek küzdelmét kísérhetjük végig – ma már ritkán olvashatunk ilyen ostobaságokat...

A példa, a minta a hazánkba is eljutott szovjet operett volt, a „Szabad szél”, a „Dohányon vett kapitány” és társai, amelyeket 1950-ben már országszerte játszották az

31. kép. Aranycsillag szórólap
(Forrás: Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

Az „Aranycsillag” története egyszerű⁴¹: a beszédes nevű Tisza-menti falucska, Újfalú felé közeledik a villanyvezeték, de a munkások késésben vannak. Közben kora tavaszi áradás fenyeget, a felső vidékekről megindul a jég. A népi demokrácia hadsereg – mely épp a kultúrházban ad zenés-táncos műsort – kapóra jön mind az árvízvédekezésben, mind pedig a falu villamosításában. Az aljas ellenség persze kíméletlen nemzetrontó, s önmagát meg nem tagadva, semmitől vissza nem riadva át akarja vágni az árvízvédelmi gátat, hogy pusztuljon el az izmosodó „téeszcsé” vetése- vagyona. Ezt természetesen az éber kommunisták megakadályozzák, s a borzalmas jégtorlaszt felrobbantva az árvízet sikerül vezetésükkel levezetni. A megpróbáltatások alatt szerelmek is szövődnek, s a kötelező happy end sem marad el, ami a szocialista operettben természetesen kettős, hiszen a szerelmesek megtalálják magánéletük boldogságát és a faluban is kigyullad a fény...

A darab nyitóképeiben az egyik munkás az 1947/48-as tél nagy árvízét idézi fel: „Nem szeretem ezt a gyors meleget. Áll még a jég a folyón, a hegyeken meg a hó. Ha hirtelen jön az olvadás, könnyen meglephet a folyón. Mint esztendeje is. Az aztán a veszedelem.”

Szavait a cselekmény híven követi, a második színben már jön is az árvíz: „Most jött a parancs, árvízvédelmi készültséget

rendeltek el. Az egész megyei szakaszon. Komoly a helyzet. A gyors melegtől megindult a jég, másutt meg összetörlődik. Pillanat alatt ott kell teremnünk, ahol baj támad...” – mondja a demokratikus hadsereg ezredese. A politikai tiszt pedig még hozzá is teszi: „Most a víz az ellenség. Ez is harc... A készültség titok. Minek a riadalom, hogy már a honvédséget is mozgósították? Ez csak zavarná a munkát és az ellenséget segítené, aki a saját malmára hajtaná még az árvizet is!”

Közben persze építő, pártszerű viták is zajlanak, mindenki okulására. Kerekes István, a demokratikus hadsereg honvéd-tisztiskolása (ő a bonviván) és Kovács Juli, Újfalú tszcs elnöke (a primadonna, s így természetesen szerelmesek) arról vitatkoznak össze, hogy hol kell védeni a gátat. Juli szerint „először a tszcs földje mentén kell megerősíteni a töltést”, ám az ideológiailag képzetesebb tisztinövendék ellentmond: „Ott kell erősíteni, ahol a leggyengébb. Ahol legjobban töri a jég, bárhol is van... Ott a helyünk, ahol a legnagyobb a veszedelem.” Juli: „A kulákok földjét is védenéd?” István: „A falut, Juli. A földet. A nemzeti vagyont.” – hangzik a drámai párbeszéd...

A légyott közbeni ideológiai továbbképzést kihasználva az „ellenség” (a disszidált grófok sorsára hagyott társalkodónője, egy nyugalmazott horthysta katonatiszt, a kulák, felesége és fia) a folyó fenyegetését kihasználva a kastély toronyszobájában az új rend tönkretételére szövetkeznek: át akarják vágni a gátat... Mindannyian viselik a letűnt kor undorító attribútumait: kapzsis, babonások, a szellemek imádói – és főként alkoholisták. A falu borbélyja (a táncos komikus) kihallgatja társaságot és elrohan, hogy megakadályozza a gáztettet. Bár rálőnek és megsebesül, de sikerrel jár: a gát megmenekül, a gazembereket pedig elfogják...

Közben a hadsereg és a pártszervezetek a védelmet is szervezik, mert az árvízveszély egyre nő..., de a gyors és szakszerű intézkedések nem maradnak el. Amikor a katonák által védett szakaszhoz érkezik a jég, megakad és csónakkal a jégtorlaszhoz férkőzve (!) azt fel kell robbantani. Ez a darab csúcspontja: „Önkéntes jelentkezőket kérünk. Ki vállalkozik?” – szól a politikai tiszt szava. István és Juli abban a pillanatban előteremnek, a többiek pedig tódulnak utánuk... A sikeres árvízvédekezés után villany gyűl a faluban és a szerelmesek is egymáséi lesznek...

Látható, hogy az árvíz csak apropó volt az új népi demokrácia legfőbb ereje, a néphadsereg-munkás-paraszt szövetség hirdetéséhez, a minden zugban megbúvó ellenség leleplezéséhez, a Párt szólaimainak felmondásához. Nem véletlen, hogy a mű címe sem az árvízhez, hanem a hő katonák parolijához⁴² kapcsolódik...

Az első magyar „szocialista operettet” a Fővárosi Operettszínház kiemelt szereposztásban játszotta. A rendező Apáthy Imre⁴³, a színház főrendezője volt. A négyórás darab főbb szerepeiben játszott Zentai Anna (Kovács Juli, a tszcs elnöke), Homm Pál (Kerekes István, tisztiskolás), Keleti László (András bácsi, az öreg harangozó), Mezei Mária (Hofberg Viola, társalkodónő), Petress Zsuzsa (Zsuzsi, traktoroslány) és Latabár Kálmán (Hoska borbély).

Az Aranycsillag zenéjét Székely Endre⁴⁴ szerezte, szövegét Hámos György⁴⁵ írta. A szerzőket és az Operettszínház társulatát 1951-ben Kossuth-díjjal tüntették ki.

⁴¹ A darab kézírata az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (OSZMI) Dokumentációs Tárában található.

⁴² Paroli: katonai jelzés az egyenruha hájtókéjén; meghatározott alakú szövettarab, amelynek színe a katona hovatartozását (csapatstétét, fegyvernemét) jelöli.

⁴³ Apáthy Imre (1909-1960), színész és rendező, a Fővárosi Operettszínház főrendezője.

⁴⁴ Székely Endre zeneszerző, karnagy (1912-1989), a hivatalos zeneélet meghatározó személyisége volt: 1948-tól a kórusélet központosítására létrehozott Bartók Béla Szövetségben, 1949 és 1951 között pedig a Magyar Zeneművészek Szövetsége főtítkáráként töltött be vezető szerepet. A darab bemutatásakor a Magyar Rádió kórusának vezetője volt (Bozó 2012).

⁴⁵ Hámos György író, szerkesztő (1910-1976). 1932-ben jogtudományi doktori oklevelet szerzett, majd újságíróként dolgozott. 1945-53 között (a darab bemutatásának időszakában) a rendőrség hivatalos állományának tagja volt. Igazán ismertté e katonai témájú operettje révén vált. (1956-ban képregényként is megjelent!) 1952-ben – Gáspár Endrével együtt – lefordította Dunajevszkij Szabad szél c. operettjét. 1953-tól újságíróként, íróként működött. Íróként elsősorban népszerű humorreszek és szatírák szerzője, valamint számos vígjáték forgató-könyvét írta és szerkesztette. Művei közül talán a legismertebb a Mici néni két élete (1962), amely egy valamikori operettprimadonna – Hamvay Mici – mulatságos kalandjait meséli el. A kisregényből népszerű film is készült, Kiss Manyi és Páger Antal főszereplésével (a forgatókönyvet szintén Hámos György írta, valamint évtizedekkel később több színház is sikerrel játszotta a mű vígjáték-változatát) (Filmvilág 1976, Keresztury 1976).

FŐVÁROSI
OPERETT SZÍNHÁZ

VI., Nagymező-utca 17. Iroda: 120-472 Jegypénztári telefon: 120-535.

Minden este (péntek esték kivételével) 7 órakor

ARANYCSILLAG

Operett 3 felvonásban, 8 képben.

Szövegíró: Háyos György, Zeneje szerzője: Sukolyi Endre, Vígjáték: Háyos György, Gyűjtemény: Zoltán Pál.
Vígjáték: Várszky László. Díszlettervező: Fülöp Zoltán.

SZEREPOSZTÁS:

Károly László	Háyos Pál	Lakócsanakasszony	Bájos István
Kovács János	Zentai Anna	Pálfi István	Bécs Gyula f. h.
Zsuzsi	Pécsy Zsuzsa	Balogh	Bécs György
Hudák Lajos, helyettes	Lakócsy Kálmán	Hérik	Háyos János f. h.
	Kovács János	Hérik	Háyos János f. h.
	Mészáros István	Hérik	Háyos János f. h.
Hudák János	Mészáros István	Hérik	Háyos János f. h.
Csodás, utasgondnoki asszony	Háyos György	Hérik	Háyos János f. h.
A karácsony	Kovács János	Hérik	Háyos János f. h.
Lili, személynagy	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
Tudós István, kábel	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
Mari, a falu négy	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
Károly, a fia	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
András István, kábel	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
Órnagy	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
Kati	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
Pálfi István	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
Hudák István, vendég	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
Hudák István	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
A kovács	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.
A kovács	Háyos István	Hérik	Háyos János f. h.

Helyettesítők: Háyos István, Pécsy Zsuzsa.

A színház előadásai népszerűek, sokakat, párosokat, vendégeket a fővárosban.

Koreográfus: Háyos Anna

November havi hírteli előadások:

November 8. péntek	Paraszi	November 18. szombat	N. K. O. XIV.
9. szombat	Lakócsy István és Székely	19. vasárnap	N. K. O. XV.
10. vasárnap	Pécsy Zsuzsa és Székely	20. hétfő	Széchenyi és Pécsy
11. kedd	Károly és Székely	21. szerda	Jakab és Székely
12. szerda	Károly és Székely	22. csütörtök	Károly és Székely
13. csütörtök	Pécsy Zsuzsa és Székely	23. péntek	N. K. O. VI.
14. péntek	N. K. O. VII.	24. szombat	N. K. O. VII.
15. szombat	N. K. O. VI.	25. vasárnap	N. K. O. IX.
16. vasárnap	N. K. O. X.		

December havi hírteli előadások:

December 3. kedd	O. V. O. P. I.	December 13. hétfő	Széchenyi és Pécsy
4. szerda	Tudós István és Székely	14. kedd	Háyos István és Pécsy
5. csütörtök	N. K. O. VII.	15. szerda	Széchenyi
6. péntek	N. K. O. I.	16. csütörtök	Bécsy és Székely
7. szombat	O. V. O. P. II.	17. péntek	Csodás
8. vasárnap	N. K. O. VIII.	18. szombat	N. K. O. XIII.
9. hétfő	Tudós István	19. vasárnap	Jakab

Feladvány kiadó: Dobó Béla Kiadóiroda 507389 — Pécsy Zsuzsa V. 5p. Fel. vez.: Horváth J.

33. kép. Megmenekült a falu és még a villany is kigyulladt!
(Forrás: Magyar Fotó)

kes volt a Színház és Filmművészet c. szaklap is. A mű nagy erényeként állapítja meg, hogy „Először lép magyar operettszínházra olyan katona, aki népének hú fia, nem dzsentri botrányhős, nem ütődött újonc, nem részeges őrmester.” (Sebestyén 1950)

Az Aranycsillagot Fővárosi Operettszínház után 1950–1951-ben szinte valamennyi vidéki színházban bemutatták: Miskolci Állami Nemzeti Színház (1950. december 23.) Kecskeméti Katona József Színház (1951. január 9.) Dunántúli Népszínház (1951. január 18.) Szegedi Nemzeti Színház (1951. február 24.) Debreceni Csokonai Színház (1951. március 24.) Pécsi Nemzeti Színház (1951. április 4.) Győri Kisfaludy Színház (1951. szeptember 20.) A Faluszínház⁴⁶ 1951-től a kis falvakba is elvitte az „Aranycsillagot”. 1951 tavaszától az „Aranycsillagot” Csehszlovákiában is játszották: Pozsonyban, Ostravában, majd Prágában.

32. kép. Aranycsillag szereposztás a Fővárosi Operettszínházban
(Forrás: Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

A kritika nagy lelkesedéssel fogadta az új magyar művet. A Magyar Nemzet „sz-m” szignójú szerzője így ír: „...Amit a honvédek szóval és tettel kimondanak ebben a darabban: »A dolgozó népet szolgálom« ugyanazt teszi az operett is: a dolgozó népet szolgálja, mert ... a nép szívének közepébe plántálja a néphadsereget, megmutatva tiszta erkölcsét és fénylő bátorságát, kemény, népi öntudatát” (Magyar Nemzet 1950). Hasonlóan lel-

Nem ismert, hogy az „Aranycsillag” összesen hány előadást élt meg. Az viszont igen, hogy az előadásról a Fővárosi Operettszínházban 1951. január 27-én tartott szakmai vitára a 87. ottani előadást követően került sor.

Az „Aranycsillag” is megtapasztalta, hogy a dicsőség múlandó: Sztálin halálával és Rákosi (első) bukásával elvesztette legfőbb támaszát. A szabadabb légkör már nem tekintette rothadt posványoknak a klasszikus operettet és a tetszhalott feltámadása azonnalmód eltűntette a színről az új idők pártos darabjait, így az „Aranycsillagot” is.

15. Összefoglalás

Hetvenöt esztendővel ezelőtt, 1947. december 30-án egy hirtelen jött tiszai árvíz még a határon túl átszakította a folyó bal parti gátját és a kitört víz meghágyva és átszakítva az országhatáron lévő Batár-patak töltését december 31-én, szerda hajnalban elöntötte Uszka, Tiszabecs, Milota és Magosliget községeket. A kiömlött és magyar területet elárasztó több mint 70 millió m³ víz ellenére az intenzív áradás tovább folytatódott. A folyó Tivadar térségében csak szilveszter éjszaka tetőzött, és december 31-én az éjfél előtti órákban egy 100 m-es meghágást követően, annak teljes szelvényében robbanásszerűen átszakadt.

Január 1-7 között a Tisza jobb parti öblözetéből magyar részen összesen 156 km² került víz alá. Január 6-án a

víz áttört szovjet területre, ott is jelentős elöntéseket okozva. Az elöntött községek közül legtöbbet szenvedett Tivadar, Gulács, Tákos, Jánd, Gergelyi községek belsősege. Ezekben a községekben védekezésre nem is gondolhattak. A mentési munkálatokat a rendőrség és a katonaság végezte ladikkokkal. Három hét alatt négy árhullám követte egymást.

Az 1947 decemberi árvíz bekövetkezésének legfontosabb oka a rendkívüli időjárási viszonyokban és az időjárási tényezőknek a Felső-Tiszán addig soha elő nem fordult találkozásában keresendő.

A tivadai szakadás elzárása az első árhullám után megindult, de a második és harmadik árhullám az építést

⁴⁶ Az Állami Faluszínház 1951-ben alakult budapesti székhellyel (1955-től Állami Déryné Színház).

erősen akadályozta, eredményes munkát végezni nem lehetett. Az átszakadt töltések elhúzódó helyreállítása miatt az újabb és újabb árhullámok ismét kiöntöttek, hatalmas pusztítást okozva. Az elöntött terület a Tisza jobb parti belvízöblözetben 178 km²-re nőtt. 15 község belsőségének védelmére az első és a harmadik árhullám között mintegy 58 km körgát épült.

Az érintett területeken teljesen összedőlt 631 lakóház és teljesen lakhatatlanná vált 682. Az összedőlt, vagy használhatatlanná vált melléképületek száma 1 399. Az állatállományban is igen súlyos kár mutatkozott. A beregi társulat hidjai közül a víz 11-et részben elvitt. Az állami és törvényhatósági hidak közül kettő 3-3 nyílású boltozott kőhid beomlott. A rendelkezésre álló dokumentumok szerint az árvízkatasztrófának három halálos áldozata volt. A hajléktalanná vált lakosság elhelyezése és étellemezése, a megsemmisült lakó- és gazdasági épületek helyreállítása igen nagy feladat elé állította a közigazgatásági hatóságot, az egyes szakigazgatási vármegyei hivatalokat, az állami szerveket.

A megsérült árvízvédelmi művek ideiglenes helyreállítása 1947 tavaszán, végleges helyreállítása 1948. év folyamán megtörtént. A Földművelésügyi Minisztérium (FM) Vízügyi Műszaki Kistanácsa alaposan megvizsgálta az árvízkatasztrófa okait és a helyreállítás műszaki megoldását. A tanulmányban ezt részletesen bemutatjuk. Gyors, jól szervezett hazai és nemzetközi összefogás valósult meg az árvízkárosultak megsegítésére.

Az 1947/48-as beregi árvízkatasztrófa okai között minden bizonnyal jelentős szerepet játszott az is, hogy az 1918-1948 közötti három évtizedben a Felső-Tisza vízgyűjtőjének államisági helyzete, politikai hovatartozása többször is változott és ezek a változások jelentősen kihatottak az árvízvédelmi művek fenntartásáért, fejlesztéséért felelős intézmények szervezeti struktúrájára, személyi állományára. A trianoni békeszerződés gyökeresen változtatta meg az ország vízrajzi helyzetét, s ezzel együtt a vízgazdálkodási társulatok struktúráját. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés alapján meghúzott országhatároknak megfelelően végre kellett hajtani a társulatok terület- és vagyonmegosztását, dönteni kellett a vezetők és alkalmazottak munkajogi kérdéseiről, meg kellett osztani az irat- és tervanyagokat. Mindez rendkívül összetett, sokrétű feladat volt.

Az ország belső életében a vízügyeket is érintő alapvető változásokat 1945-ben a tulajdonviszonyok átalakulása jelentette. 1945. március 17-én kihirdették a kormányrendeletét a földreformról, majd azt törvénybe iktatták. Ezzel a megszüntetett nagybirtokok területén lévő vízrendezési létesítményeket állami tulajdonná nyilvánították. A földreform során 3,2 millió hold földet osztottak szét 642 000 igénylő között.

A háború utáni helyzetben – a háborús károk helyreállítási kötelezettségei mellett – a vízszabályozási munkákat akadályozta, hogy az újonnan földhöz juttatottak anyagi erők hiányában a karbantartási munkáknak sem tudtak eleget tenni, a vízfolyások sok helyen feltöltődtek. A vízgazdálkodási társulatok katasztrófális forráshiányban szenvedtek. A Földművelésügyi Minisztérium a víztársulatok helyzetét vizsgálva megállapí-

totta, hogy működésük megbénult, ezért rendeletet adott ki önkormányzatuk ideiglenes felfüggesztéséről. A társulatok ügyeinek ideiglenes igazgatására miniszteri biztosokat rendeltek ki.

Az országban 1947-1948-ban belpolitikailag kényes és érzékeny volt a helyzet. Az élet számos területe átpolitizálódott, így a vízügyi, mérnöki tevékenységet is más szemmel nézték. Küszöbön állt a „fordulat éve”: hetek-hónapok választották el az országot az államosításoktól.

A szilveszteri árvíz, s a nyomában járó gátszakadások jó alkalmat kínáltak arra, hogy az a két társulatnak a védekezést irányító igazgató-főmérnökét a helyszínen leváltásák, letartóztassák. A részletes, tárgyyszerű és igen alapos fegyelmi vizsgálat megállapítása szerint a bekövetkezett katasztrófa nem volt emberileg elhárítható. A társulati igazgatók az összes előírt és szükséges előkészületeket az árvédelemre megtették, hogy a gát mérete a hatóságilag engedélyezettnek megfelelő volt.

Az árvízkatasztrófának közvetlen következményei voltak a vízügyi szolgálatra nézve is: indokot, hivatkozási alapot nyújtott a szolgálat átszervezéséhez, a társulatok államosításához. Az is kétségtelen azonban, hogy ráirányította a politikai vezetés figyelmét az árvízvédelmi fejlesztések szükségességére.

Az 1948. június 2-án kihirdették a Dinnyés-kormányrendeletét, amely a hazai vízügyek államosítását rendelte el, pontot tett az akkor már közel 140 esztendő társulati mozgalom történetének végére. A kormányrendelet értelmében létrehozott főhatóság, a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt álló az Országos Vízgazdálkodási Hivatal (OVGH) és a neki alárendelt vízügyi körzetek 1949. január 1-vel kezdték meg működésüket.

A Tisza magyarországi szakaszán ez volt a század addigi legnagyobb mentett területeket elöntő, hatalmas károkat okozó, sőt emberéleteket követelő árvízkatasztrófája.

Az árvízkatasztrófa átfogó bemutatására első ízben csak a fél évszázados évfordulón, 1998-ban került sor.

A jelen tanulmány a 75. évforduló alkalmából – az újabban feltárt forrásmunkákat és levéltári dokumentumokat is felhasználva – tesz kísérletet az 1947/48. évi események kiváltó okainak, lefolyásának, körülményeinek és következményeinek lehető legteljesebb bemutatására.

Visszatekintésünket *Korbély József* (1937) gondolataival zárjuk: „*A Tisza szabályozása olyan mű, olyan hatalmas alkotás, amely a külföld elismerését is kivívta és amelyre a magyar mérnöki kar méltán büszke lehet. Az államnak és a magyar társadalomnak azonban az a kötelessége, hogy amit elődeink áldozatkészséggel megalkottak, azt fenn is tartsák és tovább fejlesszék.*”

Az 50. évforduló alkalmából 1997. november 7-én Tivadarban, a gátszakadás helyén emlékművet avattak. *Balogh Géza* szobrászművész alkotása, két kőtömbön elhelyezett kisplasztika szimbolizálja a természet ősi erejét, méltó emléket állítva a szomorú eseménynek.

34. kép. A tivadari árvízi emlékmű

16. Forrásmunkák

- A Reggel* 1948. évfolyamának lapszámai
- Babos Zoltán* (1953): Árvízvédelmünk fejlesztésének időszerűségéről. *Vízügyi Közlemények*, 1953. évi 2. füzet.
- Becker Ádám* (1939): A keleti trianoni határ vízügyi viszonyai. *Vízügyi Közlemények* 1939. évi 2. füzet pp.145-174.
- Becker Ádám* (1948): Az 1947. XII. 31-i felső-tiszai rendkívül magas árvíz okai és tanulságai. (Kézirat, 6 oldal + 1 térképvázlat) Budapest, 1948. II. 5.
- Bozó Péter* (2013): Heltai Gyöngyi: Az operett „csillagos órái” Az operett metamorfózisai, 1945-1956. A „kapitalista giccs”-től a haladó „mimusjáték”-ig. *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat* 14. pp. 250-257.
- Bozó Péter*: Operett Magyarországon (1859–1960) (Posztdoktori kutatási pályázat). Összefoglaló tanulmány, online publikáció az MTA BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archivum és Kutatócsoportjának Honlapján <https://www.zti.hu/mza/m0402.htm>
- Csatáry György-Kutassy Ilona* (2021): A Beregvármegyei Vízsabályozó és Ármentesítő Társulat iratai (1938-1944) *Kairosz* Kiadó, Bp. 2021
- Csermák Béla* (1993): Vízügyek az 1945 előtti időkben. *Vízügyi Közlemények*, 1993. évi 4. füzet.
- Dabolcsi János-Markó Iván* (1948): Műszaki leírás és helyszínrajz a Beregvármegyei Vízsabályozó és Ármentesítő Társulat (Vásárosnamény) öt éves belvízvédelmi tervéhez. Kézirat. 1948. április 22. Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza).
- Dabolcsi János* (1950): Árvíz a Felső-Tiszán 1947-48-ban. (Kézirat, 4 oldal, Mátészalka, 1950. augusztus 24.) Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza)
- Dajka István* (2020): Műszaki leírás a 07. 08. Tarpa-vásárosnaményi árvízvédelmi szakasz árvízvédekezési tervéhez. (Kézirat. 9 oldal) FETIVIZIG, 2020. január.
- Danó Sándor* (2022): Interjú Danó sándorral. Készült 2022. szeptember 28-án Tivadarban. Kézirat. Készítette: Gacsályi Sós Edina, a Tivadari Önkormányzat munkatársa
- Dóka Klára* (1987): A vízmunkálatok irányítása és jelentősége az ország gazdasági életében (1772-1918). Bp.
- Dóka Klára* (2001): A vízügyi szolgálat szervezete és tevékenysége (1919-1985). *Pro Aqua* Alapítvány, Bp.
- Emlékeztető* (1948): Emlékeztető a tiszakörödi töltésszakadás helyreállításával kapcsolatos tárgyalásról. Kézirat, Budapest, 1948.március 2. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.
- Eröss János* (1946): Eröss János TDT elnök, nemzetgyűlési képviselő interpellációja a miniszterelnökhöz (Kivonat a nemzetgyűlésnek 1946. szeptember 18-án tartott 62. üléséről szóló nemzetgyűlési értesítőtől). In: A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának a Társulat 1948. február 7. napján tartott közgyűléséhez intézett jelentése. *Atheneum* nyomása, 1947. pp.146-156. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)
- Fejér László-Koltay József* (1992a): A vízgazdálkodási társulatok múltja és jelene I. *Vízügyi Közlemények*, 1992. évi 1. füzet.
- Fejér László-Koltay József* (1992b): Gróf Széchenyi Istvánra emlékezve: a vízgazdálkodási társulatok múltja és jelene I. rész. *Vízügyi Közlemények*, 1992. évi 1. füzet. pp.9-29.
- Fejér László* (1997): Árvizek és belvizek szorításában. *Vízügyi Történeti Füzetek* 15. VMLK, Budapest.
- Fejér László* (szerk.) (2001): Vizeink krónikája. VMLK, Budapest.
- Fejér László* (2021): A trianoni békeszerződés és a hazai vízügyi politika új helyzete. *Vízügyi Közlemények*, 2021. évi 1. füzet.
- Filmvilág* (1976): Hámos György
- FM VMT jkv.* (1948): A Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Műszaki Kistanács 1948. február 14-i ülésének jegyzőkönyve. Kézirat (részben sérült példány) FETIVIZIG Vízügyi Múzeumi Gyűjteménye.
- Független Újság* (1948) 1948. június 3-i szám
- Gál Elek* (1948): Alispáni havi helyzetjelentések a Belügyminiszternek (Kézirat, Mátészalka, január 9., február 1., március 12. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)
- Galambos József* (1948): Tisztifőorvosi havi jelentés a vármegyei alispán részére (Kézirat, Mátészalka, február 28. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)
- Gerő András* (szerk.) (1989): Sorsdöntések. A trianoni béke. Göncöl, Budapest.
- Goda László* (1941): Kárpátalja folyóinak 1940. évi tavaszi árvizei. *Vízügyi Közlemények* 1941 évi 1-2. füzet.
- Gyarmati György* (2010): Demokráciából a diktatúrába 1945–1956.
- Ihrig Dénes* (1953): A tiszai árvédelem fejlesztése. *Vízügyi Közlemények*, 1953. évi 2. füzet.
- Ihrig Dénes* (szerk.) (1973): A magyar vízszabályozás története. OVH, Budapest. pp.374-375.
- Kaján Imre* (2005): Árvíz az operett színpadon 1950-ben. *Magyar Múzeumi Történelem Társulat, Történeti Muzeológiai Szemle* 5. sz. pp. 129-138.
- Károlyi Zsigmond* (1960): A vízhasznosítás, vízellátás és vízgazdálkodás története Magyarországon. Tankönyvkiadó, Bp.
- Katona István* (1949): Mértékadó árvízszintek alakulása a Tiszán. *Hidrológiai Közlöny*. 9-10. szám. 1949.
- Kenessey Béla* (1931): A csonkamagyarországi ármentesítő és lecsapoló társulatok munkálatai és azok közgazdasági jelentősége. Bp.
- Kenessey Béla* (1932): Viczián Ede. *Vízügyi Közlemények*, 1932. évi 1. füzet. pp.3-5.
- Kerekes Imre* (1948): Részletes jelentés a közlekedésügyi miniszternek a közúti árvízkárokról. (Kézirat, Államépítészeti Hivatal, Mátészalka, február 9., május 12. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)
- Keresztury Dezső* (1976): Hámos György (Filmkultúra)
- Kis Újság* 1948. évfolyamának lapszámai
- Kocsis Árpád* (2002): Vízgazdálkodási munkálatok a Tisza Kárpátaljai vízgyűjtőjén (1932–48)

- Korbély József* (1937): A Tisza szabályozása. Debrecen. 1937.
- Kossuth Népe* 1948. évfolyamának lapszámai
- Közlöny* (1948): Magyar Közlöny. Rendeleték Tára, 1948. június 2.
- Kun László* (1937): Vízügyeink nemzetközi szempontból nézve. Vízügyi Közlemények, 1937. évi 3-4. füzet, pp.345-366.
- Lászlóffy Woldemár* (1982): A Tisza. Víz munkálatok és vízgazdálkodás a Tisza vízrendszerében. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1982.
- Lengyel István* (1967): Emlékezés. (Kézirat, 3 oldal, 1967. december) Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza)
- Lónyay Menyhért–Darányi Ignác* (1880): A Tisza-szabályozás jövődől tervezete. Gazdasági Mérnök.
- Magyar Életrajzi Lexikon I-IV.* Főszerkesztő Kenyeres Ágnes (Digitális változat: <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarEletrajziLexikon/>)
- Magyar Jövő* 1948. évfolyamának lapszámai
- Magyar Nap* 1948. évfolyamának lapszámai
- Magyar Nemzet* (1950 november 12.)
- Megbízólevél* (1948): Durst Zoltán miniszteri tanácsos megbízólevele Takács Ferenc FM államtitkártól, árvízvédelmi kormánybiztostól a helyreállítási munkák egységes irányítására. Kézirat. Budapest, 1948. január. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.
- Nagyra*: Nagyar község határában 1947. dec. 31 -én történt árvédekezésről (Kézirat) 1948. január 4.
- nevpont.hu*: <https://www.nevpont.hu/palyakep/hamos-gyorgy-f8122>
- Népszabadság*, 1988. január 23. Benedek István Gábor-Rácz T. János összeállítása a lap 9. oldalán: „Emberek, itt az ár!” – Negyven éve történt a Felső-Tisza vidéken.
- NMN*: Nyírségi Magyar Nép 1948. évfolyamának lapszámai
- Nyírség*: A Nyírség 1948. évfolyamának lapszámai
- Olajos Ferenc* (1964): Hete község történetének monográfiája. (Kézirat, Hete, 1964. július 31. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. – Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)
- Pálfi Imre* (1992): Az 1940-42. évi katasztrofális belvízjárás emlékezete. Vízügyi Közlemények, 1992. évi, 3. füzet.
- Pichler János* (1942): A víztársulatok 1940-1941. évi árvíz- és belvízvédelmi munkálatai. In: Az árvíz és belvízvédelem időszzerű kérdéseiről. (Szerk.: Pichler János) Bp., 1942.
- Pogonyi György* (1933): A Tiszán 1933. június és július hónapokban levonult árvíz ismertetése. Vízügyi Közlemények 1933. évi 2. füzet.
- Prehoffer Elemér* (2004): A hazai határvízi és vízyűjtő-gazdálkodási kapcsolatok vízjogi és történeti áttekintése (1919–2003). Vízügyi Közlemények, 86. évf. 1-2. füzet.
- Reviczky György* (1948): Az Ecsediláp Társulat fejlődése és újjáépítési munkái. (Kézirat), 1948.
- Sebestyén György* (1950): Aranycsillag. Színház és Filmművészet. 1950. 3. sz. pp.146-151.
- Serf Egyed* (1948): Levele Tápay László főmérnöknek. (Kézirat. 1 oldal) Budapest, 1948. április 6.
- Sik (Schick) Jenő* (1932): A Tisza-Szamosközi Társulat legújabb munkái. Vízügyi Közlemények, 1932. évi 1. füzet. pp.97-114.
- Sik Jenő* (1948): Távmondatok az Országos Árvízvédelmi Kormánybiztosságnak (Kézirat, 1948. január)
- Sik Jenő–Dabolcsi János* (1957): A beregi öblözet ármentesítése és belvízrendezése (Kézirat) tanulmány, 29 oldalon, 1957 decemberéből, Bolgár László hagyatékából). Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza).
- Szabad Szó* (1948) 1948. június 3-i szám
- Szeifert Gyula* (1974): Magyar-szovjet vízügyi egyezmény alapján végzett munka. Hidrológiai Közlöny, 1974. évi 12. szám, 534. o.
- Szentirmay Dezső* (1948): A tiszabecsi árvízre vonatkozó részletes jelentés a járási főjegyzőhöz. (Kézirat, 8 oldal) Fehérgyarmat, 1948. január 24.
- Szent-Iványi József* (1948): Műszaki vélemény a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat ellen elrendelt fegyelmi ügyben. (Kézirat, 6 oldal) Budapest, 1948. május 31.
- Szlávik Lajos* (1992): A Tisza szabályozása és árvizeinek természete. A „Mérleg a Tisza-szabályozás” c. kiadványban, MHT-OVF, Budapest.
- Szlávik Lajos–Búzás Zsuzsa–Illés Lajos–Tarnóczy András* (1997): A Tisza-völgyi nemzetközi vízgazdálkodási együttműködés. Vízügyi Közlemények, 1997. évi 3. füzet.
- Szlávik Lajos–Fejér László* (1998): Töltésszakadások a Felső-Tiszán 1947 szilveszterén. Vízügyi Közlemények, 1998. évi 2. füzet, pp.286-318.
- Szlávik Lajos* (2014): A vízszabályozási munkák szülőltje a Túr folyó. MHT XXXII. Országos Vándorgyűlés, Szeged, 2014. július 2-4.
- Szlávik Lajos* (2021): 20 éve volt a 2001. márciusi beregi árvíz katasztrófa. Felső-Tisza Híradó különszáma, 2021. március.
- SzN*: a Szabad Nép 1948. évfolyamának lapszámai
- Szűcs Gyula* (1948): Jelentés a vármegye mezőgazdasági helyzetéről 1948. január hó folyamán (Kézirat, Mátészalka, Állami Gazdasági Felügyelőség, 1948. február 10. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)
- Takács Ferenc* (1948a): Levél a Beregvármegyei Vízszabályozó Társulatnak (Kézirat, 1948. március 11., 202.771/1948. ikt.sz.) Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza).
- Takács Ferenc* (1948b): Intézkedés a tivadai töltés helyreállítására szükséges terület kisajátításáról. (Kézirat, 1948. március 26., 132/1948.ikt. sz.) Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza).
- Tápay László* (1947): Kézírásos helyzetjelentés 1947. december 31-én 23 órakor (Kézirat, 3 oldal)
- Tápay László* (1948): Válaszlevele Serf Egyed miniszteri biztostnak. (Kézirat, 5 oldal) Fehérgyarmat. 1948. április 13.
- Tápay László* (1971): Lokalizációk. Vízügyi Közlemények, 1971. évi 3. füzet, pp.255-268.
- TDI jelentése* (1929): A Tisza-Duna völgyi Társulat központi bizottságának a Társulat... közgyűléséhez intézett jelentése. Bp., 1929.
- TDI jelentése* (1933): A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának a Társulat... közgyűléséhez intézett jelentése. Bp., 1933.
- TDI jelentése* (1934): A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának a Társulat... közgyűléséhez intézett jelentése. Bp., 1934.
- TDI jelentése* (1937): A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának a Társulat... közgyűléséhez intézett jelentése. Bp., 1937.
- TDI* (1941): A Tisza-Dunavölgyi Társulat kötelekibe tartozó tagtársulatok nevezetesebb adatairól készített kimutatások. A Társulat 1942. február hó 6-án tartott közgyűléséhez intézett jelentés melléklete.
- TDI levél* (1941): A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának levele Teleki Pál miniszterelnöknek. Kézirat, Budapest, 1941. február 6. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.
- TDI* (1943): A Tisza – Dunavölgyi Társulat kötelekibe tartozó tagtársulatok nevezetesebb adatairól készített ki-mutatások. Budapest. Saját kiadás. 1943. 7 lap+12 táblázat.
- TDI felirat* (1947): A Központi Bizottság 344/1947. számú felirata a Gazdasági Főtanácshoz a földadóba beolvasztandó országos ártéri járulék bevezetése és az ármentesítő társulatok államosítása ügyében. (Budapest, 1947. április 24.) In: A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának a Társulat 1948. február 7. napján tartott közgyűléséhez intézett jelentése. Atheneum nyomása, 1947. pp.121-139. (Magyar Környezetvédelmi és Víz-ügyi Múzeum archívuma)
- TDI felterjesztés* (1947): A Központi Bizottság 595/1947. számú felterjesztése a földművelésügyi miniszterhez a Gazdasági Főtanácsnak a vízi társulatok korszerűsítésére vonatkozólag készített határozati javaslat ügyében. (Budapest, 1947. november 12.) In: A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának a Társulat 1948. február 7. napján tartott közgyűléséhez intézett jelentése. Atheneum nyomása, 1947. pp.107-120. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)
- TDI jegyzőkönyv* (1948a): A Tisza-Dunavölgyi Társulat Budapest, 1948. évi február 7-én tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadja a Tisza-Dunavölgyi Társulat. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)
- TDI* (1948b): A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának 1948. évi közgyűléséhez intézett jelentése. (Kézirat) Budapest. 1948b.
- TDI* (1948c): Feljegyzés a Tisza-Dunavölgyi Társulat árvízvédelmi al-bizottságának 1948. május 25-i ülésére a felső-tiszai árvíz tárgyában (Kézirat. 9 oldal) Budapest. 1948c.
- TDI* (1948d): A Tisza-Dunavölgyi Társulat Árvízvédelmi albizottsági ülésének jegyzőkönyve. (Bp. 1948. május 25., Kézirat, 27 oldal) Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.
- Telleyesniczky János* (1923): A Tiszavölgy árvizei és ármentesítése. Vízügyi Közlemények, 1923. évi 1. füzet
- Telleyesniczky János* (1928): A trianoni határ által megcsonkított vizi-társulatok műszaki helyzete. Vízügyi Közlemények, 1928. évi 1. füzet, pp.3-25
- Trummer Árpád* (1942): Belvízrendezésünk fontosabb feladatai. In: Az árvíz- és belvízvédelem időszzerű kérdéseiről. (Szerk.: Pichler János) Bp.
- Tivadar község honlapja*. <https://www.tivadar.hu/arvizi-emlekpark.php>
- Új Dunántúl* 1948. évfolyamának lapszámai
- Vágás István* (1982): A Tisza árvizei. Budapest, 1982.
- Vámosi Sándor* (szerk.) (1992): A vízgazdálkodási társulatok válogatott bibliográfiája (1807-1992). VTOSZ, Bp.
- Világosság* 1948. évfolyamának lapszámai
- Vízrajzi Intézet* (1948): Vízrajzi Évkönyv. LIII. kötet.

* * *

A forrásmegjelölés nélküli ábrákat a szerző szerkesztette.

A forrásmegjelölés nélküli fényképek a

Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság Vízügyi Történeti Gyűjteményében található.

* * *

Tartalom

---

1. Bevezetés.....	3.
2. A Felső-Tisza vízgyűjtője.....	4.
3. A Felső-Tisza vízgyűjtő államisági helyzete.....	4.
4. Vízgazdálkodási társulatok a térségben és az általuk végzett árvízvédelmi fejlesztések ..... (1922-től 1947-ig)	5.
4.1. A trianoni békeszerződés vízügyi következményei.....	5.
4.2. Beregmegyei Ármentesítő Társulat.....	6.
4.3. Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat.....	7.
4.4. A vízgazdálkodási társulatok helyzete és működési feltételei a második ..... világháborút követően	9.
5. A hidrometeorológiai és hidrológiai helyzet 1947/48. telén.....	10.
5.1. Az árhullámot kiváltó időjárási helyzet.....	10.
5.2. A vízállások alakulása.....	11.
5.3. Az árvíz okai.....	12.
6. Az árvíz levonulása, a védekezési munkák.....	12.
7. Árvízkarok és helyreállítási munkák.....	20.
8. Az árvízi események a korabeli sajtó tükrében.....	26.
9. Hazai és nemzetközi összefogás az árvízkárosultak megsegítésére.....	28.
10. A töltésszakadások okainak, felelőseinek vizsgálata.....	29.
11. Az árvíz hidrológiai értékelése.....	31.
12. A vízgazdálkodási társulatok államosítása, a vízügyi feladatok állami ellátása.....	32.
12.1. Szemelvények a vízgazdálkodási társulatok államosítási elképzeléseiből (1880-1941).....	32.
12.2. A vízgazdálkodási társulatok államosítási folyamata a II. világháború után (1945-1948).....	35.
13. Az árvíz értékelése a védelmi rendszer és szervezet fejlesztése szempontjából.....	40.
14. Az árvíz az operett színpadon.....	41.
15. Összefoglalás.....	43.
16. Forrásmunkák.....	44.

Szerkesztő bizottság tagjai: Dr. Szlávik Lajos, Szamos Ferenc
Tervezés, nyomdai kivitelezés: Fülöp Zoltán
Felelős kiadó: Bodnár Gáspár igazgató • Minden jog fenntartva
Copyright © 2023 FETIVIZIG • www.fetivizig.hu

